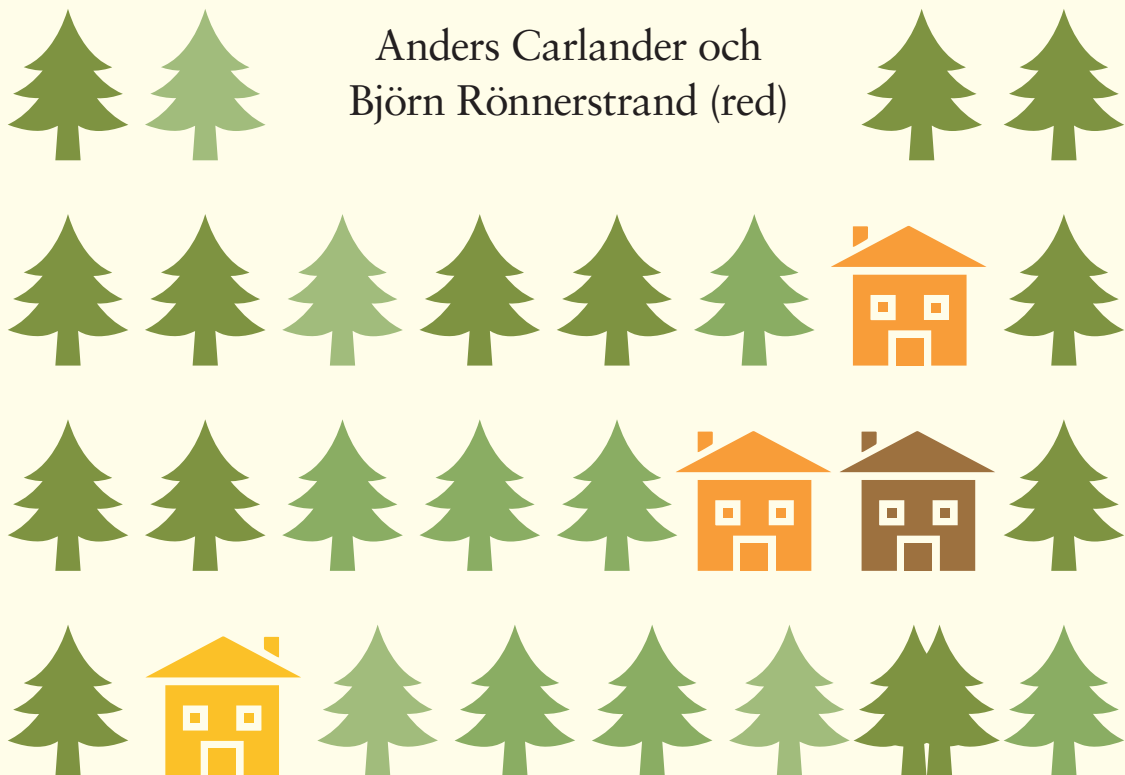

HEMMA VÄST

Anders Carlander och
Björn Rönnerstrand (red)

Hemma Väst

Den västsvenska SOM-undersökningen 2017
SOM-rapport nr 73

Anders Carlander och Björn Rönnerstrand (red)

Redaktörer: Anders Carlander och Björn Rönnerstrand

© Författarna och SOM-institutet

Teknisk redaktör: Marcus Weissenbilder

Omslag: Dolling Tahko

Redigering: Henny Östlund

Tryck: Ale Tryckteam, Bohus, 2018

ISBN: 978-91-89673-43-3

ISSN: 0284-4788

ISRN: GU-STJM--73--SE

INNEHÅLL

Förord	7
Hemma Väst Anders Carlander, Björn Rönnerstrand och Marcus Weissenbilder	9
Viktiga problem i Väst Marcus Weissenbilder och Johan Martinsson	25
Klyftorna i väst Anders Carlander	37
Matchningen på den regionala arbetsmarknaden – framtidens utmaning Sophie Cassel och Ulrika Andersson	51
Vem bor där jag bor? Marcus Weissenbilder	65
Hälsa, socialt kapital och boende i väst – därför är tillit bäst Björn Rönnerstrand	77
Sambandet mellan bostaden, bostadsområdet och hälsan Kajsa Nolbeck och Charlotta Thodelius	89
Minskad nöjdhet med vårdcentraler efter Lagen om valfrihetssystem John Magnus Roos	101
Västsvenska nyhetsrepertoarer Annika Bergström	117
Västlänken – en fråga om förtroende Dennis Andersson, Henrik Oscarsson och Maria Solevid	129
METODREDOVISNING	
Den västsvenska SOM-undersökningen 2017 Marcus Weissenbilder	147
Om författarna	163
SOM-institutets böcker	165

FÖRORD

Hemma Väst är SOM-institutets 73:e forskarantologi sedan starten 1986. Boken bygger på 2017 års västsvenska SOM-undersökning. I boken presenteras analyser av den västsvenska befolkningens vanor och attityder inom en rad olika områden. Fokus ligger huvudsakligen på resultaten från 2017 års undersökning, men i flera kapitel görs också jämförelser med tidigare år. Undersökningen genomfördes som ett representativt urval om totalt 6 000 slumpmässigt utvalda personer boende i Västra Götaland samt Kungsbacka kommun i åldrarna 16 till 85 år.

Undersökningen genomfördes under perioden september till december 2017. Ansvarig för datainsamlingen har varit *Indikator – Institutet för kvalitetsindikatorer* med Edvin Boije som fältledare. Närmare uppgifter om undersökningens uppläggning och genomförande finns i metodredovisningen längst bak i boken. En mer utförlig dokumentation av 2017 års SOM-undersökningar finns att ladda ner på www.som.gu.se/publicerat (SOM-rapport 2018:31).

Ulrika Andersson och Annika Bergström har varit undersökningsledare för den västsvenska SOM-undersökningen 2017. Biträdande undersökningsledare Daniel Jansson, Klara Wärnlöf Bové och Marcus Weissenbilder har ansvarat för fältarbete och dataförädling. Marcus Weissenbilder har varit teknisk redaktör för boken.

I boken *Hemma Väst* medverkar forskare från flera olika ämnesområden vid Göteborgs universitet och Chalmers tekniska högskola. Varje författare svarar själv för sin tolkning av data och slutsatserna i respektive kapitel.

Dataunderlaget från tidigare SOM-undersökningar är tillgängliga för akademisk forskning och utbildning via Svensk Nationell Datatjänst (SND) vid Göteborgs universitet. De publikationer som hittills utgivits av SOM-institutet finns förtecknade längst bak i föreliggande volym. Mer information om SOM-institutet finns på institutets hemsida (www.som.gu.se).

Göteborg i november 2018

Anders Carlander
Doktor
SOM-institutet
Göteborgs universitet

Björn Rönnerstrand
Doktor
SOM-institutet
Göteborgs universitet

HEMMA VÄST

ANDERS CARLANDER, BJÖRN RÖNNERSTRAND
OCH MARCUS WEISSENBILDER

Den brittiska komediserien *The Young Ones* från tidigt 80-tal hade den svenska titeln *Hemma värst*. Serien handlade om en hippie, en punkare, en anarkist och en snobb som alla bor tillsammans i ett hus i London. Vitt skilda karaktärer under samma tak med andra ord. Titeln på den forskarantologi som du nu läser anspelar på nämnda TV-serie. Temat för boken *Hemma Väst* är boende och samtliga kapitel redovisar analyser av data från den västsvenska SOM-undersökningen 2017. Men inom ramen för detta tema ryms lite olika nyanser, perspektiv och angreppssätt.

Bakom oss ligger ett händelserikt år, på den internationella så väl som på den nationella och regionala scenen. Möjligen tycker alla generationer så om alla tider men det är ett ämne att studera för en annan generation en annan gång. Under året har vi kunnat ta del av nyhetsbevakning om allt mer påtagliga klimatförändringar runt om i världen, integritetskränkande affärsmetoder i Cambridge Analytica-skandalen, samt flertalet säkerhetspolitiska incidenter som närmast påminner om Kalla krigets glansdagar. På hemmaplan präglades årets medierapportering av sommarens skogsbränder, krisen i Svenska Akademien samt valrörelsen och den efterföljande utdragna regeringsbildningen.

I backspegeln kan rapporteringen kring enskilda uppmärksammade händelser under året framstå som en smula fragmentarisk och data från den västsvenska SOM-undersökningen samlades in redan hösten 2017. Men nog berättar händelser som får mycket utrymme ofta något om vår tid och om samhällsutvecklingen i stort? Rapporteringen kring skogsbränderna gav ett tillfälligt skifte i mediefokus från stad till land. Kartor över brändernas väldiga utbredning påminde om att vårt land faktiskt mer består av skog och glesbygd än stad och gator. Trots den pågående bostadskrisen i landet, som vi återkommer till, lyste bostadspolitikerna med sin frånvaro i valrörelsen. I radioprogrammet "Det politiska spelet" (P1 2018-08-20) konstaterade seniorprofessor Bo Bengtsson vid Institutet för bostads- och urbanforskning vid Uppsala universitet att det finns en "beröringsskräck" för bostadsfrågan i svensk politik.

Denna bok är ett inspel i den bostadspolitiska debatten och tar delvis bäring på ovan nämnda beröringsskräck. I bred mening riktar boken *Hemma Väst* fokus på de utmaningar som boendefrågan i Västra Götaland ger upphov till, när det kommer till allt från boendetrivsel och bostadspolitisk opinion till infrastruktursatsningar, arbetsmarknad och boendets betydelse för hälsan. Tvivelsutan hör bostäder och boende till ett område där det händer mycket just nu. I landet som

helhet har nybyggnationen visserligen avtagit något under 2018, men i Göteborg byggs det som aldrig förr (SCB 2018-11-19). I Västra Götaland – också främst i Göteborg – avlöser de storskaliga infrastruktursatsningarna varandra. Boende är idag ett återkommande tema i samhällsdebatten och samhällslivet. Framstående internationella ekonomer intresserar sig för svenskarnas skuldsättning, fastighetsmäklare är plötsligt ett trendigt yrke, och under parmiddagar och släktkalas runt om i regionen diskuteras sannolikt både bolån och bostadskarriär.

Men alla är inte med på tåget. I Västra Götaland råder bostadsbrist i nära nog samtliga kommuner, priserna på bostadsrätter och hus är trots en viss avmattning fortfarande höga och kötiden för hyresrätter i regionens större städer är lång (Bostadsmarknadsanalys Västra Götalands län, 2018). Ofta utmålås bostadsbristen inte bara som ett samhällsproblem i sig, utan också en direkt orsak till andra problem så som skenande bostadspriser, ökade skuldsättningskvoter och ekonomiska klyftor. Men bland ekonomer och boendeforskare råder det stor oenighet om huruvida Sverige lider av en bostadsbubbla och vilka eventuella risker som situationen på bostadsmarknaden kan ge upphov till. Det står i vart fall klart att många har blivit förmögna främst genom att bli beviljade stora bostadslån. I takt med att bostadspriserna ökar snabbare än löner och andra prisnivåer i samhället blir det också svårare och svårare för alla som inte tog ett lån – då.

Frågeundersökningar om västsvenskarnas attityder och vanor på tema samhälle, opinion och media har bedrivits i SOM-institutets regi varje år sedan 1992. *Hemma Väst* är den sjuttiotredje forskarantologin från SOM-institutet vid Göteborgs universitet. Bokens kapitel bidrar alla till att teckna en bild av boende och levnadsvillkor i Västra Götaland 2017. Vi inleder emellertid denna bok med att presentera ett urval av särskilt intressanta och relevanta resultat från den västsvenska SOM-undersökningen 2017, med fokus riktad på opinion och trender inom ramen för bokens fokusområde boende. Hur ser västsvenskarna på orosmoln som bostadsbristen, höjda bolåneräntor eller avfolkning av glesbygden? Hur är det ställt med boendetrivseln i väst? Hur ställer sig västsvenskarna till politiska förslag kopplade till boende? Och mot bakgrund av att flera av kapitlen i denna forskarantologi kretsar kring kopplingen mellan boende och hälsa, hur upplever västsvenskar i olika delar av länet sjukvården? Men innan kapitlet tar sig an dessa frågor presenterar vi en ögonblicksbild av den politiskt turbulenta hösten 2018 samt därtill en resumé av några bokens ingående kapitel. Vår förhoppning är att detta inledande kapitel såväl som bokens övriga texter kan inspirera dig som läsare till några intressanta tankar och lärdomar om boende och levnadsvillkor i väst.

Politik och opinion i väst

I skrivande stund, november 2018, pågår fortfarande förhandlingarna om regeringsbildningen efter riksdagsvalet. Trots att flera månader gått sedan valet har talman

Andreas Norléns försök att finna en regering som kan få riksdagens stöd hittills misslyckats. I Västra Götalandsregionen gav valresultatet ett förlängt mandat till en grönblå (M, KD, C, L och MP) koalition, men i Göteborg är läget kanske än mer komplext än på riksplånet. Orsakerna till svårigheten i Göteborgspolitikern är nog många, men tvivelsutan bidrar uppstickarpartiet Demokraterna till den politiska turbulensen.

Den här boken behandlar Västra Götalandsregionen i stort och inte Göteborgsregionen specifikt. Men den politiska utvecklingen i rikets andra största stad är i hög grad intressant för regionen som helhet. Den som följer med i göteborgsk lokalpolitik har inte missat att den politiska dynamiken kretsar runt frågor om infrastruktur. I centrum för debatten står diskussionerna kring byggnationen av järnvägstunneln Västlänken, som enligt Trafikverket syftar till att ge Göteborg genomgående pendel- och regiontågtrafik. Den västsvenska opinionen kring Västlänken och andra infrastrukturprojekt avhandlas separat i ett av kapitlen i den här boken (Andersson, Oscarsson & Solevid), men valframgången för Demokraterna i det göteborgska kommunvalet 2018 kan nog i stor utsträckning förklaras av ett utbrett missnöje mot just Västlänken.

Västlänkens politiska relevans stannar dock inte vid lokala valframgångar eller folkligt motstånd. Projektet Västlänken – som till stor del syftar till en utvidgad arbetsmarknadsregion i väst – ses i denna bok som en illustration av svårigheten att överbrygga en klyfta som tycks råda mellan stad och land i olika delar av länet. Boken *Hemma Väst* och de ingående kapitlen bidrar till ökad förståelse för skillnader i boendeförhållande och levnadsvillkor och hur de tar sig uttryck. Magnus Roos skriver i sitt kapitel om vårdcentralerna i regionen och medborgarnas upplevelse av den vård som erbjuds där. Han visar att målsättningen om jämlik vård inom regionen inte verkar uppfyllas, i alla fall om man ser till medborgarnas nöjdhet med vårdcentralerna runt om i regionen. Var man bor kan också få direkta konsekvenser för både hälsan och kvalitén på den hälso- och sjukvård som erbjuds. Kajsa Nolbeck och Charlotta Thodelius skriver i sitt kapitel att bostaden och bostadsområdet har effekter på människors hälsotillstånd oberoende av mer traditionella mått som socioekonomisk status och livsstilsfaktorer. Det innebär att boendeklyftor har en direkt påverkan på hälsa och välmående vilket över tid förmodligen förvärrar sociala skillnader mellan grupper i samhället. Som en tänkbar motvikt mot detta beskriver Björn Rönnerstrand hur tillit mellan människor tycks kunna dämpa de negativa hälsoeffekterna som annars hör ihop med resurssvaga boendeområden.

Var man bor spelar också en viktig roll för framgång på arbetsmarknaden. Sophie Cassel och Ulrika Andersson skriver i kapitlet *Matchningen på den regionala arbetsmarknaden – Framtidens utmaning* om hur invånare i Västra Götaland ser på möjligheterna att hitta ett lämpligt arbete där de bor. En slutsats är att klyftan mellan stad och land, som återkommande beskrivs i rapporter om den svenska arbetsmarknaden, återspeglas i västsvenskarnas syn på boende och arbete

i regionen. Yrkesverksamma som bor i mindre tätorter och på landsbygden har svårare att hitta ett passande arbete på boendeorten. Det är en typ av utelåsning från arbetsmarknaden där den mest effektiva lösningen ofta är att flytta, skola om sig eller byta arbete, men det innebär sannolikt också uppoffringar som långt ifrån alla mäktar med.

I kapitel av Anders Carlander samt Marcus Weissenbilder och Johan Martinsson framkommer också att stad, land och landsbygd verkar ha relevans för västsvenskar-
nas syn på både sitt eget boende och på bostadsfrågan som samhällsproblem. Carlander visar att det är människor i storstadens centrala delar som är mest trångbodda och mest missnöjda med boendesituationen. Det är också västsvenskar som bor i större städer, med Göteborg i spetsen, som i högst utsträckning lyfter fram boendefrågan som ett viktigt samhällsproblem, visar Weissenbilder och Martinsson.

I ljuset av detta kunde man tänka sig att politiska försök att skapa bättre integration i regionen skulle välkomnas, men så verkar inte vara fallet när det gäller ovan nämnda Västlänk. Andersson, Oscarsson och Solevid visar i sitt kapitel på ett utbrett missnöje med projektet, men också på tydliga regionala skillnader, där boende i Göteborg med kranskommuner uttrycker störst missnöje. Ett annat mycket konkret sätt på vilket klyftan mellan stad och land manifesterar sig i är skillnader i vilka problem som västsvenskar i olika delar av regionen uppfattar som mest oroande.

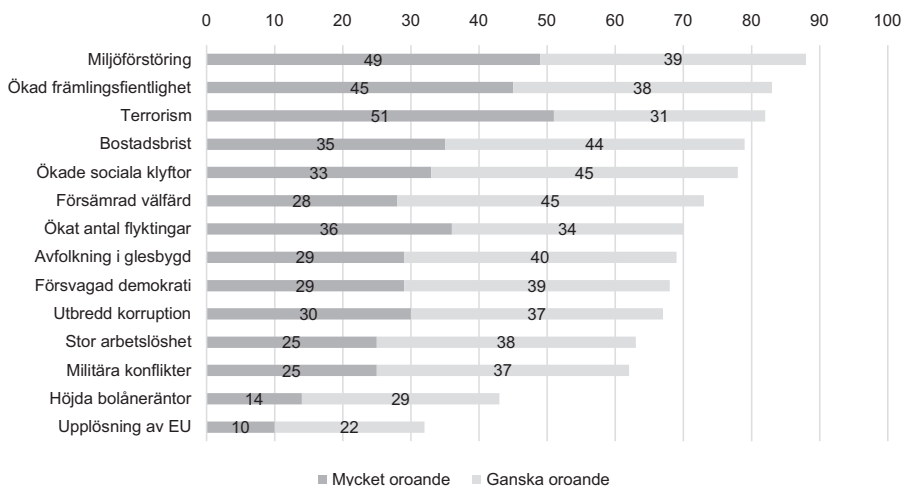
Västsvensk samhällsoro

Vad håller västsvenskarna vakna om natten? I Figur 1 visar vi andelen mycket eller ganska oroad västsvenskar när det gäller 14 specifika samhällsproblem. Av figuren kan man utläsa att orosnivån är som störst för miljöförstöring, där hela 88 procent av befolkningen i Västra Götaland hyser mycket stor eller ganska stor oro. På silver- respektive bronsplats i orosligan ligger oron för ökad främlingsfientlighet och för terrorism. För båda dessa hot känner sig över 80 procent mycket eller ganska oroliga.

Hack i häl på klimatet, främlingsfientligheten och terrorn finner vi oron för bostadsbristen. De 35 procent mycket oroliga och 44 procent ganska oroliga summerar till 79 procent. Beröringsskräck eller inte, men det faktum att politikerna i valrörelsen i så stor utsträckning negligerade en fråga som fyra av fem västsvenskar oroar sig för är anmärkningsvärt, låt vara att mätpunkten var ett år före valdagen.

Ytterligare två frågor med boenderelevans redovisas i figur 1, där för det första oron för höjda bolåneräntor och för det andra oron för avfolkning i glesbygd når upp till ansevärda nivåer. När det gäller oron för avfolkning så summerar mycket och ganska oroliga västsvenskar till 69 procent. Oron för bolåneräntor är klart mindre. Denna fråga oroar näst minst av de totalt fjorton samhällsproblem som ingår i mätningen av oro i den västsvenska SOM-undersökningen 2017.

Figur 1 Upplevd oro inför framtiden, Västra Götaland 2017 (andel mycket och ganska oroande)

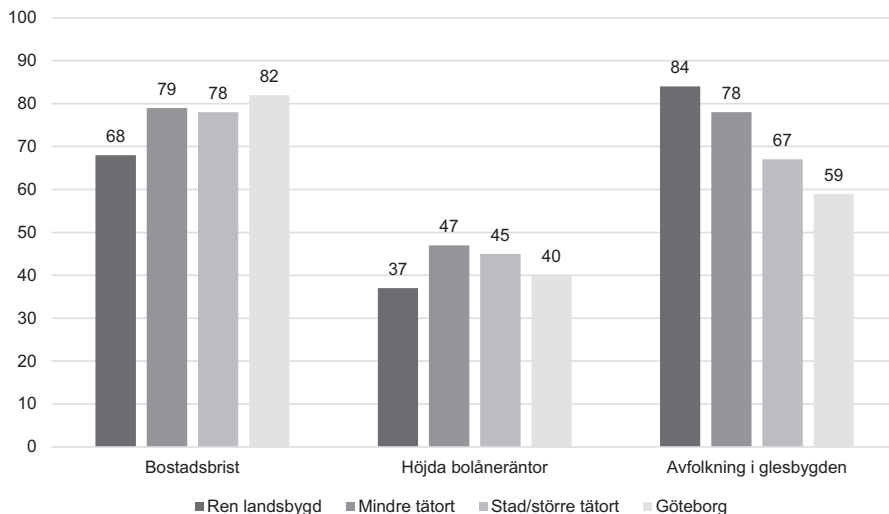
Kommentar: Frågan lyder "Om du ser till läget i dag, hur oroande upplever du själv följande inför framtiden?". En fyrgradig svarsskala användes: Mycket oroande, Ganska oroande, Inte särskilt oroande, Inte alls oroande. Figuren visas andelen som svarar Mycket eller Ganska oroande. Procentbasen utgörs av de som besvarat respektive delfråga. Antalet svar varierar mellan 2 907 (Utbredd korruption) och 2 975 (Miljöförstöring).

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2017.

Västsvensknarnas oro för samhällsproblem i allmänhet och bostadspolitiska utmaningar i synnerhet är nog så intressanta i sig, men än mer upplysande är resultaten uppdelade mellan respondenternas boende. Geografiskt finns det skillnader i de tre frågorna rörande bostadsbrist, höjda bolåneräntor och avfolkning. Bostadsbristen verkar vara ett större problem i Göteborg, men även i mindre städer, jämfört med landsbygden. Bland göteborgare är andelen mycket och ganska oroande för bostadsbristen 82 procent, vilket kan ställas i relation till boende i glesbygd där denna andel är 68 procent. Oron för bostadsbrist bland befolkningen i mindre tätorter eller stad/större tätorter är 78–79 procent. Skillnaderna mellan oron för bostadsbrist på ren landsbygd och övriga kategorier är statistiskt signifikanta, och det är ett mönster som vi möjligen känner igen från samhällsdebatten, att boendesituationen är värst i storstäderna.

Den västsvenska SOM-undersökningen 2017 inkluderade även en separat fråga om huruvida "Det är bostadsbrist i kommunen där jag bor", där respondenterna fick svara på en skala mellan 1 (Instämmer helt) och 5 (Instämmer inte alls). Mönstret är detsamma, om inte än mer tydligt. Bland göteborgarna i undersökningen var andelen svarande som angav ett eller två på den fem-gradiga skalan 86 procent, vilket kan ställas i relation till samma andel bland boende på ren landsbygd som var 61 procent.

Figur 2 *Upplevd oro inför framtiden utifrån boendeområde, Västra Götaland 2017 (andel mycket/ganska oroande)*

Kommentar: Frågan lyder "Om du ser till läget i dag, hur oroande upplever du själv följande inför framtiden?". En fyrgradig svarsskala användes: Mycket oroande, Ganska oroande, Inte särskilt oroande, Inte alls oroande. Figuren visar andelen som svarar Mycket eller Ganska oroande. Frågan om boendeområde bygger på frågan "I vilken typ av område bor du?" samt kompletterande registerdata. Procentbasen utgörs av de som besvarat respektive delfråga. Lägst antal svarande: 391

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2017.

Om vi återgår till orosfrågorna i Figur 2 så finns mindre uttalad oro för höjda bolåneräntor i synnerhet i Göteborg och på landsbygden. Mest oroliga är i stället boende i mindre tätort där 47 procent är mycket eller ganska oroliga för höjda bolåneräntor, vilket är signifikant högre än oron bland personer som bor på ren landsbygd (37 procent mycket eller ganska oroliga). Vad som ligger i den bedömningen är det svårt att spekulera i. Är det att hushållen har goda marginaler eller att risken för höjning bedöms som låg? Vi vet inte.

Slutligen finns det en asymmetri i frågan om oro för avfolkning där man på landsbygden är mest orolig. Bland göteborgarna utgör mycket eller ganska oroade 59 procent, medan motsvarande andel bland boende på ren landsbygd är 84 procent. Boende på mindre tätort liknar i detta avseende glesbygdsborna – andelen oroade är i denna kategori 78 procent. På motsvarande sätt sällar sig boende i städer/större tätorter ungefär till den grad av oro som göteborgarna känner. Andelen mycket eller ganska oroande i denna kategori är 67 procent, vilket är en signifikant lägre grad av oro än boende i mindre tätort eller på ren landsbygd. Det är inte förvånande då avfolkning i regel innebär en stor påverkan på service och tillgänglighet.

Välfärden i väst

På plats fem respektive sex i frågan om upplevd oro inför framtiden hamnar ökade sociala klyftor och försämrade välfärd. Välfärd är ett vitt begrepp men i skenet av årets valdebatter och landets ledarsidor vill vi framhäva att vård och omsorg har en relativt hög prioritet på temat. Hur väl vårdapparaten anses fungera betraktas också ofta som en indikator på hur väl ett land eller region som helhet mår. Sverige mäter sig väl i jämförelse med andra OECD-länder nästan oavsett källa men jämförelsedata pekar oftast på konkreta hälsoutfall såsom överlevnad. Den subjektiva uppfattningen om vården behöver inte nödvändigtvis stämma överens med internationella jämförelser.

Utifrån data från den västsvenska SOM-undersökningen 2017 kan man konstatera att det både finns aspekter av vården som medborgarna upplever som välfungerande och bra, medan andra delar upplevs som bristfälliga. Till de aspekter som fungerar väl hör framför allt personalens bemötande och den medicinska kvalitén, där balansmätt på +67 respektive +55 indikerar att en mycket stor majoritet är positiva när det gäller dessa aspekter. Mer kritiska röster framkommer när det gäller frågan om tillgången till vård och vårdorganisationens effektivitet, med balansmätt på +6 respektive -23.

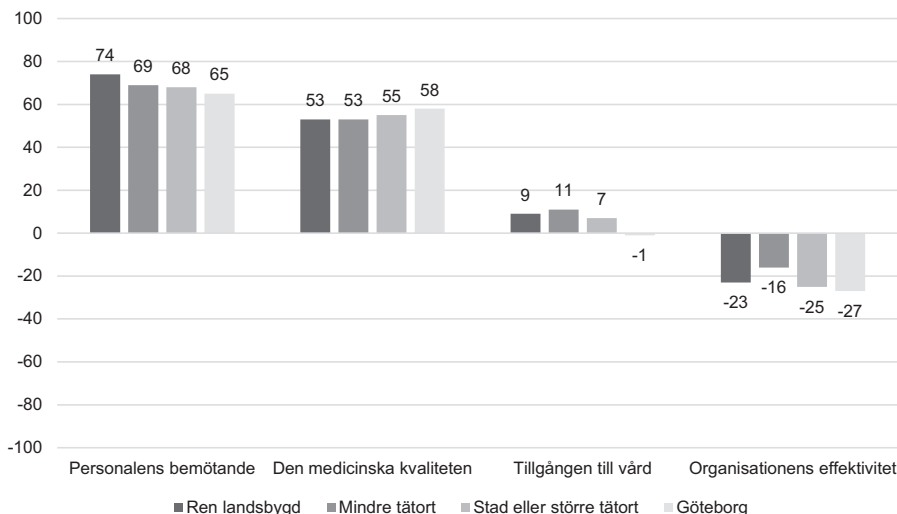
Västsvenskarnas relativt kritiska inställning till vårdens tillgänglighet är ett orosmoln eftersom denna faktor tros vara central för medborgarnas generella bedömning av vårdens kvalitet (Rönnerstrand & Oskarson, 2018). Men det finns fler farhågor. Figur 3 redovisar bedömningar av de fyra aspekterna av vårdkvalité uppdelat på de fyra boendekategorierna som används ovan, alltså boende på ren landsbygd, mindre tätort, stad/större tätort och i Göteborg.

Av figuren kan man utläsa att det finns skillnader vad gäller alla fyra aspekter fransett den medicinska kvalitén. Generellt uppfattas bemötandet som bättre med lägre grad av urbanisering – mest nöjda är således de västsvenskar som bor på ren landsbygd.

Även om många är missnöjda med vårdens organisation finns här också vissa skillnader. Inte minst blir detta tydligt om man jämför graden av nöjdhet bland göteborgarna (balansmätt -27) med motsvarande siffra bland boende i mindre tätort (balansmätt -16).

Men kanske mest oroande är att svarsmönstren från den västsvenska SOM-undersökningen 2017 indikerar att det finns vissa skillnader också gällande tillgängligheten till vård. Som tidigare nämnts är bedömningen av vårdens tillgänglighet viktig för den generella bilden av vårdens kvalitet, men det är också rimligt att det är denna aspekt, tillsammans med personalens bemötande, där medborgarna har möjlighet att bilda sig en egen uppfattning i frågan. De inomregionala skillnaderna är kanske inte dramatiska, men Göteborg sticker ut med en något mer negativ syn på vårdens tillgänglighet.

Figur 3 Uppfattning om sjukvården i Västra Götaland 2 utifrån boendeområde, 2017 (balansmätt)

Kommentar: Frågan lyder "Allmänt sett, vilken är din uppfattning om hälso- och sjukvården i Västra Götaland i följande avseenden?". En sexgradig svarsskala användes: Mycket bra, Ganska bra, Varken bra eller dåligt, Ganska dåligt, Mycket dåligt samt Ingen uppfattning. Balansmättet visar andelen som svarat bra minus andelen som svarat dåligt och varierar från +100 (samtliga svarar bra) till -100 (samtliga svarar dåligt). Procentbasen utgörs av de som besvarat respektive delfråga. Lägst antal svar: 395

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2017.

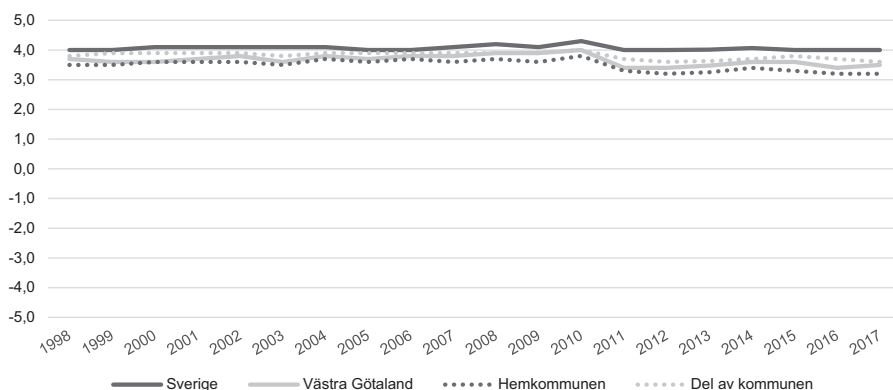
Trots att figuren visar på skillnader vad gäller hur västsvenskar utvärderar vården bland personer bosatta i olika delar av regionen så innebär det inte att hela denna variation kan förklaras av hur vården faktiskt fungerar i länets olika delar. Även sammansättningen av personer som bor i t.ex. större städer respektive landsbygd påverkar. Det faktum att andelen högutbildade personer i Göteborg är högre än på andra håll i regionen kan spela roll för den subjektiva bedömningen av vården (Oskarson, 2016).

Hemma i olika delar av väst

Låt vara att många västsvenskar känner oro för både bostadsbrist och avfolkning, boendetrivseln förefaller vara på en hög och stabil nivå i vår del av landet. Sedan 2008 mäter SOM-institutet hur västsvenskar trivs med att bo i Sverige och Västra Götaland likväl som i hemkommunen samt i området inom kommunen. I den västsvenska SOM-undersökningen 2017 framkommer en relativt hög grad av trivsel, särskilt när västsvenskar tillfrågas hur de tycker att det är att bo i Sverige.

På skalan som löper från -5 till +5 är genomsnittet för samtliga svarande 4,0 för Sverige, 3,6 för den del av kommunen man är bosatt i, 3,5 för Västra Götaland samt 3,2 för hemkommunen.

Figur 4 Bedömning av boendetrivsel på olika nivåer över tid, Västra Götaland 1998–2017 (medelvärde)

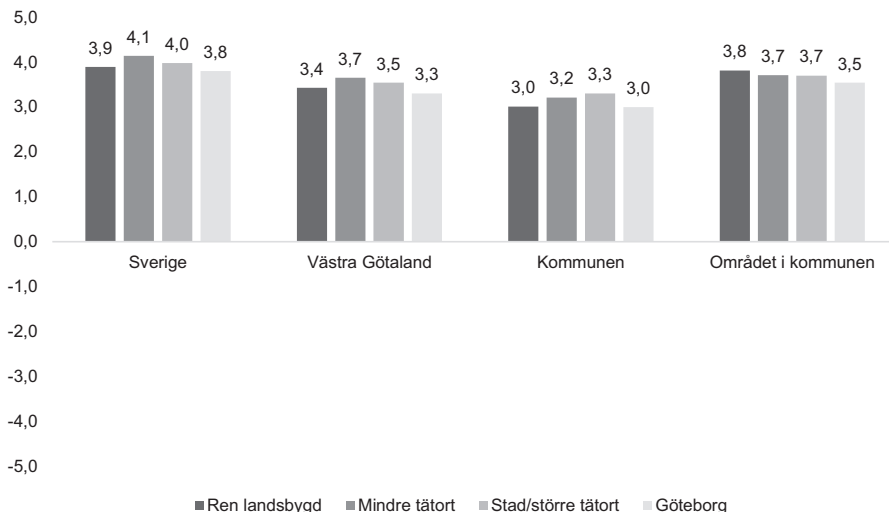
Kommentar: Frågan lyder "Allmänt sett, hur bra tycker du det är att bo i: Sverige/Västra Götaland/kommunen där du bor/området inom kommunen där du bor?" Skalan går från -5 (mycket dåligt) till +5 (mycket bra). Tabellen redovisar medelvärden för respektive delfråga, medelvärdet baseras på de som besvarat respektive delfråga. Lägst antal svar: 2 596

Källa: De västsvenska SOM-undersökningarna 1998–2017

Det mest slående resultatet är att boendetrivseln generellt sett är hög (Figur 4). Geografiskt är Sverige vinnare jämfört med mer lokala avgränsningar. Det kan eventuellt förklaras med vari den själva jämförelsen ligger, alltså i jämförelse med andra länder i förhållande till region, stad, kommun och boendeområde. Det verkar också som att boendetrivseln totalt sett är ganska stabil över tid. Däremot finns det vissa skillnader beroende på var i regionen man bor. I Figur 5 framkommer att trivseln är som störst bland boende på landsbygden följt av mindre tätort och boende i stad/större tätort, med något lägre trivsel i Göteborg. När det gäller trivseln i hemkommunen, Västra Götaland och i Sverige är det boende i mindre tätort eller stad/större tätort som uttrycker störst nöjdhet.

Vid sidan av skillnader i boendetrivsel som kan hänföras till var i regionen man är bosatt föreligger även betydande skillnader när det gäller olika grupper. När det kommer till trivsel med att bo i Sverige så är kvinnor mer nöjda än män, äldre mer nöjda än yngre och de med högre inkomster nöjdare än de med lägre. Ett relativt likartat mönster ser vi gällande trivsel med att bo i Västra Götaland. Nöjdast med boende i regionen är en kvinna mellan 65–85 år med hushållsinkomster över 700 000 per år.

Figur 5 Bedömning av boendetrivsel på olika nivåer, Västra Götaland 2017 (medelvärde)

Kommentar: Frågan lyder "Allmänt sett, hur bra tycker du det är att bo i: Sverige/Västra Götaland/kommunen där du bor/området inom kommunen där du bor?" Skalan går från -5 (mycket dåligt) till +5 (mycket bra). Tabellen redovisar medelvärden för respektive delfråga, medelvärdet baseras på de som besvarat respektive delfråga. Lägst antal svar: 397

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2017.

Från detta mönster skiljer sig faktiskt egenskaper som är förknippade med en nöjd kommuninvånare. Kön- och ålderskillnaderna är visserligen de samma – stigande ålder och kvinnligt kön är relaterade till högre nöjdhet. När det gäller inkomstgrupper är skillnaderna inte statistiskt signifikanta men personer som bor i hushåll med låga inkomster sticker ut som de med störst trivsel, jämfört med grupperna med medel- respektive höga inkomster. En diskussion kring orsaken till att just kommunen är den nivå där inkomst verkar ha mindre betydelse för trivselsn riskerar att bli spekulativ, men en teori skulle kunna vara att kommunen som organisatorisk verksamhet i högre grad än t.ex. staten eller regionen bygger på behovsprövande snarare än generella välfärdsinsatser. Därmed torde människor i det längre inkomstspannet komma i kontakt med och i högre grad vara beroende av kommunens verksamhet, vilket skulle kunna påverka nöjdheten positivt (Jämför Kumlin, 2002). En faktor som kan tänkas förklara den högre trivselsn bland höginkomsttagare vad gäller det specifika området i kommunen där man bor är sannolikt kopplad till den ekonomiska möjligheten att köpa en bostad och flytta till ett område man gillar.

Tabell 1 Bedömning av boendetrivsel på olika nivåer utifrån demografiska faktorer, Västra Götaland 2017 (medelvärde)

		Sverige	Västra Götaland	Hem-kommunen	Del av kommunen	Antal
Samtliga		3,94	3,47	3,16	3,64	2 948
Kön	Kvinna	4,11	3,67	3,28	3,73	1 432
	Man	3,78	3,33	3,04	3,55	1 419
Ålder	16–29 år	3,89	3,47	2,88	3,26	456
	30–49 år	3,70	3,38	3,00	3,40	780
	50–64 år	4,03	3,49	3,23	3,82	706
	65–85 år	4,11	3,62	3,39	3,90	909
Inkomst	Max 300 000 sek	3,86	3,49	3,22	3,40	625
	Mellan 301–701 000	3,97	3,48	3,16	3,66	1 178
	Mer än 700 000	4,05	3,62	3,21	3,89	840

Kommentar: Frågan lyder "Allmänt sett, hur bra tycker du det är att bo i: Sverige/Västra Götaland/kommunen där du bor/området inom kommunen där du bor?" Skalan går från -5 (mycket dåligt till +5 (mycket bra). Tabellen redovisar medelvärden för respektive delfråga. Medelvärdet baseras på de som besvarat respektive delfråga.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2017.

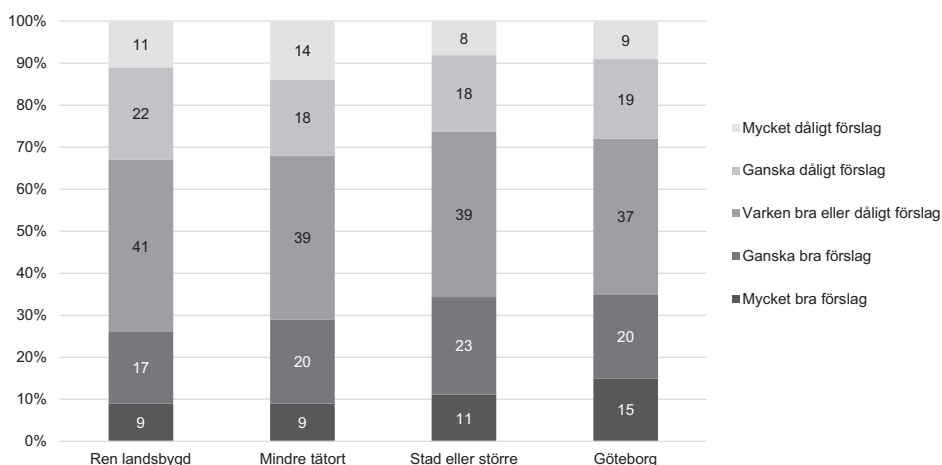
Inställningen till bostadspolitiska förslag

Den bild som hittills tecknats är av en klyfta mellan boende i staden, landet och landsbygden. Men resultaten pekar också mot en central aspekt av bostadsfrågan som sakpolitiskt område. Å enda sidan verkar många människor i länet hysa oro för både bostadsbrist och glesbygdens avfolkning, å andra sida verkar de allra flesta trivas väldigt bra med sitt boende. Möjligen illustrerar detta skillnaden mellan insiders och outsiders på bostadsmarknaden eller att vissa röster försvinner i bruset från massan. På ett personligt plan är bostadsfrågan ett stort problem för en liten grupp. Kanske är det därför den politiska beröringsskräcken kan fortsätta utan politiska konsekvenser i form av demokratiskt ansvarsutkrävande. Vi skall ägna den avslutade delen av detta inledningskapitel till att redovisa västsvenskarnas inställning till aspekter av boende och bostadspolitiska förslag i debatten.

En av de bostadspolitiska sakfrågor som respondenterna i den västsvenska SOM-undersökningen 2017 fick ta ställning till var frågan om behovet av sänkt ränteavdrag på bostadslån. En lärdom till de politiker och beslutsfattare som hyser oro för folkliga protester mot ett sådant förslag är att, precis som andra undersökningar också kunnat visa, motståndet mot sänkt ränteavdrag inte är så stort som man kanske vill tro. Balansmålet, dvs. andelen som stödjer förslaget minus de som tar ställning emot, är positivt om än lågt (+3).

Som framgår av Figur 6 finns det skillnader i stödet för sänkt ränteavdrag beroende på var man bor. Skillnaderna är inte jättestora, men tendensen är tydlig. Stödet för detta politiska förslag ökar med ökad grad av urbanisering och starkast stöd för sänkta ränteavdrag återfinns i Göteborg. Summan av respondenterna som angivit mycket och ganska bra förslag är 35 procent i Göteborg, vilket kan ställas i relation till 26 procent bland boende på ren landsbygd. Man kan förmoda att både politisk-ideologisk övertygelse och den egna plånboken spelar roll för inställningen till sänkt ränteavdrag.

Figur 6 *Inställning till förslag om att sänka ränteavdraget på bostadslån, Västra Götaland 2017 (andelar)*

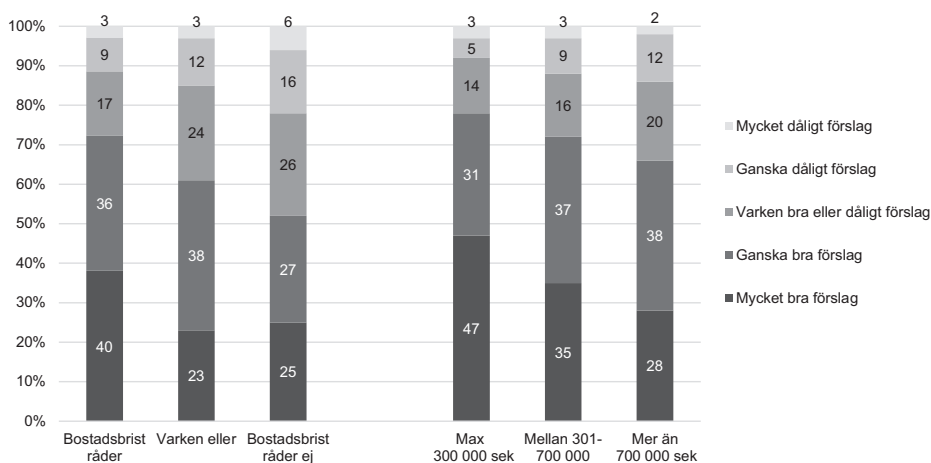

Kommentar: Förslaget lyder "Sänka ränteavdraget på bostadslån", svarsalternativen framgår av figuren. Lägst antal svar: 379

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2017.

Ytterligare ett politiskt förslag som västsvenskarna fick ta ställning till är att öka byggandet av billiga bostäder med mycket enkel standard. Frågan är intressant eftersom ambitionen att hålla nere bostädernas standard går stick i stäv med det sätt på vilket målsättningen för den svenska bostadspolitiska agendan formulerats sedan efterkrigstiden. Snarare än att tillhandahålla billiga bostäder med mycket låg standard har ambitionen varit hög standard för alla (Hedenmo & von Platen, 2007). Det är därför slående att stödet för detta förslag är mycket stort – hela 71 procent anser att detta förslag är mycket eller ganska bra. I motsats till frågan om sänkt ränteavdrag finns här mycket små inomregionala skillnader. I stället framkommer skillnader som hänger samman med både uppfattning om situationen på bostadsmarknaden och den egna plånboken.

Figur 7 *Inställning till förslag om att öka byggandet av billiga bostäder med mycket enkel standard utifrån åsikt om bostadsbrist i kommunen och hushållsinkomst per år, Västra Götaland 2017 (andelar)*

Kommentar: Förslaget lyder "Öka byggandet av billiga bostäder med mycket enkel standard", svarsalternativen framgår av figuren. Frågan om bostadsbrist råder "Det är bostadsbrist i kommunen där jag bor", svarsalternativen är "Instämmer helt" och "2" har kodats samman, svarsalternativen "4" och "instämmer inte alls" har kodats samman.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2017.

Figur 7 visar stödet för förslaget om ökat byggande av billiga bostäder med mycket enkel standard uppdelat på uppfattningen om bostadsbristen i kommunen samt den egna hushållsinkomsten. I gruppen som instämmer i att det råder bostadsbrist i kommunen anser hela 76 procent att billiga bostäder med mycket enkel standard är ett mycket eller ganska bra förslag. Motsvarande andel bland personer som inte håller med om att det råder bostadsbrist i kommunen är 52 procent. Vidare finns det, som figur 7 också visar, skillnader som hänger samman med den egna hushållsinkomsten. Bland personer med en sammanlagd årsinkomst under 300 tkr är stödet för billigare men enklare bostäder 78 procent, jämfört med 65 procent bland personer med inkomster över 700 tkr.

Hemma bäst snarare än hemma värst

Bostad och boende är en mycket viktig fråga för såväl samhället som för varje individ. I ett makroperspektiv påverkar bostadsmarknaden den globala ekonomin och den lokala sysselsättningen i mycket hög grad. I ett mikroperspektiv påverkar bostadsmarknaden hur landskap formas och växer fram, samt hur folk i allmänhet verkar må. Den västsvenska SOM-undersökningen 2017 visar å ena

sidan att västsvenskarna i allmänhet verkar vara nöjda med sin boendesituation. Å andra sidan riskerar ett överdrivet fokus på genomsnittet att dölja skillnader mellan grupper eller geografi. Trots att många nog lyckas göra både slott och koja till sitt eget finns orosmoln i form av bostadsbrist, skuldsättning, utanförskap och växande samhällsklyftor.

För det första verkar det finnas en klyfta när det gäller ”insiders” och ”outsiders” på bostadsmarknaden. För västsvenskar med växande plånbok, som lyckats med sin bostadsmässiga karriärplanering, märks bostadsbrist och långa kötider till hyresrätter knappast av särskilt mycket. Värre är det för den relativt stora grupp som saknar både förankring på bostadsmarknaden och de relativt höga inkomster som krävs för ett bostadslån. Under hösten har rapporterna haglat och visat på att allt fler grupper stängs ute från bostadsmarknaden. Under många år har pensionärer, unga och individer med utländska efternamn halkat efter. Men nu börjar det dyka upp indikationer på att en allt större delar av medelinkomsttagarna inte längre har tillräckliga inkomster för att kunna köpa en bostad i de större städerna med omnejd (Bengtsson, 2018).

För det andra verkar det finnas en klyfta mellan medborgare i regionens större städer (t ex Göteborg) och boende i mindre tätorter eller på landet. Det innebär att göteborgarna ligger sömnlösa på grund av bostadsbrist och trångboddhet medan boende på landsbygden oroar sig för saker som avfolkning. Det blir väldigt tydligt att var och hur du bor också påverkar dina övriga levnadsvillkor och i förlängningen också din syn på livet. Bruksorter har traditionellt målats fram som ett slags Damoklessvärd där livsnerven när som helst kan slockna. Men det behöver inte vara så drastiskt för att levnadsstandarden snabbt kan komma att förändras på grund av politiska beslut och att opinionen av den anledningen ofta skiljer sig mellan stad och land. Historiskt går det t ex att urskilja – med närmast kirurgisk precision – hur olika delar av Sveriges politiska geografi ser ut. Det ser vi ytterst som en stark indikation på att geografi och levnadsvillkor hänger ihop vilket också är ett resonemang som genomgående förs i denna bok.

Bostadspolitik har varit en viktig del i bygget av det svenska folkhemmet, men trots valår var det få politiker som ville prata bostad inför riksdagsvalet 2018. De problem som finns på den svenska bostadsmarknaden – tillsammans med relaterade samhällsproblem – lär inte försvinna av sig självt. Boende och bostadsfrågor behöver nötas, blötas och debatteras. Det här är *Hemma Väst* – för medborgarna, med hjälp av medborgarna – vårt bidrag till samhällsdebatten om boende och levnadsvillkor i västra Sverige. Välkommen!

Referenser

- ”Antal påbörjade lägenheter minskar”. SCB, 2018-11-19.
- Bengtsson, Ragnar (2018). ”Har vi råd att bo här? En rapport om möjligheterna till boende”. *Landsorganisationen i Sverige 2018*. ISBN 978-91-566-3333-1.
- Bostadsmarknadsanalys Västra Götalands län 2018*. Rapportnummer ISSN. 2018:40 1403–168X. www.lansstyrelsen.se/vastra-gotaland
- Sveriges Radio (2018). ”Det politiska spelet”. *Sveriges Radio P1*, 2018-08-20.
- Hedenmo, Martin & Fredrik von Platen (2007). *Bostadspolitik – svensk politik för boende, planering och byggande under 130 år*. Karlskrona: Boverket.
- Oskarson, Maria (2016) ”Sjukvård som politik” i Annika Bergström & Niklas Harring (red) *Hållbarhetens horisont*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Kumlin, Staffan (2002). *The personal and the political: how personal welfare state experiences affect political trust and ideology*. Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.
- Rönnerstrand, Björn & Maria Oskarson (2018). ”Standing in Line When Queues Are on the Decline: Services Satisfaction Following the Swedish Health Care Waiting Time Guarantee.” *Policy Studies Journal*, doi:10.1111/psj.12277

VIKTIGA PROBLEM I VÄST

MARCUS WEISSENBILDER OCH JOHAN MARTINSSON

Sammanfattning

När medborgarna rangordnar de viktigaste samhällsproblem i olika undersökningar får det ofta stort genomslag i media. Fokus ligger dock närmast uteslutande på nationell nivå och så gott som alltid på gruppen medborgare som helhet. Detta innebär att media och partier riskerar missa skillnader som kan finnas mellan olika politiska nivåer och geografiska områden i Sverige, samt skillnader som potentiellt existerar mellan olika grupper av medborgare. I det här kapitlet analyserar vi vilka frågor och samhällsproblem som är viktigast nationell, regional och kommunal nivå, och gör även en djupdykning i bostadsfrågan som samhällsproblem. Vår analys visar att det finns markanta geografiska skillnader i bostadsfrågan, där göteborgarna utmärker sig mot övriga västsvenskar genom större oro över bostadsproblem. Analyser på individnivå visar dock att det oavsett bostadsort är medborgare som själva är berörda, exempelvis genom att de överväger att flytta eller upplever att det råder bostadsbrist, som oftare anger bostäder som ett av de viktigaste samhällsproblemen.

Bostadsfrågor rapporteras frekvent i media och otaliga artiklar redovisar problem som bostadsbrist, skuldsättning och trångboddhet. Trots detta var frågan i det närmaste frånvarande från den nationella politiska debatten inför valet 2018 och opinionsundersökningar visar ständigt att bostadsfrågan hamnar långt ner i medborgarnas dagordning över samhällsproblem. Frågor uppstår då hur detta kommer sig och vem som faktiskt bryr sig om bostäder.

Vilken fråga som toppar medborgarnas dagordning över de viktigaste samhällsproblem är något som ständigt diskuteras. Frekventa opinionsundersökningar inför valet visade hur vissa frågor hade blivit mer eller mindre viktiga för medborgarna den senaste tiden eller huruvida en fråga var viktigare än en annan. Sådana undersökningar väcker ofta stort intresse bland så väl media som beslutsfattare. Det är av naturliga skäl viktigt för de tidigare nämnda aktörerna att känna till vad medborgarna prioriterar politiskt. Partier vill fänga upp de problem väljarna tycker är viktigast och media har intresse av att bevaka och rapportera medborgarnas viktigaste frågor. Resonemanget om vilken fråga som bör dominera medias rapportering är dock sällan så enkel, då medias rapportering i sig även påverkar medborgarnas bedömning av huruvida en fråga är viktig (McCombs & Shaw, 1972; Cohen, 1995). Den typen av resonemang är visserligen utanför detta kapitel

ramar, men bör ändå hållas i åtanke vid analyser av hur viktigt ett visst problem är på den politiska dagordningen.

Medborgarnas dagordning över viktiga samhällsproblem har länge visat sig spela en roll för partival i allmänna val (Holmberg, 1981; Budge & Farlie 1983; Petrocik 1996). För att kunna förstå varför partier prioriterar vissa problem över andra är det avgörande att förstå vilka frågor som är viktiga för vilka medborgare. Under valdebatten 2018 var boendefrågan ett av de klart mindre prioriterade områdena av de politiska partierna och på nationell nivå var det sällan bostäder fick något utrymme överhuvudtaget i de större debattprogrammen. Redovisningar av de viktigaste samhällsproblemen görs övervägande på aggregerad nivå, över hela det svenska folket, och risken uppstår då att skillnader mellan olika grupperingar och nivåer förbises. Det är rimligt att tro att olika grupper i samhället prioriterar olika politiska frågor och att prioriteringsskillnaderna kan vara relativt stora, vilket är något tidigare forskning har visat (Martinsson & Weissenbilder, 2018).

I följande kapitel presenterar vi först medborgarnas viktigaste samhällsproblem i jämförelse mellan olika politiska nivåer (nationellt, regionalt, kommunalt). Den avslutande analysen fokuserar sedan på bostadsfrågan. I den avslutande analysen visar vi hur frågan skiljer sig åt längs socioekonomiska faktorer och individuella åsikter, för att på så vis nyansera resultaten.

Frågor som utmärker dagordningen 2017 – Geografiska skiljelinjer

När frågan bryts om viktigaste samhällsproblem bryts ned till andelen som angett ett visst problem, snarare än enbart en rangordning, uppstår stor variation. På den regionala nivån står sjukvården ut och på kommunal nivå ligger utbildning betydligt över övriga problem. Tabell 1 visar på regional nivå att sjukvården bedöms som viktig för mer än en dubbelt så stor andel av befolkningen som invandringsfrågan trots att den senare ligger på andra plats. På kommunal nivå är skillnaden 2017 mellan det viktigaste och det näst viktigaste samhällsproblemet ungefär lika stor som på nationell nivå. Historiskt sett brukar dock skolan som problem ligga mer än 10 procentenheter över det näst största samhällsproblemet (Martinsson & Andersson 2018; 2). Tabell 1 tydliggör att det på nationell nivå är jämnare mellan de två största samhällsproblemen, med ett tredje något efter, innan ett stort hopp följer ner till den fjärde största frågan.

I tabell 1 finns även en nedbrytning av svaren på frågan om de viktigaste samhällsproblemen i Sverige för de som bor i Västsverige. Intressant att notera för denna grupp är hur väl i linje svaren ligger med resultaten från hela riket. Samtliga skillnader mellan grupperna ligger inom den statistiska felmarginalen och det tycks som om västsvensarna i stort har samma bild som invånarna i hela riket när det kommer till vilka samhällsproblem som är viktigast i Sverige idag. Däremot kan vi inte baserat på de data vi använder här veta huruvida resultaten från de regionala och kommunala problemen i den västsvenska SOM-undersökningen

är generaliserbara till andra delar av Sverige. I många avseenden speglar olika regioner och kommuner i Sverige varandra, men Västra Götaland skiljer sig åt i frågor som arbetslöshetsnivåer, företagande, näringslivsstruktur, utbildningsnivå, befolkningstäthet och annat. Resultaten bör därför enbart ses som representativa för en västsvensk kontext.

Tabell 1 Viktiga samhällsproblem på olika geografiska nivåer, 2017 (procent)

	Sverige	Sverige (bland de som bor i Väst Sverige)	Regionen i Väst Sverige	Kommunen i Väst Sverige
Invandring/integration	43	45	18	20
Sjukvård	37	39	40	24
Skola/utbildning	30	31	16	30
Lag och ordning	17	14	9	8
Sociala frågor/problem	15	14	9	13
Äldre frågor	14	15	7	14
Miljö/energi	10	10	5	5
Arbetsmarknad	9	7	4	6
Bostäder/byggnadsfrågor	5	5	7	14
Antal svarande	5 344	998	3 059	3 059

Kommentar: De första två kolumnerna i tabellen visar de mest angivna samhällsproblemen i Sverige samt i Sverige bland de som bor i väst baserat på data från den nationella SOM-undersökningen utifrån frågan 'Vilken eller vilka frågor eller samhällsproblem tycker du är viktigast i Sverige idag?' där respondenterna får uppge upp till tre samhällsproblem. Kolumn tre och fyra visar de mest angivna samhällsproblemen i Väst och i den egna kommunen baserat på frågorna "Vilken eller vilka frågor eller problem tycker du är viktigast i dag i Västra Götaland?" samt "Vilken eller vilka frågor eller problem tycker du är viktigast i dag i den kommun där du bor?", även här får respondenterna uppge upp till tre samhällsproblem.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2017 och den västsvenska SOM-undersökningen 2017.

Det är även värt att notera att frågetrion invandring, sjukvård och skola alla tre ligger högst på dagordningen på samtliga politiska nivåer 2017. Trots de separerade ansvarsområdena för de olika politiska nivåerna så ser alltså medborgarna samma tre problem som de tre mest aktuella på samtliga nivåer. Den interna rankingen mellan problemen på de olika nivåerna indikerar visserligen att medborgarna anger problem delvis utifrån vilken politisk nivå som har ansvaret för politikområdet. Att samma tre problem återfinns i toppen på samtliga politiska nivåer ger dock även en viss indikation om att medborgarna anser att vissa problem står över den politiska ansvarsfördelningen mellan olika nivåer och att tillfälle snarare tas att nämna frågan oavsett vilken nivå som är ansvarig.

Tydligt av tabell 1 blir att även om frågan om boende ligger lågt bland medborgarnas viktigaste samhällsproblem på nationell nivå så är det en viktig fråga

för medborgarna på den kommunala politiska arenan. På den kommunala nivån ligger bostadsfrågan på en delad fjärdeplats, tillsammans med äldrefrågor. En tydlig trend under de senaste åren, jämfört med tidigt 2000-tal, är att bostadsfrågan har rört sig uppåt på medborgarnas dagordning på den kommunala nivån (Martinsson & Andersson, 2018; 2). Bostadsfrågan har under perioden 1998-2012 legat på mellan 7-10 plats på medborgarnas dagordning på kommunal nivå och det var först 2012 som en tydlig ökning kunde noteras. Att frågan ligger relativt lågt på dagordningen på så väl nationell som regional nivå trots den rådande situationen på bostadsmarknaden kan tolkas som att medborgarna främst ser bostäder som ett lokalt problem. Bostadsfrågan är därmed ett av de få samhällsproblem i SOM-undersökningarna som enbart är viktig för medborgarna på en politisk nivå, den kommunala, medan majoriteten av övriga viktiga frågor har liknande relevans för medborgarna så väl nationellt som regionalt och kommunalt.

Bostadsfrågan som regional och lokal fråga bland medborgarna

I kapitlets andra del ska vi nu gå vidare med att fokusera särskilt på bostadsfrågan och vilka grupper som anser att den tillhör de viktigaste samhällsproblemen. Vi lämnar då den nationella nivån och koncentrerar oss på den regionala, och framförallt, den kommunala, nivån. Vi inleder avsnittet med att analysera hur viktig frågan är för olika grupper av befolkningen. Utöver traditionella demografiska och socio-ekonomiska grupper jämför vi även olika geografiska regioner i Västra Götaland samt ett antal mer personliga faktorer som hur man själv ser på sitt boende i nuläget och även ett par frågor om hur respondenterna uppfattar bostadssituationen, om respondenterna uppfattar att det saknas bostäder exempelvis. Från och med detta steg begränsar vi vår analys till de respondenter som uppgett minst ett samhällsproblem på den öppna frågan. Anledningen till detta är att undvika att olika gruppers benägenhet att inte svara på öppna frågor ska snedvrida resultatet när vi analyserar vilka faktorer som gör att människor tycker att bostadsfrågor är ett viktigt samhällsproblem.

Forskning om medborgarnas agenda brukar dela in samhällsfrågor i olika typer. Vissa frågor kommer medborgarna främst i kontakt med via massmedia, som exempelvis internationell politik, medan medborgarna i andra frågor även får direktkontakt med verkligheten inom området och därmed även skapar egna personliga erfarenheter som kan påverka deras politiska attityder såväl som deras verklighetsuppfattningar och prioriteringar mellan olika frågor och samhällsproblem (Zucker, 1978; Walgrave & van Aelst, 2006). Bostadsfrågan är ett område där invånarna definitivt själva kan få egna erfarenheter även om exempelvis massmedia är en viktig informationskälla i bostadsfrågan för många.

I tabell 2 redovisas en nedbrytning av bostadsfrågan som samhällsproblem på så väl regional nivå (kolumn ett) som kommunal nivå (kolumn två), fördelat på de tidigare nämnda olika grupperna. På regional nivå syns främst en geografisk skillnad,

där det inom Västra Götalandsregionen främst är i Göteborg bostäder anses som ett samhällsproblem. Även inom Göteborg finns stora skillnader mellan boendeområden, skillnaden mellan Sydväst där 14 procent anger bostäder som viktigaste samhällsproblem och Nordost där 28 procent anger detsamma är slående. Antalet svarande i nordöstra Göteborg är dock få, varför denna siffra kan vara behäftad med större statistisk osäkerhet.

Tabell 2 Bostäder som samhällsproblem utifrån demografiska och politiska faktorer, regional och kommunal nivå i Västra Götaland 2017 (procent)

		Bostäder på regional nivå	Bostäder på kommunal nivå	Antal svar
Samtliga		9	18	2 263
Kön	Kvinna	11	17	1 158
	Man	8	19	1 105
Ålder	16–29 år	18	20	327
	30–49 år	8	18	651
	50–64 år	11	19	577
	65–85 år	6	16	708
Utbildning	Låg	7	16	298
	Medellåg	10	17	626
	Medelhög	11	20	521
	Hög	9	18	767
Hushållsinkomst	Max 300 000 sek	11	19	451
	Mellan 301 000 – 700 000 sek	10	19	950
	Mer än 700 000 sek	8	17	730
Delregion i VGR ²	GBG-regionen	12	20	1 240
	Sjuhärad	10	14	265
	Skaraborg	5	14	365
	FyrBoDal	5	18	393
Stadsdelar i Göteborg ³	Göteborgs kommun (helhet)	9	18	725
	Nordost	18	28	67
	Örgryte-Härlanda	12	17	103
	Centrum & Linne	11	19	202
	Sydväst	6	14	161
	Hisingen	14	18	192
Subjektiv klass	Arbetarhem	11	19	798
	Jordbrukarhem	5	11	65
	Tjänstemannahem	9	20	840
	Högre tjänstemannahem	8	15	224
	Företagarhem	8	17	184

Forts.

Tabell 2 forts.

		Bostäder på regional nivå	Bostäder på kommunal nivå	Antal svar
Nöjdhet med nuvarande bostad	Mycket nöjd	9	16	1 278
	Ganska nöjd	10	20	758
	Varken nöjd eller missnöjd	9	22	125
	Ganska missnöjd	17	25	64
	Mycket missnöjd	(30)	(35)	20
Överväger att flytta	"Ja, jag ska flytta"	10	21	564
	"Ja, jag söker aktivt ny bostad"	17	29	136
	"Ja, jag har funderat på att flytta"	17	24	126
	"Nej"	8	15	1 428
Verklighetsbild	"Det saknas bostäder för unga som vill flytta hemifrån"	10	19	2 480
	"Det är bostadsbrist i kommunen där jag bor"	10	19	2 263

Kommentar: För frågans lydelse se tabell 1. Tabellen innefattar enbart de som angett minst ett samhällsproblem. Utbildning: Låg = ej fullgjord obligatorisk skola eller grundskola, Medellåg = gymnasium, folkhögskola eller motsvarande, Medelhög = eftergymnasial utbildning, ej examen från högskola/universitet, Hög = examen från högskola/universitet. För delregioner i VGR samt stadsdelar i Göteborg, se not. Verklighetsbild: "I vilken utsträckning instämmer du i följande påståenden", skala från 1-5 ("instämmer helt" till "instämmer inte alls"). Siffrorna visar de som angett "instämmer helt" och "2". Svar inom parentes bygger på under 50 svarande.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2017.

I tabell 2 ser vi även relativt stora skillnader inom frågan om nöjdhet med boende. Det låga antalet respondenter som anger sig vara "ganska missnöjd" samt "mycket missnöjd" med sitt boende gör dock att det inte går att statistiskt säkerställa siffrorna för dessa grupper även om det tycks rimligt att de som är mer missnöjda med sitt boende också tycker att bostäder är ett viktigare samhällsproblem. På frågan om huruvida respondenten överväger att flytta syns även där skillnader mellan olika grupper. De som inte överväger att flytta är minst troliga att ange bostäder som samhällsproblem medan de som aktivt söker bostad och funderar på att flytta är mest troliga att ange problemet. På kommunal nivå följer respondenternas sannolikhet att ange bostadsfrågan som ett problem samma mönster vad gäller gruppskillnader. Generellt sett är det dock fler som anger bostäder som ett problem på den kommunala nivån. Vissa tendenser finns inom Västra Götalandsregionen att skillnader råder mellan olika områden, där boende i FyrBoDal verkar något mer troliga att ange bostäder som problem jämfört med den kommunala frågan. Skillnaderna mellan dessa grupper är dock små och bör tolkas försiktigt.

Geografiska och individuella skillnader

I syfte att få en bättre bild över vilka faktorer som i störst utsträckning har ett signifikant samband med sannolikheten att nämna bostadsfrågan som ett av de viktigaste samhällsproblemen genomför vi ett antal bivariata och multivariata logistiska regressioner. Regressionsanalyserna utförs i syfte att visa så väl styrkan i olika potentiella förklaringsfaktorer som huruvida sambandet är statistiskt signifikant. Resultaten från regressionerna redovisas i tabell 3. Den första kolumnen (bivariat) visar på en rad bivariata logistiska regressioner, där kön, ålder, utbildning, inkomst, delregion, klass, nöjdhet med bostaden, övervägande att flytta, åsikter om huruvida det saknas bostäder för unga och åsikter om huruvida det är bostadsbrist körs enskilt mot att ange bostadsfrågan eller ej. Kolumn två anger resultaten från en multivariat logistisk regression (multivariat 1) med ett antal faktorer, dock utan att inkludera några subjektiva perceptioner eller värderingsfrågor. Detta i syfte att påvisa vilka direkta gruppskillnader som framkommer under kontroll för andra faktorer. De variabler som är valda för analyserna speglar ett brett spektrum av socioekonomiska faktorer som används regelbundet inom samhällsvetenskapliga analyser.

I kolumn tre (multivariat 2) byggs modellen sedan på genom att inkludera värderingsfrågor som nöjdhet med bostaden, huruvida respondenten överväger att flytta, samt påståendefrågor om respondenten anser att det saknas bostäder för unga som vill flytta och om det är bostadsbrist. De valda värderingsfrågorna är de frågor på individnivå i den västsvenska SOM-undersökningen som har starkast koppling till bostäder som sakfråga. Även analyserna i tabell 4 genomförs enbart på de respondenter som nämnt minst ett samhällsproblem på den öppna frågan. Resultaten redovisas i form av oddskvoter där siffror lägre än 1 anger att en viss grupp är mindre trolig att ange bostäder än referensgruppen, medan siffror högre än 1 visar att en grupp är mer trolig att ange bostäder.

De resultat vi finner i de enskilda bivariata logistiska regressionerna visar på förväntad riktning på oddskvoterna i närmast samtliga fall, dock ofta på en icke-signifikant nivå. En signifikant skillnad ($p < 0.05$) finns vid delregioner i Västra Götaland, där respondenter är mindre troliga att ange bostäder som samhällsproblem om de bor i en delregion utanför Göteborg. Detta är föga förvånande då det i storstaden Göteborg finns större problem med bostadsbrist (Dagens Nyheter, 2018). De överlag största effekterna finns dock bland åsiktsfrågorna på den individuella nivån. På frågan om huruvida man överväger att flytta är samtliga respondenter långt mer troliga att ange bostäder som samhällsproblem. Logiken följer även här att speciellt de som aktivt söker bostad kan antas rimliga att uppe bostäder som ett samhällsproblem. Påståendefrågorna om huruvida det är avsaknad av bostäder för unga och huruvida det är bostadsbrist följer i denna logik. Vi ser också i den bivariata analysen att de äldsta är något mindre sannolika att ange bostäder som ett viktigt problem än den yngsta (referensgruppen).

Tabell 3 Samband av olika faktorer kring att ange bostadsfrågor som viktigaste samhällsproblem i kommunen, Västra Götaland 2017 (bivariata och multivariata logistiska regressioner, oddskvoter)

	Bivariat	Multivariat 1	Multivariat 2
Man (kvinna ref.)	1,10	1,21	1,25*
Ålder (19–29 år ref)			
30–49 år	0,88	0,88	0,91
50–64 år	0,91	0,95	1,00
65–85 år	0,74*	0,76	0,87
Utbildning (låg ref)			
Medellåg	1,05	0,96	0,95
Medelhög	1,24	1,12	1,09
Hög	1,15	1,08	1,05
Hushållsinkomst (301 000 – 700 000 sek ref)			
Max 300 000 sek	0,98	1,03	0,98
Mer än 700 000 sek	0,86	0,78*	0,82
Delregion i VGR (GBG-regionen ref)			
Sjuhärad	0,62**	0,62**	0,73
Skaraborg	0,62***	0,71*	0,91
FyrBoDal	0,88	0,93	1,17
Subjektiv klass (Arbetslöshet ref)			
Jordbrukarhushåll	0,53	0,57	0,46
Tjänstemannahushåll	1,08	1,13	1,15
Högre tjänstemannahushåll	0,76	0,84	0,95
Företagarhushåll	0,92	0,97	0,99
Nöjdhet med bostad (varken nöjd/missnöjd ref)			
Mycket nöjd	0,67*	-	0,97
Ganska nöjd	0,84	-	0,99
Ganska missnöjd	1,15	-	1,05
Mycket missnöjd	1,87	-	1,67
Överväger att flytta ("Nej" ref)			
"Ja, jag har funderat på att flytta"	1,47***	-	1,23
"Ja, jag söker aktivt bostad"	2,29***	-	1,60*
"Ja, jag ska flytta"	1,72**	-	1,35
"Det saknar bostäder för unga som vill flytta hemifrån"	1,39***	-	1,02
"Det är bostadsbrist i kommunen där jag bor"	1,54***	-	1,45***
N	-	1 994	1 994
Pseudo R2	-	0,01	0,03

Kommentar: Resultatet i första kolumnen visar oddskvoterna för att ange bostad som samhällsproblem i kommunen i en rad bivariata regressioner, i andra kolumnen visas sedan resultat för en multivariat regression med samtliga variabler. Den beroende variabeln bygger på de som angett boende som samhällsproblem på kommunal nivå på frågan "Vilken eller vilka frågor eller problem tycker du är viktigast i dag i den kommun där du bor?". Resultaten i tabellen innefattar enbart de som angett minst ett samhällsproblem. För övriga frågor formulering och svarsalternativ se tabell 3. Signifikansnivåerna som redovisas: *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2017.

I den första multivariata logistiska regressionsanalysen syns fortsatt signifikant effekt från området Sjuhärad på delregionsfrågan ($p < 0.05$) och även här följer riktningen det förväntade hållet. Den signifikanta skillnaden mellan åldersgrupper försvinner dock när vi kontrollerar för andra faktorer. När vi i den andra multivariata regressionsmodellen även lägger till de individuella värderingsfrågorna och perceptionerna syns tydligt hur påståendet om att "det är bostadsbrist i kommunen där jag bor" slår ut effekten från många variabler. Oavsett delregion i Västra Götaland som en respondent bor i är det alltså främst den individuella perceptionen om bostadsbrist som påverkar sannolikheten att ange bostadsfrågor som ett samhällsproblem.

För att tydliggöra de signifikanta ($p < 0.1$) gruppkillnader som återstår i den andra multivariata regressionen tar vi fram så kallade predicerade sannolikheter. De predicerade sannolikheterna bygger på resultaten från den logistiska regressionen i tabell 4 (Multivariat 2) där vi specificerar värdena på de signifikanta variablerna och sedan sätter resterande variabler till ett medelvärde. Fördelen med denna metod är att det ger en bättre bild av faktorer som utöver den statistiska signifikansen har störst faktisk påverkan. Vi undersöker i denna analys effekterna av variablerna att de aktivt söker bostad, kön, och av att de anser att det råder bostadsbrist i den egna kommunen. Även i denna analys framkommer att den största skillnaden finns vad gäller huruvida man anser att bostadsbristen är ett problem eller ej.

Resultaten från våra predicerade sannolikheter visar att könsskillnaden visserligen är signifikant, men att skillnaden mellan män och kvinnor är relativt liten. Kvinnor som söker bostad och anser att det är bostadsbrist har 26 procents sannolikhet att ange bostäder som samhällsproblem, medan män med samma egenskaper har 31 procents sannolikhet att ange bostäder. Snittskillnaden mellan män och kvinnor i de olika konstellationerna är cirka 3 procentenheter och därmed betydligt lägre än övriga faktorer. Något större skillnad finns kring huruvida en respondent aktivt söker bostad. För så väl män som kvinnor ökar detta sannolikheten att ange bostäder med cirka 7 procentenheter. Den entydigt starkaste effekten finns i att anse att det är bostadsbrist i kommunen. Att instämma med detta påstående ökar sannolikheten med 12 procentenheter för kvinnor och 15 procentenheter för män. Dessa resultat illustrerar tydligt att vår multivariata regressionsanalys visar att det primärt är synen på bostadsbristen, oavsett om en individ söker bostad själv eller inte eller vilken demografisk grupp individen tillhör, som påverkar sannolikheten att prioritera bostadsfrågan i samhällsdebatten.

Vem bryr sig om bostäder?

Det framkommer tydligt i analyserna från detta kapitel att bostadsfrågan i nuläget mest är en aktuell fråga på kommunal nivå, samt att det på den kommunala nivån finns ett antal signifikanta skillnader mellan olika grupper av medborgare. Bostadsbristen för unga nämns ofta i debatten om bostäder, men våra resultat visar att unga (16-29 år) endast är marginellt mer bekymrade för bostadsfrågan än äldre

(65-85 år): 20 procent bland de unga jämfört med 16 procent bland de äldre anger bostäder som ett av de viktigaste samhällsproblemen. Våra analyser visar också att varken unga själva eller de som instämmer i påståendet att det saknas bostäder för unga skiljer sig nämnvärt jämfört med andra grupper när vi kontrollerar för andra relevanta faktorer.

Det finns dock geografiska skillnader inom regionen, där göteborgarna oroar sig över bostadsproblem mer än andra i övriga Västra Götaland. Våra analyser på individnivå visar däremot, kanske föga förvånande, att det i första hand är de individer som anser att det råder bostadsbrist i den egna kommunen som också är mest troliga att ange bostäder som ett viktigt samhällsproblem. De geografiska skillnaderna inom regionen kanaliseras alltså genom verklighetsuppfattningar hos individerna. Sannolikheten att ange bostäder som samhällsproblem kan alltså inte enbart förklaras av att bo i en storstad, det är snarare en perception av bostadsmarknaden oavsett skillnader mellan stad och land som avgör.

Det kanske kan kännas självklart, men det sätt på vilket medborgarnas viktigaste frågor ofta behandlas i media kan vara politiskt problematiskt i ljuset av våra resultat. I det fall partierna agerar baserat på de aggregerade resultat som vanligtvis presenteras om medborgarnas viktigaste frågor så ignoreras i det närmaste alla frågor som är viktiga på kommunal nivå jämfört med de övergripande nationella resultaten och även de skillnader som finns mellan grupper i samhället. Resultatet från våra analyser visar att det är en specifik grupp individer som är oroad över bostäder, individer som på kommunal nivå anser att det är bostadsbrist och de som aktivt söker bostad, vilket tyder på att det är de som är personligt berörda. Sådana frågor, som helt enkelt är mindre relevanta ur en nationell synvinkel, riskerar att försvinna som brus i de stora undersökningarna och den offentliga debatten. En förhoppning är att våra resultat, baserade på den västsvenska SOM-undersökningen 2017, kan visa på behovet av en mer lokalt förankrad politisk debatt och fler lokalt förankrade opinionsundersökningar och analyser för att belysa de viktigaste samhällsproblemen för medborgarna inom andra kontexter än den nationella.

Noter

- ¹ SOM-institutet har sedan 1987 årligen ställt frågan om medborgarnas viktigaste samhällsproblem i den nationella SOM-undersökningen. Frågeformuleringen har förblivit helt oförändrad och lyder: *"Vilken eller vilka frågor eller samhällsproblem tycker du är viktigast i Sverige idag? Ange högst tre frågor/samhällsproblem."* Svarsformatet består av ett öppet fält där respondenterna har möjlighet att själva skriva tre samhällsproblem. Öppna frågor ställer hårda krav på kodningen av frågan till olika kategorier och SOM-institutet har utvecklat en väl beprövad kodningsmall med tydliga kriterier för olika möjliga samhällsproblem som kan beskrivas av respondenterna. Kodningen resulterar i slutet av bearbetningen i ett tjugotal övergripande kategorier, så kallade huvudkategorier, och ett större

antal underkategorier. Detta syftar till att ge oss en klarare bild av svenska folkets viktigaste samhällsproblem som de själva uttrycker dem utan att vi väljer ut ett antal frågor och problem bland vilka de får säga vilket de tycker är viktigast. Viktigt att poängtera i sammanhanget är att vi i kapitlets analyser inte lägger någon värdering i den ordning respondenterna skriver ned sina svar i. De upp till tre angivna svaren betraktas som lika viktiga, oavsett ordningsföljden.

- ² Göteborgsregionen: Ale, Alingsås, Göteborg, Härryda, Kungsbacka, Kungälv, Lerum, Lilla Edet, Mölndal, Partille, Stenungssund, Tjörn och Öckerö; Sjuhärad: Bollebygd, Borås, Herrljunga, Mark, Svenljunga, Tranemo, Ulricehamn och Värgårda; Skaraborg: Essunga, Falköping, Grästorp, Gullspång, Götene, Hjo, Karlsborg, Lidköping, Mariestad, Skara, Skövde, Tibro, Tidaholm, Töreboda och Vara; FyrBoDal: Bengtsfors, Dals-Ed, Färgelanda, Lysekil, Munkedal, Orust, Sotenäs, Strömstad, Tanum, Trollhättan, Uddevalla, Vänersborg, Mellerud och Åmål.
- ³ 'Nordost' innefattar stadsdelarna Angered och Östra Göteborg. 'Centrum & Linnéstaden' innefattar stadsdelarna Centrum och Majorna-Linné. 'Syd-väst' innefattar stadsdelarna Askim-Frölunda-Högsbo och Västra Göteborg. 'Hisingen' innefattar stadsdelarna Västra Hisingen, Lundby och Norra Hisingen.

Referenser

- Budge, Ian & Dennis Farlie (1983) *Explaining and Predicting Elections: Issue Effects and Party Strategies in Twenty-three Democracies*, London: Allen & Unwin.
- Cohen, Jeffrey E. (1995). "Presidential Rhetoric and the Public Agenda." *American Journal of Political Science* 39(1): 87-107.
- Dagens Nyheter (2018) "Fakta i frågan: Hur stor är bostadsbristen." I *Dagens Nyheter*, 2018-08-08.
<https://www.dn.se/nyheter/sverige/fakta-i-fragan-hur-stor-ar-bostadsbristen/>
- Gene Zucker, Harold (1978). "The variable nature of news media influence." *Annals of the International Communication Association*, 2(1), 225-240.
- Holmberg, Sören (1981). *Svenska väljare*. Stockholm: Liber Förlag.
- Martinsson, Johan & Ulrika Andersson (2018). *Svenska trender 1986-2017*. SOM-rapport 2018:1. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Martinsson, Johan & Ulrika Andersson (2018;2). *Västsvenska trender 1998-2017*. SOM-rapport 2018:22. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Martinsson, Johan & Marcus Weissenbilder (2018) "Viktiga valfrågor i Sverige – från miljö till invandring", i Ulrika Andersson, Anders Carlander, Elina Lindgren & Maria Oskarson (red) *Sprickor i fasaden*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- McCombs, Maxwell E. & Donald L. Shaw (1972). "The Agenda-Setting Function of Mass Media." *Public Opinion Quarterly* 36(1): 176-187.

- Petrocik, John R. (1996) "Issue Ownership in Presidential Elections, with a 1980 Case Study." *American Journal of Political Science* 40:3, pp. 825-850.
- Walgrave, Stefan & Peter van Aelst (2006). "The contingency of the mass media's political agenda setting power: Toward a preliminary theory." *Journal of communication*, 56(1), 88-109.

KLYFTORNA I VÄST

ANDERS CARLANDER

Sammanfattning

Bostadsmarknaden är ett hett ämne i Sverige. Givet lågränteläget, hög efterfrågan samt lågt utbud har priserna skjutit i höjden. En av konsekvenserna kan sägas vara generellt ökade klyftor mellan människor. Resultaten från den västsvenska SOM-undersökningen 2017 visar att det är boende i mer centrala delar av storstaden som bor trångt, är minst nöjda både med sitt eget boende men även med kommunens bostadsservice, och att man gärna hade flyttat till något större. Det finns också en indikation om att graden av samhörighet i bostadsområdet är negativt relaterad till graden av heterogenitet. En slutsats är därför att klyftor – boende, ekonomiska samt sociala – hänger ihop. Tveklöst är det de ekonomiska klyftorna som växer snabbast vilket i sig utgör en barriär för alla som inte har råd, men mer sociala faktorer dikterar sannolikt också att människor i exempelvis innerstan helt enkelt inte vill flytta någon annanstans.

Det borde inte vara en nyhet att intresset för bostadsmarknaden är högt i Sverige. En enkel analys på Google Trends¹ visar att under vintern 2017 var intresset så högt som det någonsin har varit (det vill säga hur många sökningar som gjordes på ordet "bostadsmarknaden" över tid). Därtill kommer spaltmetervis av nyheter, ledare, krönikor och blogginlägg om allt från bostadsbrist till topplån. Det här kapitlet handlar om bostad och boende i västra Sverige. Datamaterialet bygger dels på offentligt statistik men också på enkätdata från den västsvenska SOM-undersökningen 2017. Den samhälleliga utgångspunkten är den allmänna bilden av bostadsbristen samt de ekonomiska och sociala klyftor som fortsätter öka i Sverige. Men det finns nyanser i den svartmålade fasaden. Kapitlet innehåller en beskrivande analys av hur västsvenskar ser på sin boendesituation utifrån mått som exempelvis bostadstrivsel och önskan om att flytta till något större eller mindre, bland annat beroende på om man är bosatt i storstan eller på landsbygden, eller om man hyr eller äger sin bostad. Avslutningsvis diskuteras vad de olika typerna av klyftor kan innebära för samhälle och individ.

Bostadsmarknaden

Boverkets (2018a) senaste bostadsmarknadsenkät visar att nära 85% av Sveriges kommuner rapporterar ett underskott av bostäder. Situationen är värst för studenter,

nyanlända och äldre. I Västra Götalands län (hädanefter regionen i detta kapitel) rapporterar samtliga av de 49 största kommunerna ett underskott, förutom Götene kommun där det råder balans mellan utbudet och efterfrågan av bostäder. Bilden bekräftas av offentlig statistik om antalet outhyrda lägenheter i Sverige och trenden verkar indikera att antalet lediga lägenheter blir färre för varje år (SCB, 2018a). Under 2017 fanns det 6 406 lägenheter lediga till uthyrning vilket kan jämföras med 2009 då det fanns nästan fyra gånger så många lägenheter.

Byggandet av bostäder har förvisso tagit fart (SCB, 2017a) men det totala behovet i landet är alltså mycket större än utbudet (Boverket, 2018b). Den reviderade prognosen är att det behövs över 90 000 nya lägenheter per år och 2016 färdigställdes 45 840 lägenheter totalt. Generellt byggs det något fler hyresrätter än bostadsrätter – men det gäller riket i stort, och siffran kan jämföras med Världsbankens Global Financial Inclusion Index² där 48,3 procent av svenskarna uppges ha ett bostadslån. Det finns emellertid regionala skillnader. Hyresgästförbundet (2018a) uppger att det finns 54 procent hyresrätter i Göteborg vilket kan jämföras med 43 procent i regionen. I Göteborg byggdes det däremot 63 procent bostadsrätter i relation till 37 procent hyresrätter i den senaste mätningen (SCB, 2017a). Boverket (2016) har bland annat resonerat utifrån att bostäder rimligen inte kan produceras i förhållande till behovet utan att det snarare är efterfrågan som styr, vilket får konsekvenser för priser och kostnader för boende och byggande. Det medför att bristen på bostäder för kapitalsvaga grupper inte kan tillgodoses i lika hög utsträckning, vilket den senaste bostadsmarknadsenkäten också bekräftar (Boverket, 2018a).

Den totala bostadsmarknaden bör förstås också delas in i åtminstone två separata men relaterade marknader. En marknad där människor hyr och en marknad där människor köper. Utan att begränsa diskussionen för mycket låt oss fortsätta med ett grundläggande antagande om att en majoritet av människor allra helst vill bo på ungefär samma ställen. Bostadsutbudet är, till skillnad från bostadspreferenser, ofta begränsad. Det är dessutom svårt att avgöra framtida utbudsbehov då prognoser om befolkningsökningen verkar ha en felmarginal på några miljoner invånare (SCB, 2002; 2017b). För att kunna bo i de mest populära områdena krävs antingen kapital i form av antal år i bostadskö eller med hjälp av en smärre medfinansiering från banken. Det här har medfört att bostadsköerna är rekordlånga (Bostadsförmedlingen, 2018; GP, 2018) och att priserna har skenat (Valueguard, 2018) i takt med hushållens belåning (SCB, 2018b). Sveriges Riksbank har emellertid inte varit av åsikten att det skulle röra sig om en bostadsbubbla (Dermani, Lindé & Walentin, 2016).

Stigande bostadspriser som inte motsvaras av vare sig stigande löner eller priser på andra varor (IMF, 2017) riskerar att öka på de ekonomiska klyftorna ytterligare, då kapitalvinster på bostäder endast tillfaller de som har gjort och fortsatt kommer göra bostadskarriär. Bostadsförmögenheten har utvecklats betydligt mycket snabbare än disponibel inkomst sedan år 2000, och samtidigt har total boendetäthet

(genomsnittligt antal personer per bostad) minskat (Boverket, 2013). En konsekvens av alla bostadskarriäristers realisationer av bostadsförsäljningar kan sägas vara att den ekonomiska ojämlikheten i Sverige ökar alltmer (SCB, 2018c). Det bör påpekas att kapitalvinster även inkluderar avkastning från t ex aktier men en viktig skillnad är att bostäder belånas till en mycket större grad vilket skapar en hävstång vilken kan vara svår att matcha med inkomst och flitigt sparande. Sedan förmögenhetsskatten avskaffades 2007 är det svårt att ge exakta siffror men hushållens totala förmögenhet består till största delen av bostadsförmögenhet (SEB, 2018). Bortom rent finansiella incitament till att klättra på bostadskarriärstegen finns det förstås även grundläggande behov om tak över huvudet. I och med att bostadsbristen verkar vara så omfattande och att priserna och skuldsättning har skenat är det inte orimligt att tro att svenskarna också bor relativt trångt.

Trångboddhet

En naturlig konsekvens av bostadsbrist kan vara att allt fler människor tvingas bo på mindre yta. I Sverige har trångboddhet definierats på olika sätt genom åren men sedan 1974 råder det som kallas trångboddhetsnorm 3 vilken i praktiken innebär att trångboddhet råder om det finns färre än ett sovrum per boende där sammanboende vuxna antas dela sovrum (SCB, 2012). Det finns även en europeisk definition som väger in eventuella barns åldrar vilket bland annat innebär att två barn under 12 år kan dela ett sovrum innan det anses som trångboddhet (Eurostat, 2014). Sverige plågas inte av någon nämnvärd trångboddhet med europeiska mått mätt (Eurostat, 2015) men det finns en skillnad och en trend i att utrikes födda upplever högre grad av trångboddhet (SCB, 2018d). Ur ett individperspektiv kan trångboddheten, främst i de större städerna, till stor del förklaras av lägre inkomster och andra sociala förhållanden (Boverket, 2016). Ur ett lägenhetsperspektiv är det mindre lägenheter, det vill säga 1–2 rum och kök, som är mest trångbodda. Samtidigt saknar en betydande andel av mindre lägenheter folkbokförd befolkning. Lägenhetsregistret och folkbokföringen ger vid mätillfället 2014 en indikation om att det kan vara upp emot 20 procent av etterna som – åtminstone på pappret – saknar någon som bor i dem (ibid.). Det finns givetvis en rad olika anledningar till att så många lägenheter officiellt är ”tomma”, men Folkbokföringslagen dikterar att du ska vara folkbokförd där du regelbundet spenderar din dygnsvila (SFS, 1991: 481), vilket uppenbarligen inte alltid efterlevs.

Boendefrågorna i den västsvenska SOM-undersökningen 2017

I 2017-års västsvenska SOM-undersökning ingår ett antal boendespecifika frågor. En central boendefråga är hur stort man för närvarande bor uttryckt i kvadratmeter. Respondenterna fick frågan *”Ungefär hur stor är din nuvarande bostad?”* och fick själva fylla i antal kvadratmeter i en ruta. Därefter kodades rapporterade kvadratme-

ter om till åtta intervallsteg enligt tabell 1 nedan. Spridningen verkar vara relativt jämn där de flesta anger mellan 101 och 150 kvadratmeter i boendeyta. I regionen verkar det också som att det totalt sett är fler som bor lite större än lite mindre.

Tabell 1 Självrapporterad boendeyta, Västra Götalandsregionen 2017 (kvm)

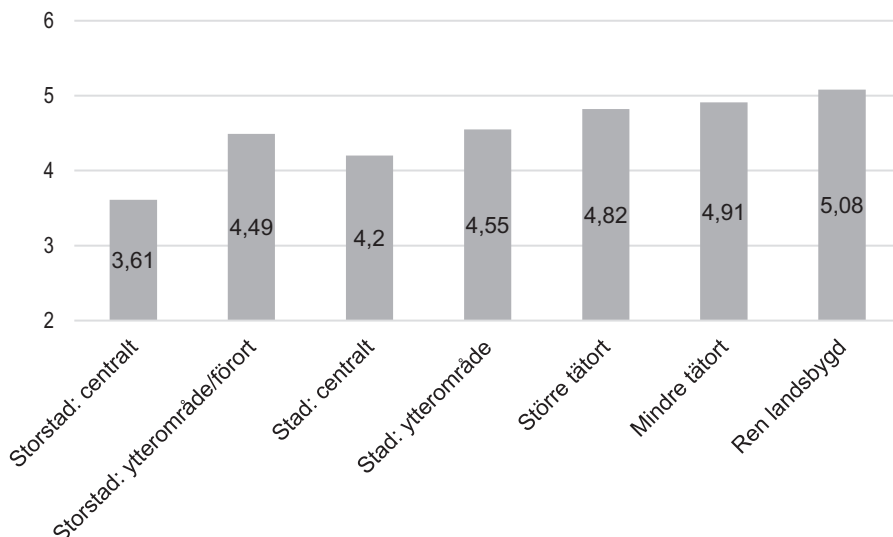
Rapporterade kvadratmeter	Antal	Procent
Mindre eller lika med 30 kvm	47	2
Mellan 31 och 50 kvm	158	5
Mellan 51 och 70 kvm	443	14
Mellan 71 och 100 kvm	696	23
Mellan 101 och 150 kvm	923	30
Mellan 151 och 200 kvm	448	15
Mellan 201 och 300 kvm	157	5
Över 301 kvm	23	1
Inget svar	164	5
Totalt	3 059	100

Kommentar: Frågan lyder: "Ungefär hur stor är din nuvarande bostad?". Respondenterna fick själva ange kvadratmeter i en ruta.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2017.

Det är kanske heller ingen överraskning att det finns en regional skillnad i termer av att människor i regel bor på mindre antal kvadratmeter i storstan jämfört med tätort och landsbygd. Skillnaderna är statistiskt säkerställda ($p < .01$) och de regionala skillnaderna presenteras i figur 1.

Det verkar vid en första anblick som att de flesta är nöjda med storleken på sitt nuvarande boende (Tabell 2). Nästan 53 procent skulle helst bo på samma kvadratmetyta som nu, medan 27 procent vill bo större och 17 procent bo mindre. Delar vi upp preferensen på geografiskt område framstår en mer nyanserad bild. Det är fler som helst hade bött större jämfört med mindre och skillnaden är tydligast i innerstan där ungefär hälften av de svarande helst hade bött större (221 i förhållande till 445 totalt). Jämvikten uppstår någonstans mellan större och mindre tätort där istället fler antal individer helst hade bött mindre. Totalt sett är de allra flesta nöjda med storleken på det nuvarande boendet (förutom i innerstan). Det finns som ovan nämnt olika normer för trångboddhet (i princip antal personer per sovrum och att ensamstående aldrig kan anses trångbodda) men vi rapporterar här ett slags subjektivt mått på trångboddhet i termer av storlekspreferens. Det är inte orimligt att det är den subjektiva bedömningen av bostadssituationen som ger upphov till beteende på bostadsmarknaden. Upplever du dig trångbodd är det förmodligen mer sannolikt att du söker efter en större hyresrätt eller hör med banken om ett förnyat lånelöfte. Givet att möjligheten över huvud taget finns.

Figur 1 Självrapporterad boendeyta, Västra Götaland 2017 (medelvärde)

Kommentar: Frågan lyder: "Ungefär hur stor är din nuvarande bostad?". Respondenterna fick själva ange kvadratmeter i en ruta. Svaren kodades om till följande skala: 1 = 1–30 kvm, 2 = 31–50 kvm, 3 = 51–70 kvm, 4 = 71–100 kvm, 5 = 101–150 kvm, 6 = 151–200 kvm, 7 = 201–300 kvm, 8 = > 300 kvm.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2017.

Tabell 2 Korstabell mellan storlekspreferens och geografiskt område, Västra Götaland (frekvens)

Geografiskt område	Storlekspreferens			Totalt
	Större	Mindre	Samma	
Storstad: centralt	221	41	183	445
Storstad: ytterområde/förort	168	78	254	500
Stad: centralt	98	49	197	344
Stad: ytterområde	95	76	225	396
Större tätort	43	33	137	213
Mindre tätort	127	140	339	606
Ren landsbygd	70	93	258	421
Totalt	822	510	1 593	2 925

Kommentar: Frågan lyder: "Om du fick välja, skulle du då vilja bo större eller mindre än du bor nu?" respektive "I vilken typ av område bor du?" Svarsalternativen framgår av tabellen.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2017.

Vi kan undersöka tendensen med hjälp av frågan "Överväger du att flytta från din nuvarande bostad?". En korstabell (tabell 3) visar en asymmetri i svaren som ger visst stöd för den subjektiva trångboddhetens effekter på rörligheten på bostadsmarknaden. Det verkar som att de som är nöjda med storleken på sitt boende generellt är mindre benägna att vilja flytta. De som anger att de ska flytta eller som söker aktivt bostad är i kraftig minoritet i relation till övriga svarsgrupper.

Tabell 3 Korstabell mellan storlekspreferens och intention att flytta, Västra Götaland (frekvens)

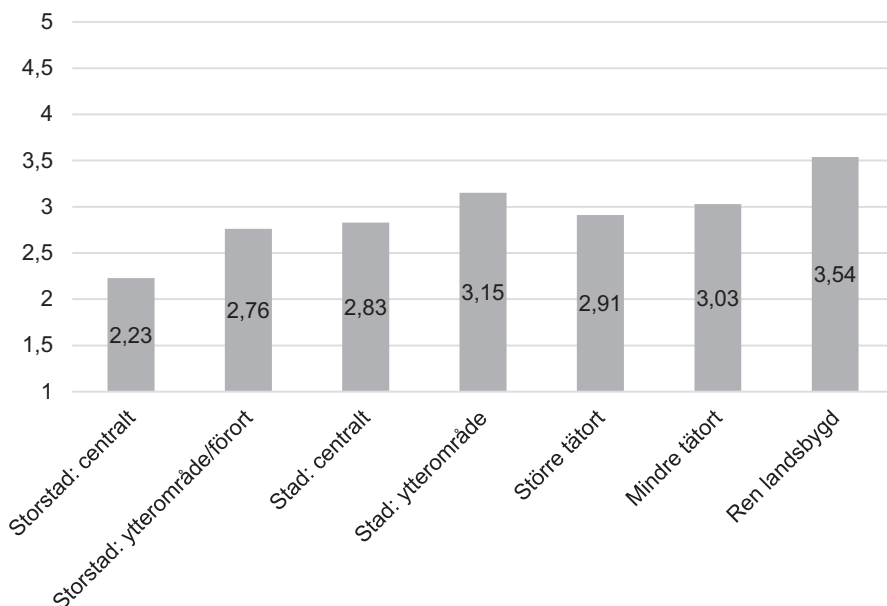
Flytta	Storlekspreferens			Totalt
	Större	Mindre	Samma	
Nej	348	257	1 300	1 905
Ja, jag ska flytta	99	35	40	174
Ja, jag söker aktivt bostad	108	26	40	174
Ja, jag har funderat på att flytta	275	202	230	707
Totalt	830	520	1 610	2 960

Kommentar: Frågan lyder: "Om du fick välja, skulle du då vilja bo större eller mindre än du bor nu?" respektive "Överväger du att flytta från din nuvarande bostad?" Svarsalternativen framgår av tabellen.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2017.

I 2017 års västsvenska SOM-undersökning ingick också en fråga där deltagarna ombads svara på vad de tycker om servicen i kommunen fördelat på ett antal områden. Ett av områdena rör just tillgången på bostäder. En analys mellan grupper visar att det finns regionala skillnader i svaren. Man är uppenbart mest missnöjd i innerstan medan de som bor på landsbygden är mest nöjda med tillgången på bostäder. Skillnaderna mellan de olika geografiska grupperna är till största delen statistiskt säkerställda ($p < .05$) men många av värdena ligger relativt nära varandra och en skillnad på omkring 0,10 mellan två medelvärden i diagrammet nedan indikerar att skillnaden kan bero på slumpen.

Figur 2 Uppfattning om servicen i kommunen, Västra Götaland 2017 (medelvärde)

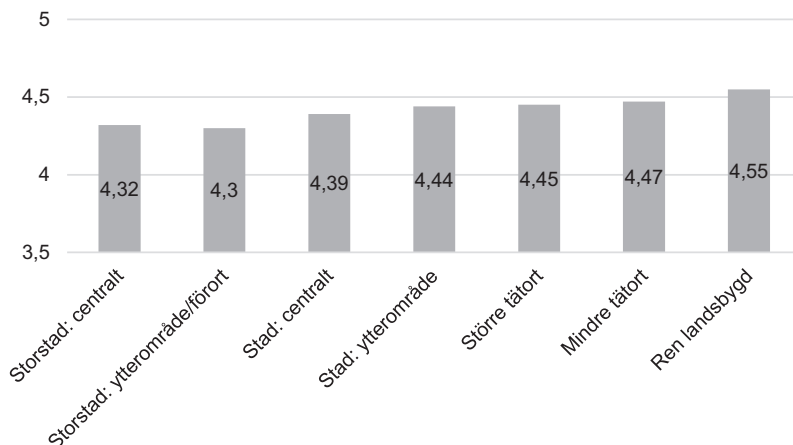
Kommentar: Frågan lyder: "Vad anser du om servicen i den kommun där du bor på följande områden?". Svarsalternativen är: 1 = "Mycket missnöjd", 2 = "Ganska missnöjd", 3 = "Varken nöjd eller missnöjd", 4 = "Ganska nöjd", 5 = "Mycket nöjd" (reverserad skala jämfört med originkodning). Svarsalternativen gällande geografiskt område framgår av tabellen.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2017.

Respondenterna ombads också ta ställning till hur nöjda de är med sitt nuvarande boende. Resultatet visar tydligt att de som äger sin bostad är mer nöjda med sin bostad. Skillnaden är statistiskt säkerställd ($p < .01$). I ordalag innebär resultatet att de som hyr i 1:a hand³ är ganska nöjda medan de som äger sin bostad lutar åt att vara mycket nöjda. Det finns även en positiv korrelation mellan nöjdhet med bostaden och hushållets inkomst ($r = -.16$, $p < .001$, $n = 2\,784$) vilket kan betyda att högre inkomster hänger ihop med högre nöjdhet med bostaden. Det finns också en ganska stor genomsnittlig skillnad i hushållens rapporterade årsinkomst mellan de som hyr ($\approx 301\,000$ – $400\,000$ kr) respektive äger ($\approx 601\,000$ – $700\,000$ kr) sin bostad.

Vad beträffar nöjdhet med bostad beroende på geografisk ort visar resultaten att det är boende i storstan som är minst nöjda. Skillnaderna över grupperna är relativt små men skillnaderna mellan storstad och mindre tätort samt ren landsbygd är statistiskt säkerställda ($p < .05$). En grafisk presentation visar att skillnaderna är små men att det finns en viss tendens (Figur 3).

Figur 3 Nöjdhet med nuvarande bostad, Västra Götalandsregionen 2017 (medelvärde)

Kommentar: Frågan lyder: "Allmänt sett, hur nöjd är du med din nuvarande bostad?". Svarsalternativen är: 1 = "Mycket missnöjd", 2 = "Ganska missnöjd", 3 = "Varken nöjd eller missnöjd", 4 = "Ganska nöjd", 5 = "Mycket nöjd" (reverserad skala jämfört med orginalkodning). Svarsalternativen gällande geografiskt område framgår av tabellen.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2017.

Vidare ställdes ett antal frågor som berör mer sociala faktorer i bostadsområdet där man bor. Deltagarna fick, på en femgradig skala från (1) *"helt felaktigt"* till (5) *"helt riktigt"*, ta ställning till följande fem påståenden: 1. *"Om jag behöver hjälp med något finns det alltid människor i mitt bostadsområde som är beredda att ställa upp"*, 2. *"Jag känner bara några få människor i mitt bostadsområde"*, 3. *"Jag pratar ofta med mina grannar om sådant som händer i bostadsområdet"*, 4. *"Det finns stor samhörighet mellan oss som bor i vårt bostadsområde"*, samt 5. *"I vårt bostadsområde arrangeras det ofta gemensamma aktiviteter"*. En rimlig benämning på ovan påstående är grad av samhörighet (vilket också tillämpas i Rönnerstrands kapitel i denna bok). En statistisk analys visar att de fem påståendena mäter ungefär samma sak ($\alpha = .78$) och kan därför slås ihop till ett index, vilket i princip innebär medelvärdet av samtliga skattningar på de fem olika påståendena ovan.

Det ställdes också en fråga om det i området där man är bosatt bor människor med 1. *"olika ekonomiska resurser"*, 2. *"olika etnisk bakgrund"*, 3. *"olika livsstil"*, 4. *"olika utbildning"*, 5. *"olika politiska åsikter"*. Svarsalternativen bestod av en femgradig skala med ändpunkterna (1) *"I liten utsträckning"* och (5) *"I stor utsträckning"*. Då dessa påståenden berör sociala olikheter över ett antal domäner kan benämningen heterogenitet med fördel tillämpas. Samma analys mellan påståendena som ovan visar även här att frågorna hamnar inom samma domän ($\alpha = .85$). Frågorna kan därför slås samman till en variabel enligt samma princip som med samhörighet

ovan. Det kan tilläggas att på den här frågan kunde även respondenterna ange svaret "vet ej" vilket medförde att bortfallet blev markant. Etnisk bakgrund uppvisade lägst bortfall (13%) medan politiska åsikter hade det högsta bortfallet (41%).

En initial korrelationsanalys indikerar att graden av samhörighet är negativt relaterad till grad av heterogenitet ($r = -.12, p < .001, n = 2787$). Det vill säga, ju högre grad av heterogenitet i bostadsområdet desto mindre samhörighet. Det samma gäller förstås i andra riktningen också – det vill säga, ju högre grad av samhörighet desto mindre heterogenitet (alternativt mer homogenitet). Notera för ordningens skull att resultatet inte gäller alla, överallt, hela tiden, utan på grupp-nivå och i generella termer. Det förekommer en normal variation på båda sidor om medelvärdet i respektive variabel.

I undersökningen fanns även en fråga som är formulerad: "Skulle du rekommendera andra att flytta till det område där du bor?" med svarsalternativen ja eller nej. En statistisk analys (logistisk regression) som möjliggör att undersöka påverkan från flera faktorer samtidigt visar att högre samhörighet i bostadsområdet är positivt relaterat till att svara ja på frågan medan högre grad av heterogenitet bland de bosatta i bostadsområdet är negativt relaterat till att svara ja (Tabell 4). Nästan en femtedel av variationen i frågan om man skulle rekommendera andra att flytta till det område där man själv bor kan tillskrivas samhörighet och heterogenitet tillsammans med ålder, kön, utbildning och inkomst (hushållets totala inkomst).

Tabell 4 Multipel logistisk regression på intention att rekommendera det egna bostadsområdet till andra

	Modell 1	Modell 2
Variabel	B	B
Samhörighet	.99***	.93***
Heterogenitet	-.30***	-.21**
Ålder		.12**
Kön		-.10
Utbildning		.26**
Inkomst		.45***
Förklarad variation (R^2)	≈ 15%	≈ 18%

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Kommentar: Frågan lyder: "Skulle du rekommendera andra att flytta till det område där du bor?". Svarsalternativen är 0 = "Nej", 1 = "Ja" (reverserad skala jämfört med originkodning). Övriga konstruerade variabler är kodade enligt: Samhörighet; skala motsvarande 1 (låg samhörighet) till 5 (hög samhörighet), Heterogenitet; skala motsvarande 1 (låg heterogenitet) till 5 (hög heterogenitet), Ålder; 1 = 16–19 år, 2 = 20–29 år, 3 = 30–39 år, 4 = 40–49 år, 5 = 50–59 år, 6 = 60–69 år, 7 = 70–79 år, 8 = 80–85 år. Kön: 1 = "Kvinna", 2 = "Man", 3 = "Annat". Utbildning; 1 = "Låg (max grundskola eller motsvarande), 2 = Medelhög (max gymnasium, folkhögskola eller motsvarande), 3 = Medelhög (eftergymnasial utbildning, men ej examen från högskola/universitet), 4 = Hög (examen från högskola/universitet). Inkomst; 1 = "Max 300 000 SEK", 2 = "Mellan 301 000–700 000 SEK", 3 = "Mer än 700 000 SEK".

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2017.

Slutsats

Sammantaget ger det här kapitlet måhända en relativt klugen bild av boendet i regionen. Det finns för det första en splittring mellan de personer som *har* och de som *inte har* råd och den här klyftan blir bara större och större. Boverket (2013) skrev för några år sedan att de senaste årens accelererande prisutveckling på bostäder inte i någon högre utsträckning verkade vara kopplade till en fysisk utbudsbrist utan förklaras snarare av en psykologisk efterfrågan som leder till en subjektiv utbudsbrist där inkomstökningar (inklusive bostadsförmögenhet), spekulation, samt billiga pengar (minusränta och skattesubventionerade bostadslån) står för en betydande del. Det faktum att nya bostäder i princip produceras baserat på efterfrågan och inte utbud eller brist bekräftar den bilden (Boverket, 2016). Det är alltså åtminstone två olika typer av bostadsbrist som florerar i debatten. Den andra bostadsbristen gäller främst de som *inte har* råd, för att knyta an till det här styckets inledning. Det handlar oftast om resurssvaga grupper som studenter, nyanlända och äldre (Boverket, 2016; 2018a). Resultaten från SOM-undersökningen 2017 indikerar dessutom att det finns en grupp som ofta bor i storstan, på lite mindre yta, som gärna hade bött större, som är missnöjda både med sin bostad och med kommunens bostadsservice. Det verkar också, för det andra, som att det finns en uppenbar skillnad mellan stad och land i regionen där många av de problem som uppmålas i samhällsdebatten om bostadsmarknaden inte är lika påtagliga på landsbygden eller i mindre tätorter. För det tredje verkar det också finnas en splittring i termer av mer sociala faktorer. Den totala segregationen minskar i landet men är samtidigt uppenbar på många håll i regionen enligt Hyresgästföreningen (2018b) och 2017-års västsvenska SOM-undersökning bekräftar till stora delar den bilden. Det är rimligt att anta att många vill bo där man kan känna sig hemma, välkommen och att man kan identifiera sig med kultur och normer. Om de flesta tänker så, vilket några decennier av forskning indikerar, blir det snabbt väldigt uppdelat mellan människor baserat på ibland triviala olikheter (se t ex Dunham, 2018; Jost, Nanaji & Nosek, 2004; Robbins & Krueger, 2005).

Sammanfattningsvis finns det båda fundamentala och sociala faktorer som talar för att olika sammankopplade klyftor (boendeklyftorna, inkomstklyftorna, och klassklyftorna) mellan olika grupper av människor kommer att vidmakthållas. Det verkar heller inte som att folk i allmänhet bryr sig nämnvärt om ökade klyftor jämfört med andra mer trängande samhällsproblem (se Weissenbilder & Martinsson om aktuella samhällsproblem i den här boken). Det verkar dessutom som att folk i allmänhet helt enkelt inte vet hur stora de ekonomiska klyftorna egentligen är (Kiatpongsan & Norton, 2014). Ekonomisk ojämlikhet är ofta relaterat till en mängd olika samhällsproblem (Keeley, 2015) och i kombination med skenande bostadspriser och dramatiska ökningar av hushållens skuldsättning väntar, åtminstone baserat på historiska prognosmodeller, en ekonomisk kris runt hörnet (Mian & Sufi, 2014). Allt är väl som slutar väl, men vet vi hur ökade klyftor kommer att sluta?

Noter

- ¹ <https://trends.google.com/>
- ² <http://databank.worldbank.org/data/source/global-financial-inclusion>
- ³ 2:a hand uteslöts ur analysen på grund av att det var för få svar.

Referenser

- Bostadsförmedlingen. (2018). *Bostadskön i siffror*. <https://bostad.stockholm.se/statistik/statistiktjansten/>
- Boverket. (2013). *Drivs huspriserna av bostadsbristen?* Boverket, marknadsrapport: 978-91-87131-97-4 (ISBN). <https://www.boverket.se/globalassets/publikationer/dokument/2013/drivs-huspriserna-av-bostadsbrist-marknadsrapport.pdf>
- Boverket. (2016). *Trångboddheten i storstadsregionerna*. Boverket, rapport 2016:28. <https://www.boverket.se/globalassets/publikationer/dokument/2016/trangboddheten-i-storstadsregionerna.pdf>
- Boverket. (2018a). *Bostadsmarknaden nu och framåt – mer måste byggas!*. <https://www.boverket.se/sv/om-boverket/publicerat-av-boverket/nyheter/bostadsmarknaden-nu-och-framat--mer-maste-byggas/> Hämtad 2018-08-17.
- Boverket. (2018b). *Behov av nya bostäder 2018–2025*. Boverket, 2018:24. https://www.boverket.se/globalassets/publikationer/dokument/2018/behov-av-nya-bostader-2018_2025.pdf
- Dermani, Emilio, Lindé, Jesper, & Karl Walentin (2016). "Is there an evident housing bubble in Sweden?" I *Sveriges Riksbank Economic Review*, 16(2), 7-55.
- Dunham, Y. (2018). "Mere membership." I *Trends in Cognitive Sciences*, 22(9), 780-793.
- Eurostat. (2014). *Glossary: Overcrowding rate*. *Eurostat Statistics Explained*. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Overcrowding_rate
- Eurostat. (2018). *Housing statistics*. http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Housing_statistics
- GP, Göteborgs-posten. (2018). "16 000 kan lämna bostadskön – som växer ändå." I *Göteborgs-posten*. <http://www.gp.se/nyheter/goteborg/16-000-kan-lamna-bostadskon-som-vaxer-anda-1.5036216>
- Hyresgästföreningen (2018a). "En region med många hyresrätter." I *Hyresgästföreningens faktabank*. <http://hurvibor.se/lansidor/goteborgsregionen/bostader/upplattelseformer/s>
- Hyresgästföreningen (2018b). *Mångfald och segregation i Sverige*. Hyresgästföreningen. <https://www.hyresgastforeningen.se/contentassets/ee926e2520a146c18bf6bd1fbd546/mangfald-och-segregation-i-sverige.pdf>
- IMF. (2017). *Sweden: 2017 Article IV Consultation-Press Release; Staff Report; and Statement by the Executive Director for Sweden*. International Monetary

- Fund. European Dept. Country Report No. 17/350 <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2017/11/17/Sweden-2017-Article-IV-Consultation-Press-Release-Staff-Report-and-Statement-by-the-45413>
- Jost, John T., Banaji, Mahzarin R. & Brian A. Nosek (2004). "A decade of system justification theory: Accumulated evidence of conscious and unconscious bolstering of the status quo." I *Political Psychology*, 25(6), 881-919.
- Keeley, Brian (2015). *Income Inequality: The Gap between Rich and Poor*. OECD Insights, OECD Publishing, Paris.
- Kiatpongsan, Sorapop & Michael I. Norton (2014). "How much (more) should CEOs make? A universal desire for more equal pay." I *Perspective on Psychological Science*, 9(6), 587-593.
- Mian, Atif & Amir Sufi (2014). *House of Debt: How They (and You) Caused the Great Recession, and How We Can Prevent It from Happening Again*. University of Chicago Press.
- Robbins, Jordan M. & Joachim Kruger (2005). "Social projection to ingroups and outgroups: A review and meta-analysis." *Personality and Social Psychology Review*, 9(1), 32-47.
- SCB. (2002). *Sveriges framtida befolkning 2002–2050*. Statistiska centralbyrån. <https://www.scb.se/statistik/BE/BE0401/2003M00/BE18SM0201.pdf>
- SCB. (2012). *Trångboddheten i Sverige minskar*. Statistiska centralbyrån. https://www.scb.se/sv/_Hitta-statistik/Artiklar/Trangboddheten-i-Sverige-minskar/
- SCB. (2017a). *Högsta antalet färdigställda lägenheter sedan 1992*. Statistiska centralbyrån. <https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/boende-byggande-och-bebyggelse/bostadsbyggande-och-ombyggnad/nybyggnad-av-bostader/pong/statistiknyhet/fardigstallda-nybyggnader-ombyggnad-och-rivning-av-flerbostadshus-2016--definitiva-uppgifter/>
- SCB. (2017b). *Nu är vi 10 miljoner invånare i Sverige*. Statistiska centralbyrån. <https://www.scb.se/om-scb/nyheter-och-pressmeddelanden/nu-ar-vi-10-miljoner-invanare-i-sverige/>
- SCB. (2018a). *6 400 lediga lägenheter i september*. Statistiska centralbyrån. <http://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/boende-byggande-och-bebyggelse/intakter-kostnader-och-outhyr-i-flerbostadshus/outhyrda-bostadslagenheter-i-flerbostadshus/pong/statistiknyhet/outhyrda-bostadslagenheter-i-flerbostadshus-2017/>
- SCB. (2018b). *Sparbarometern*. Statistiska centralbyrån. <http://www.scb.se/fm0105>
- SCB. (2018c). *Gini-koefficient 1991–2016*. Statistiska centralbyrån. <https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/hushallens-ekonomi/inkomster-och-inkomstfordelning/inkomster-och-skatter/pong/tabell-och-diagram/inkomster-ekonomisk-standard-riket/gini-koefficient/>
- SCB. (2018d). *Var femte person född utanför Europa är trångbodd*. Statistiska centralbyrån. <https://www.scb.se/hitta-statistik/artiklar/var-femte-person-fodd-utanfor-europa-ar-trangbodd/>

- SEB. (2018). *Sparbarometer kvartal 1 2018*. Skandinaviska Enskilda Banken AB (publ). <https://sebgroun.com/siteassets/hugin/documents/2018/20180620-sebs-sparbarometer-for-forsta-kvartalet-2018-se-2-httpcwshuginonlinecoms1208pr2018062200130xml.pdf>
- SFS. (1991: 481). *Folkbokföringslag (1991:481)*. Svensk författningssamling (SFS). https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/folkbokforingslag-1991481_sfs-1991-481
- Valueguard. (2018). *HOX Sverige*. <https://valueguard.se/indexes>

MATCHNINGEN PÅ DEN REGIONALA ARBETS- MARKNADEN – FRAMTIDENS UTMANING

SOPHIE CASSEL OCH ULRIKA ANDERSSON

Sammanfattning

Följande kapitel beskriver hur invånare i Västra Götaland upplever sin arbetssituation och i vilken utsträckning de är tillfreds med sitt nuvarande arbete. Resultaten visar att de flesta upplever sig ha de kompetenser som krävs för sitt arbete, samtidigt som en av fem tycker att det är svårt att hitta ett passande arbete där de bor. Andelen är som högst bland tidsbegränsat anställda, låginkomsttagare och boende i Skaraborg och Fyrbodalen. Resultaten visar även att en majoritet av de yrkesverksamma i Västra Götaland inte vill byta arbete men att det tycks finnas ett samband mellan de som har svårt att hitta ett arbete där de bor och de som vill byta arbete. En av slutsatserna som framkommer är att matchningen på arbetsmarknaden kommer att bli en av framtidens stora utmaningar i regionen.

Arbete och boende är två centrala delar i människors liv. För att må bra behövs både ett arbete att gå till och ett hem för att få trygghet och vila. Allra helst ska arbetet motsvara individens kompetens samtidigt som bostaden bör åtminstone svara mot de mest grundläggande behoven. Idag beskrivs en generell bostadsbrist i Västra Götaland där alla kommuner utom Götene rapporterar ett underskott på bostäder (Länsstyrelsen, 2018). Samtidigt förutspår Arbetsförmedlingen en ökning av antalet sysselsatta i hela länet och ser en fortsatt hög efterfrågan på arbetskraft, främst inom det privata näringslivet (Arbetsförmedlingen, 2018). Det här kapitlet fokuserar på de yrkesverksamma i Västra Götaland, hur de upplever sin arbetssituation och hur de ser på arbetsmarknadspolitiken i regionen. Kapitlet redogör även för i vilken utsträckning eventuell önskan om att byta arbete är kopplad till individernas boendesituation.

Trots att arbetslösheten i Västra Götaland, såväl som i Sverige i stort, ligger på historiskt låga nivåer, är utvecklingen inte entydig. Den svenska arbetsmarknaden fungerar i stort väl, men inte för alla. Det finns grupper i samhället som har betydande svårigheter att etablera sig på arbetsmarknaden, däribland personer med utomeuropeisk bakgrund, unga utan grundläggande utbildning och äldre arbetslösa (Nordström, Eriksson & Hensvik, 2017). Den tudelade arbetsmarknaden bidrar till ökande ekonomiska klyftor och boendesegregation – utöver de negativa konsekvenser som utanförskapet medför på individnivå, och en mer inkluderande

arbetsmarknad har därför beskrivits som ett av samtidens viktigaste samhällspolitiska mål (Arbetsekonomiska rådet, 2017; Nordström, Eriksson & Hensvik, 2017). Med sysselsättning följer livskvalitet och delaktighet i samhället (Gardell, 1986).

Ett av de största hindren på arbetsmarknaden är att en stor del av det privata näringslivet i Västra Götaland efterfrågar kvalificerad arbetskraft men har svårt att hitta kompetent personal (Arbetsförmedlingen, 2018). Det råder även en obalans rent geografiskt, där större städer lockar till sig utbildad arbetskraft och skapar därmed en grogrund både för ny privat näringsverksamhet samtidigt som det genererar behov för utbyggnad av välfärdstjänster och offentlig verksamhet. Konsekvensen blir att det utanför de större städerna sker en befolkningsminskning vilket påverkar både privat och offentlig verksamhet negativt (Arbetsförmedlingen, 2018).

Även bostadsmarknaden i Västra Götaland är präglad av en obalans där samhällsgrupper som saknar ekonomiska resurser, kontakter eller lång tid i bostadsköer har svårt att få tillgång till ett lämpligt boende (Länsstyrelsen, 2018). De fortsatt höga priserna på bostadsrätter och höga hyror för nyproducerade hyresrätter gör att samhällsgrupper i en obalanserad bostadsmarknad drabbas av otrygga boendelösningar, trångboddhet och i värsta fall av akut hemlöshet.

Trots högkonjunktur – missnöje med Västra Götalandsregionens insatser för arbetsmarknaden

När invånarna i Västsverige tillfrågas om vilka samhällsfrågor eller samhällsproblem som upplevs vara de viktigaste i den egna kommunen 2017, svarar 6 procent arbetsmarknaden. Frågan kommer på nionde plats efter områden som skola/utbildning, sjukvård, integration, infrastruktur, äldrefrågor, bostäder, sociala frågor och lag/ordning (se Weissenbilder & Martinssons kapitel i denna bok). För fem år sedan låg frågan på en femteplats och för sju år sedan på en tredje plats, vilket innebär att arbetsmarknad som viktig samhällsfråga successivt har tappat placeringar på befolkningens dagordning. Förändringen kan sägas utgöra en spegling av situationen på arbetsmarknaden, där konjunkturons upp- och nedgångar i hög utsträckning bidrar till frågans aktualitet. Men även om frågan inte hamnar särskilt högt på dagordningen, är det ändå många människor som ställer sig kritiska till hur de offentliga insatserna på arbetsmarknaden ser ut.

Trots att tillväxten i de flesta delar av Västra Götaland har varit god under de senaste åren är det relativt fler invånare som anser att Västra Götalandsregionen gör ett dåligt jobb när det handlar om att bidra till fler arbetstillfällen (se tabell 1). Tjugofem procent gör en kritisk bedömning medan 16 procent gör en positiv bedömning. Samtidigt svarar ungefär 60 procent av respondenterna att uppgiften varken sköts bra eller dåligt alternativt att de saknar uppfattning i frågan. Sett över tid har förhållandet mellan andelen positiva och andelen kritiska varit relativt konstant, även om den totala andelen kritiska förvisso minskat något (jmf Andersson m fl., 2017: 34).

Sett till olika samhällsgrupper är det framför allt personer i övre medelåldern, 50–64-åringar, som tillsammans med personer med tidsbegränsade anställningar och egenföretagare som gör den mest kritiska bedömningen av regionens arbete. Bland dessa är det omkring 30 procent som anser att regionen sköter sin uppgift dåligt (se tabell 1). Till de något mindre kritiska grupperna hör i sin tur yngre individer i 16–29-årsåldern samt lågutbildade, även om skillnaderna gentemot övriga grupper inte är alltför stor.

Tabell 1 Bedömning av hur väl Västra Götalandsregionen sköter uppgiften att bidra till fler jobb, Västra Götaland 2017 (procent)

	Mycket bra	Ganska bra	Varken bra eller dåligt	Ganska dåligt	Mycket dåligt	Ingen uppfattning	Summa	Antal svar
Samtliga	3	13	35	19	6	24	100	2 955
Ålder								
16-29 år	5	14	35	16	6	24	100	470
30-49 år	2	14	34	18	7	25	100	825
50-64 år	2	12	33	23	8	22	100	725
65-85 år	3	13	36	19	5	24	100	935
Utbildning								
Låg	4	16	37	15	7	21	100	438
Medellåg	3	13	36	21	7	20	100	863
Medelhög	1	14	33	21	6	25	100	645
Hög	2	12	34	20	5	27	100	923
Anställningsform								
Tidsbegränsad	4	15	28	21	8	24	100	206
Tillsvidareanställning	2	13	36	19	6	24	100	2 174
Egen företagare	3	13	31	22	8	23	100	276
Förvärvsarbete								
Förvärvsarbetar inte	3	13	36	19	6	23	100	1 286
Förvärvsarbetar	2	13	35	20	6	24	100	1 510
Boendeområde¹								
Göteborgsregionen	2	14	33	19	7	25	100	1 654
Sjuhärad	2	12	40	22	5	19	100	338
Skaraborg	3	12	37	18	6	24	100	473
Fyrbodals	3	11	37	21	6	22	100	490

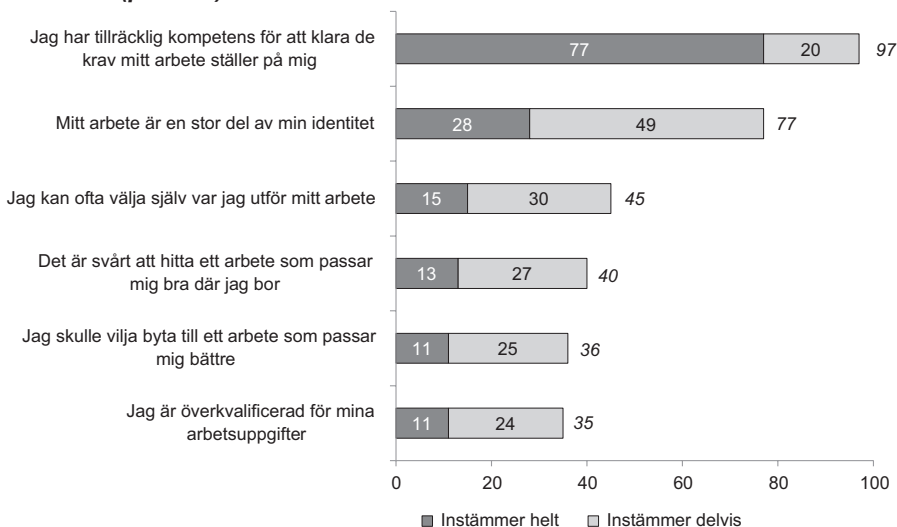
Kommentar: Frågeformuleringen lyder 'Allmänt sett, hur tycker du att Västra Götalandsregionen sköter sin uppgift när det gäller? – Att bidra till fler jobb'. Svarsalternativen framgår av tabellen. Basen utgörs av de respondenter som har besvarat respektive delfråga.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2017.

Uppfattning om arbetssituation – mer än var fjärde har svårt att hitta arbete där de bor

Hur nöjd en person är med sitt arbete och hur väl hen trivs med jobbet hänger bland annat samman med faktorer såsom hur väl arbetet upplevs överensstämma med individens egen kompetens och vilken frihet personen har att själva kunna bestämma över sin arbetstid. Resultaten från den västsvenska SOM-undersökningen 2017 visar att nästan alla yrkesverksamma i Västra Götaland anser sig ha tillräcklig kompetens för att klara av sitt nuvarande arbete (figur 1). Fyrtiofem procent av de yrkesverksamma upplever frihet över var arbetet kan utföras. Det är dock hela 40 procent som instämmer helt eller delvis i att det är svårt att hitta arbete som passar där de bor och 36 procent vill byta till ett arbete som passar individen bättre. Andelen är sannolikt högre om analysen även skulle inkludera individer som står utanför arbetsmarknaden. Trettiofem procent bedömer sig också vara överkvalificerade för sina nuvarande arbetsuppgifter. Det finns en förhållandevis stor korrelation mellan de olika bedömningarna, i synnerhet när det gäller önskan om att byta arbete och upplevelsen av att ha svårt att hitta ett passande arbete på orten ($r=0.47^2$), men också mellan önskan att byta jobb och upplevelsen av att vara överkvalificerad för sitt nuvarande arbete ($r=0.33^3$).

Figur 1 Uppfattning om den egna arbetssituationen, Västra Götaland 2017 (procent)

Kommentar: Frågan lyder 'I vilken utsträckning instämmer du i följande påståenden om din nuvarande arbetssituation?' Svarsalternativen lyder 'Instämmer helt', 'Instämmer delvis', 'Instämmer knappast', 'Instämmer inte alls'. Basen utgörs av de yrkesverksamma respondenter som har besvarat respektive delfråga. Minsta antal svarande är 1 688.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2017.

Bland dem som upplever det svårt att hitta arbete där man är bosatt syns tydliga geografiska skillnader i Västra Götaland. Yrkesverksamma som bor i mindre tätorter och på landsbygden instämmer i betydligt högre utsträckning i att det är svårt att hitta arbete på orten där man bor (se tabell 2). Resultatet kan tolkas som en indikation på den obalans som råder på den regionala arbetsmarknaden, där utbudet av arbetstillfällen inte matchar invånarnas kompetens (och tvärtom). Att vara bosatt i en glesbygdskommun eller mindre stad ökar dessutom sannolikheten för att stå utan arbete (Oscarsson, 2013). Sett till delregioner i Västra Götaland utmärker sig invånarna i Skaraborg och Fyrbodal genom att i högre utsträckning instämmer i att det är svårt att hitta ett relevant arbete på hemorten. Lättast att hitta arbete har de som bor i storstadsområdena, oavsett om man bor centralt eller i något av ytterområdena, ett resultat som går hand i hand med Arbetsförmedlingens rapport (2018) om tillväxt i de större städerna.

Resultaten från den västsvenska SOM-undersökningen 2017 visar på utbildningens betydelse för att hitta relevant och passande arbete på bostadsorten. Endast en av tio bland de med hög utbildning (motsvarar här examen från högskola/universitet) instämmer helt i att det är svårt att hitta arbete på bostadsorten, jämfört med de med låg utbildning där samma siffra är 16 procent (tabell 2). Också här ligger resultaten i linje med Arbetsförmedlingens prognos för stor efterfrågan på kvalificerad arbetskraft bland företag i Västra Götaland (Arbetsförmedlingen, 2018). Det finns dock skillnader inom utbildningsgrupperna beroende på var i regionen individerna bor. Bland högutbildade i Göteborgsregionen instämmer exempelvis 7 procent helt i att det är svårt att hitta ett arbete som passar bra där man bor, medan motsvarande andel bland högutbildade i Skaraborg och Fyrbodal är 16 procent. En hög utbildningsnivå garanterar därmed inte tillgång till ett adekvat arbete, det spelar också roll hur strukturen på den regionala arbetsmarknaden ser ut i det område som individen bor.

Även anställningsformen tycks ha betydelse för möjligheterna att hitta arbete där man bor. Av dem med tidsbegränsad anställning instämmer 20 procent helt i att det är svårt att hitta arbete där man bor, vilket kan jämföras med 6 procent av egenföretagarna (tabell 2). Om även andelen som delvis instämmer inkluderas är det drygt hälften av gruppen tidsbegränsat anställda som tycker att det är svårt att hitta ett arbete på den egna orten.

Hushållsinkomsten tycks spela viss roll, men inte mer än till exempel utbildning eller bostadsort. Bland dem med en högre inkomst anser en något lägre andel, 11 mot 18 procent, att det är svårt att hitta arbete där man bor. Det bör påpekas att det här finns en relativt stor överlappning med utbildningsnivå, då högutbildade i större utsträckning bor i hushåll med hög årsinkomst ($r=0.53^4$).

Ett intressant resultat är att det bland de respondenter som uppger att de ska flytta och de som uppger att de överväger att flytta från sin nuvarande bostad, är en något större andel som svarar att de instämmer helt i att det är svårt att hitta ett lämpligt arbete på bostadsorten (tabell 2). Det framgår inte av undersökningen

Tabell 2 Upplevelse av svårigheter att hitta passande arbete på boendeorten, bland yrkesverksamma, Västra Götaland 2017 (procent)

	Instämmer helt	Instämmer delvis	Instämmer knappast	Instämmer inte alls	Summa	Antal svar
Samtliga	13	27	24	36	100	1 692
Alder						
16-29 år	14	29	29	28	100	281
30-49 år	11	31	27	31	100	721
50-64 år	16	24	21	39	100	577
65-69 år	5	15	15	65	100	113
Utbildning						
Låg	16	24	17	43	100	98
Medellåg	15	31	24	30	100	504
Medelhög	14	29	26	31	100	408
Hög	10	25	24	41	100	660
Anställningsform						
Tidsbegränsad	20	34	23	23	100	113
Tillsvidareanställning	13	29	25	33	100	1 370
Egen företagare	6	14	19	61	100	174
Hushållsinkomst						
Max 300 tkr	18	29	26	27	100	177
301–700 tkr	14	27	24	35	100	720
701 tkr eller mer	11	28	25	36	100	727
Var arbetar						
I huvudsak i den kommun där jag bor	10	24	25	41	100	971
I huvudsak i annan kommun	17	33	25	25	100	566
Typ av bostadsområde						
Storstad centralt	6	23	26	45	100	282
Storstad ytterområde	7	24	29	40	100	298
Stad centralt	15	27	24	34	100	178
Stad ytterområde	14	35	21	30	100	201
Större tätort	13	25	29	33	100	122
Mindre tätort	19	31	23	27	100	335
Ren landsbygd	17	26	22	35	100	256
Regionområde						
Göteborgsregionen	10	25	26	39	100	926
Sjuhärad	14	29	24	33	100	185
Skaraborg	16	33	20	31	100	242
Fyrbodal	19	30	23	28	100	266
Överväger att flytta						
Nej	11	27	23	39	100	1 026
Ska flytta	17	22	30	31	100	114
Söker aktivt nytt boende	18	25	28	29	100	127
Har funderat på att flytta	13	31	26	30	100	417

Kommentar: Frågan lyder 'I vilken utsträckning instämmer du i följande påståenden om din nuvarande arbetssituation?' Svarsalternativen lyder 'Instämmer helt', 'Instämmer delvis', 'Instämmer knappast', 'Instämmer inte alls'. Basen utgörs av de yrkesverksamma respondenter som har besvarat respektive delfråga. **Källa:** Den västsvenska SOM-undersökningen 2017.

var personerna ska flytta, och det går inte heller att utläsa om det är arbetssituationen som gett direkt effekt på viljan att flytta, men svaren visar trots det på ett intressant mönster.

De flesta vill inte byta bort sitt nuvarande arbete

Lite drygt en tredjedel av de yrkesverksamma i Västra Götaland instämmer helt eller delvis i påståendet att de skulle vilja byta till ett mer passande arbete enligt den västsvenska SOM-undersökningen 2017. Majoriteten av de yrkesverksamma, 65 procent, uppger sig dock inte ha behov av att byta arbete (se tabell 3). Situationen skiljer sig emellertid mellan olika samhällsgrupper, där i synnerhet yngre personer i åldrarna 16–29 ger uttryck för en önskan att byta till ett mer passande jobb. I denna grupp instämmer närmare var fjärde person helt i att de vill byta arbete, medan ytterligare en av fyra delvis håller med om att de skulle vilja ha jobb som passar dem bättre än det jobb de har i nuläget. Önskan om att byta arbete sjunker sedan ju äldre individen är, ett förhållande som inte är särskilt märkligt då etableringen på arbetsmarknaden generellt är starkare med ökad erfarenhet. Minst benägna att vilja byta arbete är de individer som befinner sig i pensionsåldern, men som fortfarande är yrkesverksamma.

Utbildningsnivå visar inte på någon större skillnad i viljan att byta arbete, däremot svarar hälften av de med låg utbildning (vilket här motsvarar som mest grundskola eller motsvarande obligatorisk skola) att de inte alls instämmer i att de vill byta arbete (tabell 3). Anställningsform visar här, liksom för möjlighet till anställning där man bor, på en betydande skillnad i hur stor del som vill byta arbete. Egenföretagarna vill i klart minst utsträckning byta till ett mer passande arbete, endast 15 procent instämmer helt eller delvis i att de vill byta arbete. Kontrasten är stor jämfört mot dem med tidsbegränsad anställning, där hälften av de svarande instämmer helt eller delvis i att de vill byta till ett mer passande arbete. Möjligen indikerar skillnaderna mellan de olika grupperna den osäkerhet som tidsbegränsade anställningar kan tänkas skapa.

Även bland dem med lägre hushållsinkomst är viljan att byta arbete betydligt större än snittet, 23 procent instämmer helt i att de vill byta arbete jämfört med 11 procent i hela Västra Götaland. Slående, om än inte så förvånande, är att bland dem som instämmer helt i att det är svårt att hitta arbete på orten där man bor så instämmer mer än var tredje (34 procent) att man vill byta arbete. Bland dem som inte alls instämmer i att de har svårt att hitta arbete på orten så vill endast en av tio byta arbete. Det finns i det här fallet en tydlig korrelation mellan möjlighet till arbete på bostadsorten och vilja att byta arbete ($r=0.47^5$). Sambandet är särskilt tydligt bland högutbildade som uppger att det är svårt att hitta ett arbete på orten och som skulle vilja byta arbete ($r=0.54^6$).

Tabell 3 Önskan om att byta till ett arbete som passar bättre för individen, Västra Götaland 2017 (procent)

	Instämmer helt	Instämmer delvis	Instämmer knappast	Instämmer inte alls	Summa	Antal svar
Samtliga	11	24	29	36	100	1 699
Ålder						
16-29 år	22	27	29	22	100	283
30-49 år	12	27	32	29	100	722
50-64 år	6	24	28	42	100	577
65-85 år	3	4	12	81	100	117
Utbildning						
Låg	11	20	19	50	100	102
Medellåg	12	27	26	35	100	505
Medelhög	12	27	29	32	100	409
Hög	9	22	32	37	100	658
Anställningsform						
Tidsbegränsad	25	25	27	23	100	113
Tillsvidareanställning	11	26	30	33	100	1 371
Egen företagare	2	13	26	59	100	178
Hushållsinkomst						
Max 300 tkr	23	24	25	28	100	182
301–700 tkr	11	26	27	36	100	718
701 tkr eller mer	8	25	33	34	100	567
Var arbetar						
I huvudsak i den kommun där jag bor	12	23	28	37	100	973
I huvudsak i annan kommun	8	25	33	34	100	567
Typ av bostadsområde						
Storstad centralt	12	24	30	34	100	286
Storstad ytterområde	14	22	29	35	100	300
Stad centralt	11	22	31	36	100	182
Stad ytterområde	12	32	27	29	100	201
Större tätort	10	20	31	39	100	121
Mindre tätort	9	27	30	34	100	333
Ren landsbygd	9	22	25	44	100	256
Regionområde						
Göteborgsregionen	13	23	29	35	100	1 000
Sjuhärad	11	32	19	38	100	186
Skaraborg	10	27	30	33	100	246
Fyrbodal	6	22	34	38	100	268
Överväger att flytta						
Nej	8	22	29	41	100	1 031
Ska flytta	17	29	29	25	100	116
Söker aktivt nytt boende	17	30	28	25	100	128
Har funderat	15	28	28	29	100	417

Forts.

	Instämmer helt	Instämmer delvis	Instämmer knappast	Instämmer inte alls	Summa	Antal svar
Svårt hitta arbete som passar där man bor						
Instämmer helt	29	35	18	18	100	217
Instämmer delvis	15	38	28	19	100	459
Instämmer knappast	8	28	45	19	100	405
Instämmer inte alls	3	7	24	66	100	593

Kommentar: Frågan lyder 'I vilken utsträckning instämmer du i följande påståenden om din nuvarande arbetssituation?' Svarsalternativen lyder 'Instämmer helt', 'Instämmer delvis', 'Instämmer knappast', 'Instämmer inte alls'. Basen utgörs av de yrkesverksamma respondenter som har besvarat respektive delfråga.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2017.

Missnöjdhet över arbetssituationen spiller över på nöjdhet med att bo i kommunen?

Konsekvenserna av en obalans på arbetsmarknaden kan vara många, en potentiell effekt är att den påverkar åsikten om hur bra det är att bo på orten. En effekt av att inte kunna hitta ett tillfredställande arbete där man bor kan vara en mer negativ bild av den egna kommunen. Ytterligare en fråga som kan tänkas spela roll för upplevelsen av hur bra det är att bo i kommunen, är hur bostadsmarknaden ser ut. Tillgången till bostäder tillhör ett av det områden som kvalar in på topplistan över viktiga kommunala samhällsfrågor, enligt invånarna i Västra Götaland (Weisenbilder & Martinsson, 2018).

Sett till nöjdhet med bostadssituationen i den egna boendekommunen, framträder ett påtagligt missnöje i befolkningen. Minst nöjda är personer i åldrarna 16–64, personer som hyr sitt boende, invånare i Göteborgsregionen och, kanske inte så förvånande, personer som har för avsikt att skaffa sig nytt boende (tabell 4). I dessa grupper är det drygt sex av tio som uppger sig vara mycket eller ganska missnöjda med den service som kommunen erbjuder i form av tillgång till bostäder.

Samtidigt visar resultaten att det bland respondenter som både arbetar och bor i samma kommun, finns ett utbrett missnöje med bostadssituationen. Bland de yrkesverksamma är det ungefär fyra av tio som arbetar i samma kommun som de bor. Jämförelsen visar att andelen missnöjda med bostadstillgången är drygt 60 procent bland dem som bor och arbetar i samma kommun, medan motsvarande andel bland dem som har skilda arbets- och boendekommuner är 45 procent. Vad detta förhållande kan tänkas bero på är dock inte helt givet. En tanke är att det skulle kunna finnas ett samband med huruvida man instämmer i att det är svårt att hitta ett arbete som passar där man bor respektive om man vill byta till ett mer passande arbete. En annan potentiell förklaring kan vara en storstadseffekt. Resultaten visar på geografiska skillnader mellan boendekområden, där 60 procent av de boende i Göteborgsregionen är ganska eller mycket missnöjda med tillgången

Tabell 4 Nöjdhet med tillgången till bostäder i den egna kommunen, Västra Götaland 2017 (procent)

	Mycket nöjd	Ganska nöjd	Varken nöjd eller missnöjd	Ganska missnöjd	Mycket missnöjd	Ingen upp- fattning	Summa	Antal svar
Samtliga	0	6	23	27	27	17	100	1 546
Alder								
16-29 år	0	9	20	29	30	12	100	209
30-49 år	0	6	24	25	27	18	100	704
50-64 år	0	5	24	29	28	14	100	583
65-85 år	0	6	22	16	14	42	100	50
Boendeform								
Hyr bostad	2	7	16	24	37	14	100	824
Äger bostad	0	6	26	24	22	22	100	2 075
Boendeområde								
Göteborgsregionen	0	5	20	28	32	15	100	846
Sjuhärad	1	3	27	26	22	21	100	167
Skaraborg	0	11	29	24	21	15	100	223
Fyrbodal	0	7	27	27	19	20	100	245
Arbetets lokalisering								
Bor/arbetar i samma kommun	0	5	21	31	30	13	100	869
Bor/arbetar i skilda kommuner	0	6	27	21	24	22	100	515
Överväger att flytta								
Nej	0	6	27	24	23	20	100	948
Ska flytta	0	9	25	26	31	9	100	101
Söker aktivt nytt boende	1	5	18	27	45	4	100	105
Har funderat	0	5	16	35	32	12	100	387
Svårt hitta arbete som passar där man bor								
Instämmer helt	0	6	20	24	32	18	100	183
Instämmer delvis	0	5	24	29	26	16	100	406
Instämmer knappast	0	5	27	29	24	15	100	365
Instämmer inte alls	1	6	21	25	30	17	100	497
Vill byta till mer passande arbete								
Instämmer helt	0	7	19	29	32	13	100	144
Instämmer delvis	0	5	22	31	26	16	100	369
Instämmer knappast	1	5	27	25	27	15	100	440
Instämmer inte alls	0	6	22	25	28	19	100	497

Kommentar: Frågeformuleringen lyder 'Vad anser du om service i den kommun där du bor på följande områden?' – 'Tillgång till bostäder'. Äger bostad inkluderar även bostadsrätt. Basen utgörs av de yrkesverksamma respondenter som har besvarat respektive delfråga.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2017.

till bostäder. Motsvarande siffra för de övriga boendeområdena är alla under 50 procent. Möjligen är det fler personer i Göteborgsregionen som bor och arbetar på samma ort och att det där även finns ett mer utbrett missnöje med tillgången på bostäder.

Resultaten från den västsvenska SOM-undersökningen 2017 visar att det bland dem som instämmer helt i att de har svårigheter att hitta ett adekvat arbete på bostadsorten är 12 procent som tycker att det är dåligt att bo i kommunen, detta jämfört med 6 procent bland övriga respondenter (tabell 5). Även om det handlar om relativt låga procentandelar, finns en tydlig överrepresentation bland dem som upplever att arbetsmarknaden på orten är begränsad. Ett liknande mönster går att urskilja bland dem som vill byta arbete, där 13 procent svarar att de tycker att det är dåligt att bo i den egna kommunen.

Tabell 5 Bedömning av hur bra det är att bo i den egna kommunen, Västra Götaland 2017 (procent)

	Bra	Varken bra eller dåligt	Dåligt	Summa	Antal svar
Samtliga	87	7	6	100	2 976
Svårt hitta arbete som passar där man bor					
Instämmer helt	76	12	12	100	216
Instämmer delvis	88	6	6	100	461
Instämmer knappast	91	4	5	100	411
Instämmer inte alls	88	5	7	100	594
Vill byta till ett arbete som passar bättre					
Instämmer helt	79	8	13	100	185
Instämmer delvis	87	8	5	100	408
Instämmer knappast	88	5	7	100	488
Instämmer inte alls	89	5	6	100	607

Kommentar: Frågeformuleringen lyder 'Allmänt sett, hur bra tycker du att det är att bo i: - Den kommun där du bor'. Basen utgörs av de yrkesverksamma respondenter som har besvarat respektive delfråga.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2017.

Matchningen på arbetsmarknaden framtidens utmaning

Arbete och sysselsättning har en stor betydelse för människors livskvalitet och möjlighet att vara delaktiga i samhället (Gardell, 1986). Även om arbetsmarknaden i Västra Götaland under de senaste åren präglats av en stark uppgång, säger säger statistiken ingenting om hur människor upplever den egna arbetssituationen. Att

ha ett arbete är tveklöst av stor betydelse både ur individ- och samhällsperspektiv. Men om jobbet inte känns givande, om det inte motsvarar den egna kompetensen eller om individen av andra skäl inte är nöjd med arbete, påverkar det välbefindandet (jmf Andersson, 2017).

Trots positiva siffror för den Västsvenska arbetsmarknaden förväntas obalansen mellan arbetsgivarnas kompetensbehov och befolkningens utbildningsinriktning öka (Arbetsförmedlingen, 2018). Medborgarna ska inte bara kunna erbjudas matchning med rätt aktör på arbetsmarknaden, utan också att kunna matcha arbetsgivarnas behov av särskilda kompetenser och skickligheter. Analyserna i det här kapitel visar dessutom att det även ligger en utmaning i att matcha arbetsgivarna och arbetstagarna rent geografiskt, och här spelar inte minst tillgång till olika typer av bostäder en viktig roll för att kunna tillgodose arbetsgivarnas behov av arbetskraft.

Trots att de allra flesta bedömer den egna kompetensen som mycket god, speglar resultaten i kapitlet till viss del det missnöje och den obalans som råder på arbetsmarknaden i Västra Götaland. Det går att urskilja att vissa grupper på arbetsmarknaden har svårare att hitta arbete där de bor och att önskan om att byta arbete inom dessa grupper är stor. Även klyftan mellan stad och landsbygd som beskrivs som ett strukturellt problem på arbetsmarknaden går att urskilja i den västsvenska SOM-undersökningen 2017. Vidare speglar resultaten den generella bostadsbrist som råder i Västra Götaland, en majoritet av de svarande är missnöjda med tillgången på bostäder i den egna kommunen och bland de som har svårt att hitta arbete i kommunen där de bor råder även ett stort missnöje med kommunen generellt.

Sammantaget förefaller de yrkesarbetande ha tillgång till stor kompetens – åtminstone subjektivt sett. Den lokala arbetsmarknaden tycks däremot inte alltid kunna erbjuda arbete som svarar mot invånarnas kompetens. Det är således tydligt att matchningen på arbetsmarknaden kommer att vara en av framtidens stora utmaningar i Västra Götaland.

Noter

- ¹ Göteborgsregionen: Ale, Alingsås, Göteborg, Härryda, Kungsbacka, Kungälv, Lerum, Lilla Edet, Mölndal, Partille, Stenungsund, Tjörn och Öckerö; Sjuhärad: Bollebygd, Borås, Herrljunga, Mark, Svenljunga, Tranemo, Ulricehamn och Vårgårda; Skaraborg: Essunga, Falköping, Grästorp, Gullspång, Götene, Hjo, Karlsborg, Lidköping, Mariestad, Skara, Skövde, Tibro, Tidaholm, Töreboda och Vara; FyrBoDal: Bengtsfors, Dals-Ed, Färgelanda, Lysekil, Munkedal, Orust, Sotenäs, Strömstad, Tanum, Trollhättan, Uddevalla, Vänersborg, Mellerud och Åmål.

- ² Måttet som används är Pearsons korrelation, vilket mäter styrkan och riktningen för ett samband. Måttet går mellan -1 till +1, där -1 innebär ett perfekt negativt samband mellan svaren på de båda påståendena medan +1 innebär ett perfekt positivt samband. 0 innebär att samband saknas. Den uppmätta koefficienten är signifikant på 99-procentsnivån.
- ³ Även här används Pearsons korrelation. Den uppmätta koefficienten är signifikant på 99-procentsnivån.
- ⁴ Pearsons korrelation, signifikant på 99-procentsnivån.
- ⁵ Pearsons korrelation, signifikant på 99-procentsnivån.
- ⁶ Pearsons korrelation, signifikant på 99-procentsnivån.

Referenser

- Andersson, Ulrika (2017). Om arbete och välbefinnande i Västra Götaland. I Ulrika Andersson & Annika Bergström (red) *En brokig gemenskap*. Göteborgs universitet: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Andersson, Ulrika, Sofia Arkhede, Annika Bergström, Daniel Jansson, Johan Martinsson och Klara Wärnlöf Bové (2017). *Västsvenska SOM-undersökningen 2016. Uppföljning av Vision Västra Götaland*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Arbetsekonomiska rådet/AER (2017). *Tudelningen på arbetsmarknaden*. Stockholm: AER.
- Arbetsförmedlingen (2018). *Arbetsmarknadsutsikterna våren 2018 Västra Götalands län. Prognos för arbetsmarknaden 2018–2019*. Stockholm: Arbetsförmedlingen.
- Gardell, Bertil (1986). *Arbetets organisation och människans natur*. Uppsala: Ord & Form.
- Länsstyrelsen Västra Götalands Län (2018). *Bostadsmarknadsanalys, Västra Götalands län 2018*. Göteborg: Länsstyrelsen Västra Götalands Län
- Nordström Skans, Oskar, Stefan Eriksson & Lena Hensvik (2017). *Åtgärder för en inkluderande arbetsmarknad. Konjunkturrådets rapport*. Stockholm: SNS förlag.
- Oscarsson, Eva (2013). *Ungdomsarbetslöshet – Mått, orsaker, politik*. Stockholm: Saco.

VEM BOR DÄR JAG BOR?

MARCUS WEISSENBILDER

Sammanfattning

Segregation är en politisk fråga som är hett debatterad i Västsverige. Följande kapitel visar till vilken grad västsvenskarna upplever att det bor olika grupper av människor i deras boendeyröden och analysen fokuserar främst på upplevd ekonomisk och etnisk variation i boendeyrödet samt vilka skiljelinjer som finns bland grupper i samhället kring dessa upplevelser. Resultatet visar att individer med hög tillit ser sina boendeyröden som mer etniskt segregerade, detta gäller även de som är äldre, de som har hög inkomst och individer som identifierar sig som höger på en ideologisk skala. Föga förvånande uppfattar de med hög inkomst också att deras områden har mindre spridning i nivå av ekonomiska resurser. Ett annat fynd är att individer med utländskt medborgarskap upplever att det i boendeyrödet finns högre grad av olika etniska bakgrunder. Resultaten visar på de varierade verklighetsbilder som skapas av segregation, ett fenomen vilket kan få flertalet negativa politiska konsekvenser.

Få begrepp känns så aktuella i den svenska politiska debatten 2018 som segregationen. Begreppet används främst för att diskutera problem med integration och när SOM-institutet frågar om viktigaste samhällsproblem beskriver de flesta segregation i denna kontext (Martinsson & Weissenbilder, 2018). Begreppet segregation har kommit att bli färgat av den rådande politiska debatten på så sätt att uttrycket i det närmaste förlorar sin bredare egentliga mening. Segregation avser åtskiljande av befolkningsgrupper och innefattar egentligen också skiljelinjer mellan områden i faktorer så som hälsa, ekonomiska resurser, utbildningsbakgrund och politiska åsikter. Skiljelinjer inom dessa faktorer kan påverka samhället negativt och är ofta komplexa och problematiska att påverka politiskt.

Ekonomisk ojämlikhet har seglat upp som ett aktuellt problem under senare år då de ekonomiska klyftorna har ökat likt aldrig förr och de långtgående konsekvenserna av detta kan få stark påverkan på samhället (Piketty, 2018). Istället för att diskutera ekonomisk ojämlikhet i sig kommer jag hädanefter att referera till problematiken som ekonomisk segregation som en del av andra typer av segregation.

Etnisk segregation har inte bara färgat den svenska politiska debatten de senaste åren, utan har även efterforskat väl under decennier av forskare inom bland annat samhällsvetenskap och ekonomi. Forskning inom detta område är dock tudelad när det kommer till de faktiska konsekvenserna av etnisk segregation mellan boendeyröden. Forskning har bland annat visat på att de individer som befinner sig

inom ett boend område vilket är starkt segregerat från den övriga befolkningen har svårigheter att delta i civilsamhället och det ekonomiska livet (Van Kempen & Özüekren, 1998). Förklaringen till detta är att individerna inte kommer i kontakt med relevanta personer inom varken civilsamhället eller den ekonomiska sektorn och därmed helt enkelt saknar en möjlighet för deltagande. Segregation av denna sort påverkar dock inte nödvändigtvis alla medborgare på ett likvärdigt sätt. Individer med hög inkomst och privilegierade positioner kan snarare se sin position gynnas av en ökad koncentration av liknande individer i boend området.

En pessimistisk, men inte nödvändigtvis motsättande linje, finns hos den grupp av ekonomer och statsvetare som har visat att det kan uppstå negativa konsekvenser när boend områden uppvisar en större andel etnisk mångfald. Inom boend områden med hög andel etnisk mångfald finns det en starkare misstro mot systemet, mindre tillit till så väl institutioner som andra människor och större andel konflikter om offentliga medel (Sturgis m.fl. 2013). Den här forskningen har genomförts framförallt i USA, men även i t.ex. Danmark där ökad etnisk mångfald visat sig ha en negativ effekt på social tillit (Dinesen & Sønderskov, 2015). Stöd finns även för den negativa effekten på tillit av ökad etnisk mångfald i boend området i svensk kontext. En viss del av förklaringen till detta finns i att det är enkelt att undvika kontakt med andra människor i bostadsområdet, jämfört med till exempel arbetsplatser där etnisk mångfald inte verkar påverka tilliten (Kokkonen, Esaïasson & Gilljam, 2014).

Utöver uppfattning om etnisk segregation spelar även ekonomisk segregation en genomgående roll i detta kapitel. Forskning om ekonomisk segregation i boend områden har visserligen växt under det senaste decenniet, men har trots detta inte fått lika mycket uppmärksamhet i den svenska debatten jämfört med frågor om etniskt segregerade områden. Ekonomisk segregation i form av att låg- och höginkomsttagare allt mer delas upp i olika boend områden är ett växande fenomen inte bara i Sverige utan även i andra delar av Västvärlden (Tammaru, m.fl., 2015). Drivkrafterna bakom detta fenomen är många. Forskning på europeiska huvudstäder har bland annat visat att nivåer av välfärdspolitik, ett enhetligt bostadssystem, globalisering och ökande inkomstskillnader påverkar till vilken grad städer blir ekonomiskt segregerade (Mayer, 2001; Tammaru, m.fl., 2015). De faktiska konsekvenserna av ekonomisk segregation av boend områden är dock något mindre klara. Effekter som har visats av forskning är dock att det i låginkomstområden är svårare för invånarna att ta del av det sociala, politiska samt ekonomiska livet (Smets & Salman, 2008).

Med de potentiella konsekvenserna av segregation i åtanke så är syftet med följande kapitel att redogöra för vad som påverkar upplevelsen av segregation i boend området, med fokus på etnisk och ekonomisk segregation. Snarare än att analysera faktiska nivåer av etnisk och ekonomisk segregation används enkätdata från den västsvenska SOM-undersökningen för att mäta till vilken grad människor i Västsverige upplever att deras områden är segregerade. Det finns skäl att tro att en

individs upplevelse av hur boendeområdet är, snarare än hur det faktiskt ser ut, är en avgörande fråga för hur denna individ agerar i övriga delar av sitt liv. Verklighet och upplevelse är visserligen kopplade, men upplevelsens påverkan på verklighetsbilden bör inte underskattas. (Niehaus, 2014). Istället för att direkt begränsa analysen till hur etniskt och ekonomiskt segregerat olika områden upplevs så inkluderas i ett första steg även politisk, livsstils- och utbildningssegregation, innan analysen fokuseras på de tidigare två nämnda områdena med en djupare statistisk analys.

Var upplevs segregation?

I den västsvenska SOM-undersökningen ställs frågor om hur boendeområdet uppfattas. Resultaten visar att respondenterna överlag bor i bostadsområden som inte är segregerade längs ekonomiska resurser, livsstil, utbildning och politiska åsikter. Frågan om olika etnisk bakgrund står dock ut jämfört med övriga, då respondenterna överlag inte anser att det i deras områden finns många med olika etnisk bakgrund. En ansevärd andel av respondenterna i samtliga delfrågor anger dock att de är osäkra.

Siffrorna som redogörs för i tabell 1 visar nedbrytningen på andel för de olika områdena utifrån frågan *"I området där jag är bosatt bor det människor med olika ..."*. Det är denna fråga som ligger till grund för samtliga analyser i detta kapitel och respondenterna kunde på frågan kryssa i till vilken grad de håller med om att de bor många människor med olika ekonomiska resurser, etnisk bakgrund, livsstil, utbildning samt politiska åsikter i området. Svarsskalan går från "I stor utsträckning" via "4", "3", "2" till "I liten utsträckning", samt "Vet ej". Utöver detta innehåller tabellen även ett balansmått, vilket visar till vilken andel en övervägande del av respondenterna i undersökningen med en åsikt håller med om de olika påståendena. Ett positivt balansmått visar alltså att det är fler respondenter som ställer sig bakom påståendet än som vänder sig emot det.

Som balansmått i tabell 1 visar så är det i samtliga fall, förutom olika etnisk bakgrund, en större andel av respondenterna i den västsvenska SOM-undersökningen som anser att deras boendeområden präglas av stor spridning, alltså totalt sett en lägre grad av segregation. Utbildning är det klart minst segregerade området, där respondenterna i mycket hög grad upplever stor spridning. Sverige är ett land som överlag har hög grad av utbildningsnivå, men även social mobilitet på utbildningsområdet, vilket kan vara en förklarande faktor. Även bland politiska åsikter syns en övervikt för de som anser att boendeområdet har stor variation. Viss försiktighet bör dock iakttas i detta fall, då 39 procent av respondenterna anger "Vet ej" och 22 procent anger mittenalternativet "3". Stor osäkerhet verkar finnas bland västsvenskarna kring hur deras boendeområden står politiskt och det är snarare detta som är av intresse att föra med sig rörande "politiska åsikter."

Vidare så visar tabell 1 att upplevelse om huruvida det bor många med olika etnisk bakgrund i boendeområdet står ut för västsvenskarna, då det är den enda

av de fem områdena med negativt balansmått. Analyserat utifrån balansmättet, som bortser från de som svarat ”3” och ”Vet ej”, finns det en stor enighet bland västsvenskarna om att deras boendeområden har stor spridning av utbildningsnivåer och politiska åsikter. Cirka 10 procent av västsvenskarna anser att det är liten variation av utbildning och politiska åsikter där de bor. Kring frågan om ekonomiska resurser är denna siffra 20 procent, men även här är det en större andel som anser att det i deras boendeområde bor människor med olika ekonomiska resurser. Etnisk bakgrund står i stark kontrast till övriga områden i denna fråga. Över 50 procent anser att det i deras områden bor få människor med olika etnisk bakgrund och det är även i siffrorna för denna fråga den minsta osäkerheten finns. Västsvenskarna verkar alltså något mer övertygade om vilken nivå av olika etnisk bakgrund det finns i deras områden jämfört med övriga frågor. Gällande frågan om olika ekonomiska resurser i boendeområdet står resultaten i relativt stark kontrast mot den bild av verkligheten som ofta tecknas av officiell statistik. Segregation i form av ekonomiska resurser och livsvillkor är starkt ökande i Västverige, inte minst i Göteborg, där den ekonomiska segregationen ökat kraftigt under senare år (Göteborgs Stad, 2017). Västsvenskarna upplever däremot att det finns stor spridning inom deras boendeområden.

Tabell 1 ”I området där jag är bosatt bor det människor med olika ...”, Västverige 2017 (andel, balansmått)

	I stor utsträckning	4	3	2	I liten utsträckning	Vet ej	Summa	Antal	Balans
Ekonomiska resurser	15	18	26	12	8	21	100	2 252	+ 16
Etnisk bakgrund	10	10	18	21	31	10	100	2 570	- 35
Livsstil	14	21	29	13	8	15	100	2 423	+ 15
Utbildning	19	25	26	7	3	20	100	2 280	+ 42
Politiska åsikter	13	17	22	6	3	39	100	1 734	+ 34

Kommentar: Tabellen visar andelen som angett de olika svarsalternativen, baserat på frågan *I området där jag är bosatt bor det människor med olika ...* där respondenterna får svara på en skala 1 (I liten utsträckning) till 5 (I stor utsträckning) hur mycket de håller med om de olika påståendena. Kolumnen ”balans” visar andelen som anger ’4’ samt ’I stor utsträckning’ minus andelen som anger ’I liten utsträckning’ samt ’2’ bland de som har en åsikt i frågan.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2017.

Skillnaden mellan upplevd variation i ekonomiska resurser och den faktiska situationen är inte ett fenomen som enbart går att hitta bland medborgarna i Västverige. Det är ett välkänt fenomen bland de som studerar ekonomisk ojämlikhet att människor har svårigheter att uppskatta hur den ekonomiska situationen faktiskt ser ut för andra. Detta gäller så väl överskattning av sina egna resurser som under-

skattning av andras (Engelhardt & Wagener, 2014), vilket kan förklara svårigheten att uppskatta hur den faktiska ekonomiska situationen i boendområdet är. Det är visserligen sant att det i Västra Götaland finns ett stort antal boendområden där det bor människor med olika nivåer av ekonomiska resurser, trots detta visar data på att medborgarna i regionen blir allt mer ekonomiskt segregerade. Spridningen av ekonomiska resurser inom boendområden blir allt mindre, de med stora ekonomiska resurser samlas allt mer inom vissa områden och de med små ekonomiska resurser samlas i andra områden (Göteborgs Stad, 2017). Höginkomsttagare bor allt mer i separerade områden från låginkomsttagare. Det är även talande att en så pass stor andel (totalt 47 procent när mittensvaret ”3” och ”Vet ej” räknas samman) är osäkra kring hur andras ekonomiska resurser förhåller sig, då ekonomiska resurser syns mer tydligt materiellt än utbildning, vilket har jämförbar osäkerhet i svaren.

Stora gruppskillnader i upplevelser

De aggregerade resultaten från respondenterna ger en tydlig bild kring vilka skilje-linjer som finns i den upplevda segregationen. Nedbrutet på olika socioekonomiska och politiska faktorer framkommer däremot en klart mer nyanserad bild. Tabell 2a och 2b innehåller gruppjämförelser som tydligt visar dessa skillnader. Gällande livsstil, utbildning och politiska åsikter finns det en väldigt liknande upplevelse bland västsvenskarna om vilken nivå av variation det finns i boendområdet. Bara ett fåtal faktorer står ut. Bland annat de med hög utbildning, som upplever mindre spridning av livsstil, ett faktum som även gäller de i sydvästra Göteborg. Det är även i området Sydväst som spridningen av politiska åsikter upplevs som minst i hela Västsverige, vilket visar på hur Sydväst överlag står ut mot övriga områden i Göteborg som så väl i relation till regionen som helhet.

Höginkomsttagare står även ut gällande livsstilsfrågan, de med högre inkomster verkar befinna sig i boendområden där individer har en hög enighet av livsstil. Det är svårt att redogöra för exakt vad respondenterna tolkar in i denna fråga, ett rimligt antagande är dock att högre inkomst medför en ekonomisk och social stabilitet som fostrar en viss enighet i levnadsstil. Individer med lägre inkomst lever troligtvis liv som präglas av mer osäkerhet gällande anställning och framtidsutsikt, vilket medför större spridning i livsstil.

I frågorna om ekonomiska resurser finns det betydligt större spridning bland respondenterna än i övriga frågor. Det finns till viss del lätta och begripliga förklaringar till detta, så som att de med högre utbildning och därmed ofta högre inkomst av naturliga skäl ser mindre spridning i ekonomiska resurser där de bor, det faktum att de med faktisk hög inkomst befinner sig i denna kategori är därför naturligt och starkt kopplat.

Tabell 2a "I området där jag är bosatt bor det människor med olika ..." efter bakgrundsfaktorer, Västsverige 2017 (balansmätt)

		Ekonomiska resurser	Etnisk bakgrund	Livsstil	Utbildning	Politiska åsikter	Lägst antal svar
Samtliga		+16	-35	+15	+42	+34	1 734
Kön	Kvinna	+14	-32	+18	+43	+39	826
	Man	+16	-41	+14	+38	+31	904
Ålder	16–29 år	+20	-6	+40	+57	+41	265
	30–49 år	+8	-33	+16	+41	+29	489
	50–64 år	+22	-43	+17	+44	+40	453
	65–85 år	+15	-50	+2	+30	+29	527
Utbildning	Låg	+21	-39	+11	+31	+33	214
	Medellåg	+23	-31	+25	+50	+43	503
	Medelhög	+20	-27	+20	+44	+35	385
	Hög	+4	-46	+7	+38	+26	589
Delregion i VGR ¹	GBG-regionen	+9	-30	+17	+39	+28	966
	Sjuhärad	+29	-31	+14	+45	+46	214
	Skaraborg	+22	-52	+16	+46	+39	276
	FyrBoDal	+23	-44	+19	+44	+43	278
Stadsdelar i Göteborg ²	Nordost	+26	+42	+53	+52	+35	59
	Örgryte-Härlanda	+9	-20	+21	+29	+19	86
	Centrum & Linne	+20	-32	+22	+33	+21	172
	Sydväst	-7	-44	-9	+17	+5	133
	Hisingen	+4	+6	+34	+52	+39	152
Subjektiv klass	Arbetarhem	+23	-35	+20	+45	+39	826
	Jordbrukarhem	+26	-40	+16	+42	+39	162
	Tjänstemannahem	+5	-40	+10	+39	+31	353
	Högre tjänste- mannahem	-17	-54	-6	+20	+18	117
	Företagarhem	+21	-34	+24	+42	+27	151

Kommentar: För frågans lydelse se tabell 1. Tabellen visar balansmätt för de olika påståendena. Balansmätt avser andelen som anger '4' samt 'I stor utsträckning' minus andelen som anger 'I liten utsträckning' samt '2' bland de som har en åsikt i frågan. Utbildning: Låg = ej fullgjord obligatorisk skola eller grundskola, Medellåg = gymnasium, folkhögskola eller motsvarande, Medelhög = eftergymnasial utbildning, men ej examen från högskola/universitet, Hög = examen från högskola/universitet.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2017.

Tabell 2b "I området där jag är bosatt bor det människor med olika ...", efter bakgrundsfaktorer, Västsverige 2017 (balansmätt)

		Ekonomiska resurser	Etnisk bakgrund	Livsstil	Utbildning	Politiska åsikter	Lägst antal svar
Samtliga		+16	-35	+15	+42	+34	1 734
Mellanmänsklig tillit	Låglitare (0–4)	+29	-14	+38	+53	+42	250
	Mellanlitare (5–7)	+18	-33	+17	+42	+35	741
	Höglitare (8–10)	+9	-47	+7	+36	+31	730
Ideologisk självplacering ²	Klart/något till vänster	+15	-33	+16	+43	+39	533
	Varken vänster eller höger	+23	-25	+24	+47	+42	474
	Klart/något till höger	+11	-47	+9	+36	+29	691
Hushålls- inkomst	Max 300 000	+29	-13	+23	+40	+42	359
	301 000–700 000	+24	-36	+21	+44	+37	725
	Mer än 700 000	-3	-54	+6	+37	+28	554
Medborgarskap	Svenskt	+15	-40	+14	+41	+33	1 591
	Annat	+7	-1	+18	+29	(+9)	33

Kommentar: För frågans lydelse se tabell 1. Tabellen visar balansmätt för de olika påståendena. Balansmätt avser andelen som anger '4' samt 'I stor utsträckning' minus andelen som anger 'I liten utsträckning' samt '2' bland de som har en åsikt i frågan. Tillitsfrågan lyder 'I vilken utsträckning går det att lita på människor i allmänhet?' och mäts på en skala som går från 0='Det går inte att lita på människor i allmänhet' och 10='Det går att lita på människor i allmänhet'. Ideologifrågan lyder: 'Man talar ibland om att politiska åsikter kan placeras på en vänster-högerskala. Var någonstans skulle du placera dig själv på en sådan skala?'. Svar inom parentes baseras på svarstal under 50 personer och har därmed hög osäkerhet.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2017.

Den stora spridningen som finns i regionens områden kring uppfattningar om ekonomisk segregation är intressant att notera. Göteborgarna är de som svagast håller med om detta påstående av samtliga som bor i Västsverige. Respondenterna är visserligen överlag positiv, men även i detta fall står området Sydväst kraftigt ut som det enda boendeområdet där balansmättet är positivt och den ekonomiska segregationen alltså upplevs som starkast. Ytterligare intressanta grupperingar är de med hög tillit. "Höglitarna" (de som svarar 8 eller högre på frågan om mellanmänsklig tillit, en skala som sträcker sig från 0-10) står ut mot övriga medborgare i uppfattningen om att det är få i boendeområdet med olika ekonomiska resurser, något som återkommer i den avslutande analysen.

Samtliga analyserade grupperingar, bortsett från de på Hisingen och de i området Nordost av Göteborg har ett negativt balansmätt på frågan om "i området där jag

är bosatt bor det många människor med olika etnisk bakgrund”. Mellan grupper skiljer det sig dock skarpt. Yngre människor är mycket mer benägna att hålla med om påståendet än äldre, men utöver denna grupp och de med låg inkomst syns även skillnader bland de med mindre mellanmänsklig tillit. Låglitare (de som svarar 0-4) har visserligen också ett negativt balansmått, detta är dock -14 medan höglitarna har -47. Det finns med andra ord indikationer på att de med hög tillit befinner sig i ekonomiskt och etniskt segregerade områden. Huruvida detta beror på den teoretiska modellen formulerad tidigare; att heterogenitet fostrar lägre tillit, eller om höglitarna selekterar sig in i vissa områden är svårt att uttala sig om.

Vilka samband finns till segregation?

Gruppjämförelser är ett användbart verktyg för att snabbt bryta ner spridning och variation mellan olika socioekonomiska grupperingar i samhället, siffrorna säger dock lite om hur relevant en faktor är under kontroll för en annan. En statistisk metod som lämpar sig för att analysera samband mellan olika faktorer när den beroende variabeln har flertalet skalsteg av oprecis natur är ordinal logistisk regression. Resultaten från denna metod visar i vilken riktning olika faktorer går under kontroll för andra faktorer och även huruvida det är en statistisk signifikant effekt. Resultaten redovisas i form av oddskvoter, siffror lägre än 1 anger att en viss grupp är mindre troliga att ange att ”det bor många människor i mitt boendeområde med ...”, siffror högre än 1 visar att en viss grupp är mer troliga att ange att ”det bor många människor i mitt område med...”.

Som oberoende variabler i analysen används i detta fall kön (med kvinnor som jämförelsekategori, även kallad referenskategori, och riktningen visar därmed hur män skiljer sig), ålder, utbildning, delregion (med Göteborg som referenskategori), subjektiv klass, tillit, ideologi, hushållsinkomst och medborgarskap (med svenskt medborgarskap som referenskategori).³ Boendeområde inom Göteborg är exkluderat från analysen, då denna variabel har för hög grad av korrelation med delregion i Västra Götaland vilket gör det svårt att särskilja den potentiella effekten av delregion.

Relativt stora likheter finns mellan modellen med ”olika etnisk bakgrund” och modellen med ”olika ekonomiska resurser” när det kommer till vilka variabler som visar ett signifikant samband. Ett antal skillnader uppstår dock, till exempel kring huruvida ålder och delregion är signifikant påverkande. Likt de tidigare balansmåttens visade är högre ålder, högre tillit och högre inkomst negativt korrelerade med upplevelse av olika etnisk bakgrund i boendeområdet. En signifikant effekt ($p < .01$) syns även för ideologi, där högre angiven siffra på en skala från 1 (klart till vänster) till 5 (klart till höger) predicerar lägre sannolikhet att uppleva olika etnisk bakgrund. Det signifikanta sambandet med delregion visar även att de utanför Göteborg upplever lägre grad av etnisk variation. Signifikansen hos tillitsfaktorn är onekligen intressant, då det visar på ett starkt bakomliggande samband mellan

allmän tillit och låg upplevelse av etnisk variation i boendeområdet. Det enskilt starkaste positiva sambandet att uppge "olika etnisk bakgrund" är utländskt medborgarskap.

Samtliga variabler i den andra modellen (olika ekonomiska resurser) visar visserligen på den riktning tabell 2a och 2b indikerade, noterbart är dock här hur få av variablerna som visar på en signifikant effekt. Delregion visar på en svagt signifikant och låg oddskvot, antydning finns dock att de i Västsverige utanför Göteborg upplever högre grad av olika ekonomiska resurser i boendeområdet. Att högre inkomst är en negativt predicerande (den klart starkaste) för att uppleva ekonomisk variation är föga förvånande, den signifikanta effekten från tillit även i detta fall är däremot åter igen anmärkningsvärd. Trots skillnaden mellan de två regressionsanalyserna är tillit och inkomst signifikant predicerande för lägre sannolikhet att ange att det i boendeområdet bor så väl många med olika etnisk bakgrund som många med olika ekonomiska resurser.

Tabell 3 *Effekt av olika bakgrundsfaktorer på upplevelse av variation i boendeområdet, Västsverige 2017 (oddskvoter)*

	Olika etnisk bakgrund	Olika ekonomiska resurser
Kön (kvinna ref.)	1,03	1,02
Ålder	0,69***	0,94
Utbildning	0,99	0,93
Delregion i VGR (Göteborg ref.)	0,79***	1,07*
Subjektiv klass	0,97	0,96
Tillit	0,84***	0,85***
Ideologi	0,89***	1,01
Hushållsinkomst	0,67***	0,70***
Medborgarskap (svenskt ref.)	1,83**	0,93
N	2 084	1 844
Log likelihood	-3 002	-2 796
Pseudo R2	0.04	0.02

Kommentar: Resultatet redovisar två separata ordinala logistiska regressionsanalyser. Den beroende variabeln i varje modell bygger på frågan 'I området där jag är bosatt bor det människor med olika ...' där respondenterna får svara på en skala 1 (I liten utsträckning) till 5 (I stor utsträckning) hur mycket de håller med om de olika påståendena. För sammansättningen av delregion se not, för subjektiv klass se tabell 1. 'Ref' står för den referenskategori som används vid de oberoende variablerna. Signifikansnivåerna som redovisas: *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2017.

Tillit och upplevelse

Regressionsanalysen visar att det finns vissa tydliga skiljelinjer bland västsvenskarna gällande vad som avgör uppfattningar om boendområdet. Uppfattningarna är onekligen till viss del starkt kopplade till den faktiska verkligheten, inte minst rörande hushållsinkomst. Individer med hög hushållsinkomst är i många fall även bosatta i områden där bostäder kostar mer och det simpla faktumet är då alltså att de berörda områdena är ekonomiskt segregerat från många övriga boendområden. Detta faktum trivialiserar inte det resultat som framkommer av analyserna som är genomförda i detta kapitel. Det är snarare så att det förstärker bevisen för att det i många delar av Västsverige finns tydliga skiljelinjer kring socioekonomiska faktorer, en växande situation som leder till att grupperingar i samhället allt mer separeras från varandra.

Frågan om delregion i Västra Götaland visar på ett ytterligare tydligt mönster. De som bor i Göteborgsregionen upplever större grad variation av etnisk bakgrund i sina boendområden och samtidigt en mindre grad av variation av olika ekonomiska resurser jämfört med övriga i regionen. Göteborgarna har alltså en bild av sin stad som mer ekonomiskt segregerad, men med högre andel etnisk mångfald, än resten av västsvenskarna. De med hög grad av tillit står också ut i jämförelse med övriga medborgare. Individer med hög tillit upplever sina boendområden som mer ekonomiskt och etniskt segregerade än övriga i samhället.

Hur segregation påverkar tillit över det långa loppet blir en viktig fråga att följa om svenska boendområden fortsätter att röra sig i samma riktning. Ökad segregation mellan boendområden riskerar rimligtvis att på aggregerad nivå få negativa konsekvenser för den allmänna sociala tilliten i Sverige. Det faktum att individer har en tendens att agera utifrån hur den närliggande verkligheten uppfattas vara, snarare än den faktiska allmänna situationen, är ytterligare anledning till att uppfattningar om segregation bör studeras vidare. Segregation mellan bostadsområden riskerar visserligen att ställa grupperingar i samhället direkt mot varandra. Skilda tolkningar av samhället och det politiska läge som skapas av segregerade bostadsområden riskerar dock att medföra ytterligare svårigheter i den samhälleliga och politiska dialogen.

Noter

- ¹ Göteborgsregionen: Ale, Alingsås, Göteborg, Härryda, Kungsbacka, Kungälv, Lerum, Lilla Edet, Mölndal, Partille, Stenungssund, Tjörn och Öckerö; Sjuhärad: Bollebygd, Borås, Herrljunga, Mark, Svenljunga, Tranemo, Ulricehamn och Vårgårda; Skaraborg: Essunga, Falköping, Grästorp, Gullspång, Götene, Hjo, Karlsborg, Lidköping, Mariestad, Skara, Skövde, Tibro, Tidaholm, Töreboda och Vara; FyrBoDal: Bengtsfors, Dals-Ed, Färgelanda, Lysekil, Munkedal, Orust, Sotenäs, Strömstad, Tanum, Trollhättan, Uddevalla, Vänersborg, Mellerud och Åmål.

- ² 'Nordost' innefattar stadsdelarna Angered och Östra Göteborg. 'Centrum & Linnéstaden' innefattar stadsdelarna Centrum och Majorna-Linné. 'Sydväst' innefattar stadsdelarna Askim-Frölunda-Högsbo och Västra Göteborg. 'Hisingen' innefattar stadsdelarna Västra Hisingen, Lundby och Norra Hisingen.
- ³ Boendekområde inom Göteborg är exkluderat från analysen, då denna variabel har för hög grad av korrelation med delregion i Västra Götaland vilket gör det svårt att särskilja den potentiella effekten av delregion.

Referenser

- Dinesen, Peter Thisted & Kim Mannemar Sønderskov (2015) "Ethnic diversity and social trust: Evidence from the micro-context." *American Sociological Review* 80.3: 550-573.
- Göteborgs Stad (2017). *Jämlikhetsrapporten. Skillnader i livsvillkor i Göteborg*. https://goteborg.se/wps/wcm/connect/3fe012fe-9367-4bd9-a0e9-52999da2ee7d/J%C3%A4mlikhetsrapporten2017_171219.pdf?MOD=AJPERES
- Engelhardt, Carina & Andreas Wagener (2014). *Biased perceptions of income inequality and redistribution*.
- Kokkonen, Andrej, Peter Esaiasson & Mikael Gilljam (2014). "Migration-based Ethnic Diversity and Social Trust: A Multilevel Analysis of How Country, Neighbourhood and Workplace Diversity Affects Social Trust in 22 Countries." *Scandinavian Political Studies* 37.3: 263-300.
- Martinsson, Johan & Ulrika Andersson (2018). *Svenska Trender 1986-2017*.
- Martinsson, Johan & Marcus Weissenbilder (2018) "Viktiga valfrågor i Sverige – från miljö till invandring." I Ulrika Andersson, Anders Carlander, Elina Lindgren & Maria Oskarson (red) *Sprickor i fasaden*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Mayer, Susan E. (2001). *How the growth in income inequality increased economic segregation* (No. 230). Northwestern University/University of Chicago Joint Center for Poverty Research.
- Niehues, Judith (2014). "Subjective perceptions of inequality and redistributive preferences: An international comparison." *Cologne Institute for Economic Research. IW-TRENDS Discussion Paper*, (2).
- Piketty, Thomas (2015). "About capital in the twenty-first century." *American Economic Review*, 105(5), 48-53.
- Sturgis, Patrick, Brunton-Smith, Ian, Kuha, Jouni & Jonathan Jackson (2014). "Ethnic diversity, segregation and the social cohesion of neighbourhoods in London." *Ethnic and Racial Studies*, 37(8), 1286-1309.
- Tammaru, Tiit, Marcińczak, Szymon, Van Ham, Maarten & Sako Musterd (2015). "A multi-factor approach to understanding socio-economic segregation in European capital cities." *Socio-Economic Segregation in European Capital Cities* (pp. 25-53). Routledge.
- Van Kempen, Ronald & A. Şule Özüekren (1998). "Ethnic segregation in cities: new forms and explanations in a dynamic world." *Urban studies*, 35(10), 1631-1656.

HÄLSA, SOCIALT KAPITAL OCH BOENDE I VÄST – DÄRFÖR ÄR TILLIT BÄST

BJÖRN RÖNNERSTRAND

Sammanfattning

Socialt kapital är en ovärderlig tillgång i samhällen, eftersom det är kopplat till en fungerande demokrati, ekonomisk utveckling och god folkhälsa. Syftet med detta kapitel är att undersöka sambanden mellan tre aspekter av socialt kapital – mellanmänsklig tillit, samanhållning i bostadsområdet samt förtroende för sjukvårdspersonal – och självskattad hälsa. Vidare undersöks hur dessa samband skiljer sig åt beroende på resurstillgång i respektive bostadsområde. Analysen visar att alla tre aspekter av socialt kapital är signifikant kopplade till hälsa. Men i motsats till samanhållning och förtroende för sjukvårdspersonal är sambandet mellan tillit och hälsa oberoende av resurstillgång. Resultaten indikerar att beslutsfattare som vill främja jämlikhet i hälsa bör fokusera på interventioner som stimulerar mellanmänsklig tillit.

Under 2019 beräknas Västra Götalandsregionen spendera över 42 miljarder kronor på hälso- och sjukvård till regionens invånare. Men trots att politiker i regionen har en klar ambition att motverka ojämlikhet i hälsa föreligger hälsoklyftor på grundval av kön, etnisk bakgrund, socioekonomi och geografi. För att bättre förstå och på längre sikt bryta ojämlikhet i hälsa är det angeläget att studera hälsans sociala och ekonomiska orsaker.

Det är väl känt att socialt kapital – dvs. inslag i samhällsorganisationen så som förtroende, normer och nätverk – är kopplat till hälsa. En omfattande forskningslitteratur visar att bland annat sociala nätverk, medlemskap i föreningar, förtroende och mellanmänsklig tillit är kopplat till hälsobeteenden och hälsa (Kawachi, Kennedy, & Glass, 1999; Kawachi, Kennedy, & Lochner, 1997; Kawachi, Subramanian, & Kim, 2008). Forskare som studerar relationen mellan socialt kapital och hälsa har också intresserat sig för det sätt på vilket socialt kapital och socioekonomiska faktorer växelverkar när det gäller påverkan på individers hälsa (Ahnquist, Wamala, & Lindstrom, 2012). Genom att studera kopplingen mellan socialt kapital och hälsa i Västra Götaland, och hur detta samband villkoras av resurser i den omgivande boendemiljön, är detta kapitel ett bidrag till denna litteratur.

Kapitlet har två syften. Det första syftet är att undersöka sambandet mellan å ena sidan tre indikatorer på socialt kapital – mellanmänsklig tillit, samanhållning i bostadsområdet och förtroende för sjukvårdspersonal – och å andra sidan individernas självskattade hälsa. Det andra syftet är att undersöka om dessa potentiella

samband varierar beroende på grad av resurser i det område som individen är bosatt i. Med andra ord, är kopplingen mellan socialt kapital och självskattad hälsa beroende på om individerna bor i resursstarka eller resurssvaga bostadsområden?

Teori om socialt kapital

Forskningen om och intresset för socialt kapital expanderade kraftigt under 1990-talet. Till en del hänger detta samman med publiceringen av en mycket inflytelserik bok av den amerikanske statsvetaren Robert D. Putnam. Boken *Den fungerande demokratin* behandlar en regionaliseringsreform av den italienska förvaltningen som genomfördes i början av 1970-talet (1993). Putnam visar att hur väl regioner i Italien lyckades få den demokratiska processen och ekonomin att fungera hänger samman med socialt kapital.

Teorin om betydelsen av det sociala kapitalet blev bekant utanför den snäva kretsen av statsvetare och sociologer, när Putnam sju år senare publicerade boken *Den ensamme bowlaren* (2000). Där visar han övertygande på en drastisk nedgång av det sociala kapitalet i Amerika.

Begreppet "socialt kapital" kan definieras som inslag i samhällsorganisationen, till exempel förtroende, normer och nätverk, som kan förbättra samhällseffektiviteten genom att underlätta samordnade operationer (Putnam, 1993). Denna definition har fått utstå mycket (berättigad) kritik. En återkommande invändning är att det i själva definitionen finns inbyggt att socialt kapital underlättar "samordnade operationer". Detta är problematiskt eftersom mycket av forskningen går ut på att undersöka just kopplingen mellan socialt kapital och samordnade operationer. Ett sådant samband borde alltså snarare vara en empirisk fråga att undersöka än något som fastslås tvärsäkert i definitionen (Portes, 2000).

Vidare finns det en diskussion om relationen mellan å ena sidan tillit och förtroende och å andra sidan socialt kapital och dess ingående beståndsdelar. I Putnams definition är både förtroende/tillit och nätverk olika delkomponenter av samma begrepp (1993). Likväl förs det inom forskningsfältet en "hönan och ägget"-liknande diskussion om den empiriska frågan: är det tillit som leder till nätverk mellan människor eller är det i själva verket nätverken människor emellan som skapar tillit? På ett teoretiskt plan kan man argumentera för att tillit borde komma före engagemang i föreningsliv eftersom det torde krävas någon form av tillit för att människor skall starta föreningar eller vilja vara med i dem (Rothstein, 2005).

Trots svårigheten att nå konsensus kring en sammanhållen definition av socialt kapital så har forskningsfältet gjort betydande framsteg. För det första har forskningen delvis kunnat verifiera Putnams fynd: socialt kapital förefaller viktigt för en fungerande demokrati. Forskning av till exempel Pamela Paxton (2002) har dock visat att det snarare är fråga om ett ömsesidigt förhållande, dvs. socialt kapital påverkar demokratin och demokratin påverkar det sociala kapitalet. För det andra ger forskningen stöd för Putnams idé om att socialt kapital hänger samman med

ekonomisk tillväxt. I en inflytelserik artikel visar de amerikanska ekonomerna Stephen Knack och Philip Keefer (1997) att socialt kapital – mätt som förekomst av tillit och medborgaranda – är kopplat till högre och mer jämlikt fördelade löner. Liknande fynd har gjorts av andra forskare (Bjørnskov, 2012). Knack (2002) har också visat att socialt kapital är kopplat till väl fungerande institutioner. Ju högre grad av socialt kapital i de amerikanska delstaterna desto mer välfungerade är institutionerna.

En av de mest intressanta inriktningarna inom forskning om socialt kapital behandlar den roll som socialt kapital spelar för människors hälsa (Kawachi et al., 1999; Kawachi et al., 1997; Kawachi et al., 2008). Under de senaste decennierna har forskare inte bara demonstrerat en tydlig koppling mellan socialt kapital och ett stort antal aspekter av hälsa, man har i senare forskning också kunnat visa på en kausal påverkan av socialt kapital på t.ex. självskattad fysisk hälsa (Giordano & Lindstrom, 2010), mental hälsa och biomarkörer för hjärt- och kärlsjukdomar (Riumallo-Herl, Kawachi, & Avendano, 2014).

Kännetecknande för forskningsfältet om socialt kapital och hälsa är en strävan efter att teoretiskt och empiriskt utforska de kausala vägar som länkar samman socialt kapital och hälsa. När det gäller kopplingen mellan socialt kapital och demokrati/ekonomisk utveckling har forskarna i hög grad kunnat luta sig mot de mekanismer som Putnam argumenterat för i sin forskning. Starka normer av tillit och ömsesidighet driver fram samarbete för det allmänna bästa och sänker transaktionskostnaderna i samhället (Ostrom, 2007).

När det gäller kopplingen socialt kapital och hälsa har flera potentiella kausala mekanismer lyfts fram i forskningen. En uppdelning kan göras mellan å ena sidan politiska och policy-inriktade mekanismer och å andra sidan mekanismer som härrör från olika typer av beteenden (Kawachi & Berkman, 2000). Den förstnämnda länkar samman socialt kapital med hälsa genom medborgerligt engagemang och deltagande i politiska processer som är viktiga för medborgarnas hälsa. Ett exempel skulle kunna vara att socialt kapital i form av engagemang i patientföreningar har potential att påverka hälso- och sjukvårdens kvalitet och tillgänglighet. Vidare finns det flera exempel på hur socialt kapital kan tänkas bidra till bättre hälsa genom att det påverkar människors beteende. För det första kan man tänka sig att socialt kapital främjar spridning av hälsorelaterad information i samhället. För det andra kan socialt kapital leda till att hälsosamma normer påverkar människors hälsobeteende, t.ex. genom att avvikande hälsobeteenden i samhället minimeras. För det tredje kan samhällen som kännetecknas av socialt kapital också tänkas vara drabbade av lägre brottslighet, vilket kan ha positiva effekter på folkhälsan. Sist men inte minst, socialt kapital tros skapa en reservoar av emotionellt stöd som är hälsofrämjande (Kawachi & Berkman, 2000; Kawachi et al., 1999; Kim, Subramanian, & Kawachi, 2008; Rönnerstrand, 2016).

I litteraturen finns också studier som söker förklaringsfaktorer för hälsoutfall kopplat till både tillgång och distributionen av ekonomiskt och social kapital.

Dessa studier finner i regel stöd för att både dessa faktorer är viktiga för människors hälsa (Rose, 2000). Forskare har även, så som nämndes inledningsvis, belyst det sätt på vilket variablerna socialt kapital och ekonomiskt kapital växelverkar när det gäller att förklara hälsoutfall (Islam, Merlo, Kawachi, Lindström, & Gerdtham, 2006). Litteraturen har bland annat kunnat visa att när individer erfar brist på både ekonomiskt och socialt kapital utgör det en extra risk för dålig hälsa, utöver de riskfaktorer som låg grad av socialt och ekonomiskt kapital utgör enskilt (Ahnquist, Wamala & Lindström, 2012).

Hur mäter man socialt kapital?

Den vetenskapliga litteraturen kännetecknas av en stor bredd vad gäller empiriska indikatorer på socialt kapital. Inledningsvis kan man göra en uppdelning mellan studier som fokuserar på kontextuell nivå respektive individnivå. I den förstnämnda kategorin av studier fokuserar forskarna på det sätt på vilket socialt kapital på gruppnivå påverkar samhällsprocesser. Studier på individnivå, som detta kapitel, mäter och testar teorier om hur enskilda människors nivå av socialt kapital inverkar på beteende eller attityder. Detta hindrar inte att socialt kapital i grunden handlar om relationer mellan människor (Rostila, 2010).

En distinktion som görs är mellan kognitiva respektive strukturella dimensioner av begreppet socialt kapital. Till kognitiva mått hör tillit och förtroende. Till den strukturella sidan hör medlemskap i föreningar, socialt deltagande och nätverk (Harpham, Grant, & Thomas, 2002). Vidare kan man separera mellan tre olika sorters indikatorer på socialt kapital som i den engelskspråkiga litteraturen kallas "bonding", "bridging" och "linking". Det förstnämnda, som på svenska kan kallas sammanbindande socialt kapital, handlar om interaktion med personer som är lika en själv med avseende på t.ex. socioekonomi eller demografiska faktorer. Den andra, överbryggande socialt kapital, handlar om relationer till personer som är olik en själv men har en liknande ställning i samhället. För det tredje finns också länkade socialt kapital, som handlar om relationer till personer tvärs över sociala hierarkier i samhället (Ferlander, 2007; Poortinga, 2012).

Mått och skattningar av socialt kapital och hälsa i den västsvenska SOM-undersökningen

I detta kapitel används alltså tre empiriska indikatorer på socialt kapital: 1) mellanmänsklig tillit, 2) uppfattning om sammanhållning i bostadsområdet och 3) förtroende för sjukvårdspersonal. Dessa tre olika sorters indikatorer svarar mot olika sorters socialt kapital.

För det första, mellanmänsklig tillit är en indikator på överbryggande socialt kapital, och mäts genom frågan "Enligt din mening, i vilken utsträckning går det

att lita på människor i allmänhet?”. Frågan besvaras på en elva-gradig skala mellan 0 och 10, där 0 betyder att människor i allmänhet inte går att lita på och 10 att människor går att lita på. När det gäller den elva-gradiga tillitsskalan (0-10) är den genomsnittliga tillitsnivån i Västra Götalands län (6,6) och de fyra delområdena FyrBoDal (6,8), Skaraborg (6,4), Sjuhärad (6,3) och Göteborgsregionen (6,7) i paritet med riksgenomsnittet för 2017 (6,4), eller något över.

För det andra, måttet på sammanhållning i bostadsområdet, som representerar sammanbindande socialt kapital, är baserat på ett additivt index bestående av fem frågor som alla kretsar kring graden av samhörighet i bostadsområdet. Frågorna besvaras på en skala från 1 (helt felaktigt) till 5 (helt riktigt). Det innebär att ju högre värde på indexet, desto starkare uppfattar respondenten att samhörigheten i bostadsområdet är. När det gäller sammanhållning i bostadsområdena saknas en jämförelsepunkt nationellt. Noterbart är dock att de inom-regionala skillnaderna är relativt begränsade på den fem-gradiga skalan (FyrBoDal = 3,1, Skaraborg = 3,2, Sjuhärad = 3,2, Göteborgsregionen = 3,0).

För det tredje, förtroende för hälso- och sjukvårdens personal, som representerar länkade och vertikala former av socialt kapital, mäts med frågan: "Allmänt sett, hur stort förtroende har du för det sätt på vilket följande grupper sköter sitt arbete?". Svartalternativen som respondenterna kan välja mellan är "Mycket stort förtroende", "Ganska stort förtroende", "Ganska litet förtroende", "Mycket litet förtroende" samt "Ingen uppfattning". Respondenter som saknar uppfattning (ca 5,5 procent) är utelämnade från analysen. Andelen som hyser mycket stort eller ganska stort förtroende för hälso- och sjukvårdens personal i Västra Götaland är hela 69 procent, men det finns vissa regionala skillnader i förtroende (FyrBoDal = 68, Skaraborg = 66, Sjuhärad = 63, Göteborgsregionen = 71).

Självskattad hälsa är ett vanligt förekommande mått grundat på människors egna bedömningar av sin fysiska och psykiska hälsa (Idler & Benyamini, 1997). I den västsvenska SOM-undersökningen mäts självskattad hälsa med frågan "Hur bedömer du ditt allmänna hälsotillstånd?", med svartalternativ på en elva-gradig skala (0 mycket dålig, 10 mycket bra). Utfallet av denna variabel dikotomiserades till dålig (0-6) och god hälsa (7-10). Forskning visar att det dikotomiserade måttet på självskattad hälsa har hög validitet i det mått att det är tydligt kopplat till dödlighet och sjuklighet i t.ex. hjärt- och kärlsjukdomar (DeSalvo, Bloser, Reynolds, He, & Muntner, 2006; Mavaddat, Parker, Sanderson, Mant, & Kinmonth, 2014).

Den genomsnittliga nivån på den självskattade hälsan i Västra Götalandsregionen är 7,4. Vissa inomregionala skillnader föreligger. Bosatta i Göteborgsregionen (7,4) skattar sin hälsa något högre än boende i FyrBoDal (7,3), Skaraborg (7,3) och Sjuhärad (7,1). Andelen i det dikotomiserade måttet som har god hälsa följer samma mönster – den är större i Göteborgsregionen (58 %), jämfört med övriga delregioner (FyrBoDal = 55 %, Skaraborg = 56 %, Sjuhärad = 50 %).

Sambandet mellan socialt kapital och hälsa

För att undersöka sambandet mellan socialt kapital och självskattad hälsa används logistisk regression. Denna metod gör det möjligt att genom kontrollvariabler utesluta att sambandet mellan dessa variabler i själva verket beror på en bakomliggande faktor, som påverkar både nivån på individens hälsa och socialt kapital. Oddskvoterna i Tabell 1 visar hur många gånger oddset för god självskattad hälsa förändras av ett skalsteg på de oberoende variablerna i modellerna. Oddskvoter som är högre än 1 innebär att oddset ökar för god självskattad hälsa, medan oddskvoter lägre än 1 innebär att oddset minskar.

Eftersom det finns en omfattande forskningslitteratur om kopplingen mellan socialt kapital och hälsa, finns det också vägledning kring vilka kontrollvariabler som bör inkluderas i regressionsmodellerna. Det är sedan tidigare känt att demografiska faktorer så som kön, ålder, utbildning och civilstånd är exempel på variabler som hänger samman med både socialt kapital och självskattad hälsa (Harpham et al., 2002; Mohseni & Lindström, 2008). Därför inkluderas dessa variabler i den logistiska regressionsmodellen

Modell 1 i Tabell 1 redovisar sambandet mellan de tre indikatorerna på socialt kapital och självskattad hälsa, under kontroll för kön, ålder, utbildning och civilstånd för boende i hela Västra Götaland. Denna modell visar att mellanmänsklig tillit, samhörighet och förtroende för sjukvårdspersonal alla är signifikant kopplade till självskattad hälsa. Som exempel, för varje steg uppåt på den 11-gradiga tillitsskalan ökar sannolikheten för god hälsa med ca 30 procent.

Modell 2, 3, 4 och 5 visar *också de* på sambandet mellan socialt kapital och självskattad hälsa, men uppdelat på boende i resurssvaga, medelresurssvaga, medelresurstarka och resurstarka områden inom Göteborgs kommun. Med beaktande av kontrollvariabler visar sig tillit vara kopplat till självskattad hälsa i alla grupper. Samhörighet i boendemiljön är signifikant kopplat till hälsa endast bland personer bosatta i resurstarka områden. Uppdelat på boendeområdet återfinns inga signifikanta samband mellan förtroende för sjukvårdens personal och självskattad hälsa.

Socialt kapital, hälsa och resurser i boendemiljön

Trots att det svenska sjukvårdssystemet ska ge var och en rätt till skattefinansierad sjukvård och trots politiska ambitioner om jämlik hälsa i Västra Götalandsregionen finns skillnader i hälsotillstånd kopplade till exempelvis kön, utbildning, härkomst och boendeort. Det finns således goda skäl att fundera över hälsans sociala och ekonomiska orsaker.

Utgångspunkten för detta kapitel är den omfattande litteratur som kopplar hälsa till socialt kapital. I linje med tidigare forskning visar detta kapitel att samtliga tre mått på socialt kapital är signifikant kopplade till självskattad hälsa bland befolkningen i Västra Götaland. Med andra ord, personer som hyser tillit till andra människor, som upplever en hög grad av samanhållning i sitt bostadsområde och

Tabell 1 Analys av faktorer kopplade till god självskattad hälsa, 2017 (oddskvoter och 95-procentiga konfidensintervall)

	Modell 1	Modell 2	Modell 3	Modell 4	Modell 5
	Hela VGR	Resurssvaga områden	Medelresurs-svaga områden	Medelresurs-starka områden	Resurstarka områden
Mellanmännisklig tillit (0-10)	1,29 (1,23–1,34)	1,20 (1,02–1,42)	1,18 (1,02–1,36)	1,29 (1,11–1,50)	1,36 (1,14–1,62)
Index över sammanhållning i bostadsområdet (1-5)	1,22 (1,11–1,34)	1,28 (0,77–2,15)	1,20 (0,86–1,66)	0,97 (0,70–1,33)	2,18 (1,54–3,09)
Förtroende för hälso- och sjukvårdens personal (1-5)	1,11 (1,02–1,21)	1,40 (0,98–2,01)	1,28 (0,89–1,83)	1,28 (0,93–1,75)	1,02 (0,72–1,45)
Kön (män=0, kvinnor=1)	1,33 (1,12–1,57)	0,94 (0,41–2,16)	1,03 (0,59–1,81)	1,22 (0,67–2,24)	2,10 (1,11–3,96)
Alder	1,00 (0,99–1,00)	0,99 (0,97–1,02)	0,99 (0,98–1,01)	1,00 (0,98–1,01)	0,99 (0,97–1,01)
Utbildning					
Låg utbildning (ref.kat.)	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Medellåg utbildning	1,11 (0,83–1,48)	1,62 (0,40–6,59)	1,08 (0,33–3,61)	3,77 (1,00–14,31)	0,71 (0,13–3,73)
Medelhög utbildning	1,14 (0,84–1,54)	2,22 (0,51–9,56)	1,17 (0,35–3,87)	1,36 (0,38–4,89)	0,90 (0,19–4,35)
Hög utbildning	1,18 (0,89–1,58)	2,38 (0,47–11,91)	1,24 (0,39–3,95)	1,73 (0,53–5,62)	0,64 (0,14–2,93)
Civilstånd (ensamst./änka/änkl.=0, sambo/gift/part.=1)	1,19 (0,98–1,45)	1,22 (0,52–2,86)	1,46 (0,81–2,62)	1,28 (0,71–2,34)	1,20 (0,53–2,70)
Konstant	0,06 (0,03–0,11)	0,04 (0,00–0,90)	0,01 (0,01–0,58)	0,04 (0,00–0,41)	0,01 (0,00–0,26)
Pseudo-R2	0,08	0,10	0,05	0,09	0,16
Antal svar	2 461	107	214	222	245

Kommentar: Mellanmännisklig tillit mäts med frågan: "Enligt din mening, i vilken utsträckning går det att lita på människor i allmänhet?". Frågan besvaras på en elva-gradig skala mellan 0 och 10, där 0 betyder att människor i allmänhet inte går att lita på och 10 att människor går att lita på. Sammanhållning i bostadsområdet mäts genom ett additivt index bestående av fem frågor som alla kretsar kring graden av samhörighet i bostadsområdet. Frågorna besvaras på en skala från 1 (helt felaktigt) till 5 (helt riktigt). Det innebär att ju högre värde på indexet, desto starkare uppfattar respondenten att samhörigheten i bostadsområdet är. Se not 5 för samtliga frågor som inkluderas i indexet. Förtroende för hälso- och sjukvårdens personal mäts med frågan: "Allmänt sett, hur stort förtroende har du för det sätt på vilket följande grupper sköter sitt arbete?". Svarsalternativen som respondenter kan välja mellan är "Mycket stort förtroende", "Ganska stort förtroende", "Ganska litet förtroende", "Mycket litet förtroende" samt "Ingen uppfattning". Respondenter som saknar uppfattning (ca 5,5 procent) är utelämnade från analysen. Låg utbildning = grundskola eller motsvarande, medellåg utbildning = max gymnasium, folkhögskola eller liknande, medelhög utbildning = eftergymnasial, ej examen från högskola, hög utbildning = examen från universitet eller högskola. Oddskvoterna i tabellen visar hur många gånger oddset för god självskattad hälsa förändras av ett skalsteg på de oberoende variablerna i modellerna. Oddskvoter som är högre än 1 innebär att oddset ökar för god självskattad hälsa, medan oddskvoter lägre än 1 innebär att oddset minskar. **Källa:** Den västsvenska SOM-undersökningen 2017.

som har förtroende för hälso-och sjukvårdspersonal har högre självskattad hälsa.

När analysen delas upp på grundval av resurser i individernas boendemiljö framträder ett mer komplext mönster. Tillit är kopplat till god självskattad hälsa oberoende av resurstillgång i bostadsområdet. Men så är inte fallet när det gäller sammanhållning i bostadsområdet. Sammanhållning är kopplat till bättre självskattad hälsa endast bland personer som är bosatta i resursstarka områden. Dessa intressanta skillnader väcker frågan om de kausala mekanismer som länkar samman olika former av socialt kapital med hälsoutfall. Så som tidigare nämnts lyfter forskningslitteraturen fram flera olika mekanismer som potentiellt kan länka samman socialt kapital och ohälsa. Även om denna studie inte är utformad för att empiriskt undersöka mekanismerna är det likväl värdefullt att mot bakgrund av skillnaderna som framträder mellan olika indikatorer reflektera över sannolika mekanismer. En tolkning av resultaten kan vara att ohälsan ter sig annorlunda i resursstarka respektive resurssvaga områden. Folkhälsan är generellt sett sämre ju mindre resurser som finns i ett område. Men skillnaderna kan också bestå i att människor har olika sorters hälsoproblem. Det är möjligt att effekten av det stöd som sammanhållning i ett bostadsområde kan ge för individers hälsa är starkare när det gäller hälsobesvär som relativt sett har högre prevalens i resursstarka områden. Frågan är då varför tillit verkar vara kopplat till bättre hälsa, oavsett resurser i den omgivande boendemiljön?

Tillit hör till en kategori av indikatorer på socialt kapital som är överbryggande till sin karaktär. Det möjliggör sociala nätverk bestående också av personer som är olika en själv. Sammanhållning i boendemiljön främjar sociala band mellan likasinnade. Det finns därför teoretiska skäl för en universell hälsoeffekt av tillit. Den hälsofrämjande effekten av tillit är oberoende av den direkta geografiska omgivningen eftersom de band som tillit skapar är överbryggande. Det utökar individens reservoar av stöd och hjälp, både emotionellt och rent praktiskt. Sammanhållning i boendemiljön kan av den anledningen endast fungera stödjande i den mån det inom gruppen finns resurser, men inte annars. Kopplingen blir extra tydlig vid en jämförelse mellan det här kapitlets samhörighetsindex och mer etablerade instrument som mäter social support, se t ex Berlin Social Support Scale (BSSS) eller kanske i synnerhet Oslo Social Support Scale (OSS-3).

Socialt kapital är en resurs för individer och grupper vars utbredning tenderar att vara någorlunda stabil över tid. Det hindrar inte att man från politiskt håll försöker stärka det sociala kapitalet genom sociala interventioner. Det finns visst empiriskt stöd för att den sorters försök kan ha positiva effekter (Villalonga-Olives, Wind, & Kawachi, 2018). Till beslutsfattare som vill stärka det sociala kapitalet i syfte att förbättra folkhälsan lämnar detta kapitel ett viktigt budskap. Jämlik hälsa genom stärkt socialt kapital åstadkommes troligen bäst genom att fokusera på bred mellanmännisklig tillit snarare än att försöka höja sammanhållningen inom bostadsområden eller förtroende för yrkesgrupper så som t ex anställda i vården.

Den empiriska analysen i detta kapitel har dock vissa begränsningar. Antalet respondenter i de fyra resursområdena är ganska lågt, och med det följer statistisk osäkerhet. Strängt taget görs inte heller något formellt statistiskt test av i vilken utsträckning resurstillgång i respondenternas boend område villkorar sambandet mellan de tre olika formerna av socialt kapital och självskattad hälsa.

Sammanfattningsvis lämnar kapitalet trots detta ett viktigt bidrag till litteraturen om socialt kapital och hälsa genom att visa på den socioekonomiska kontextens betydelse. Tillit är bäst eftersom denna aspekt av socialt kapital verkar kunna främja hälsa oberoende av de resurser som finns i boendemiljön. Förhoppningsvis kan detta kapitel därför inspirera till fortsatt diskussion om och forskning kring det sätt på vilket sociala och socioekonomiska faktorer samspelar när det gäller folkhälsan.

Noter

- ¹ Budget 2019 för Västra Götalandsregionen antagen av Regionfullmäktige 2018-06-22.
- ² "Vision Västra Götaland – det goda livet" Västra Götalandsregionen, 2005.
- ³ Med reservation för att det finns olika sätt att värdera i vilken grad ett vetenskapligt begrepp är bra eller dåligt, så förefaller flera viktiga aspekter egentligen emot tala emot att inkludera förtroende/tillit som en delkomponent i begreppet socialt kapital (Bjørnskov & Sønderskov, 2013)
- ⁴ Vårt att påpekar är dock att det här nog snarare handlar om att institutionerna påverkar graden av socialt kapital, än tvärt om.
- ⁵ Frågorna i samhörighetsindexet är: 1) "Om jag behöver hjälp med något finns det alltid människor i mitt bostadsområde som är beredda att ställa upp", 2) "Jag känner bara några få människor i mitt bostadsområde", 3) "Jag pratar ofta med mina grannar om sådant som händer i bostadsområdet", 4) "Det finns stor samhörighet mellan oss som bor i vårt bostadsområde" och 5) "I vårt bostadsområde arrangeras det ofta gemensamma aktiviteter". För att passa med övriga frågor har värdena på fråga 2 kodats om så att högre värden innebär högre grad av samhörighet. Analys av frågorna och de konstruerade indexet visar på hög grad av samvariation mellan respondenternas svar (genomsnitt på r 0.71) på de fem frågorna och god skalbarhet (Cronbachs alpha = 0,78). Det ger en indikation på att indexet fungerar väl.
- ⁶ Detta mått är identiskt med det index som Anders Carlander använder i sitt kapitel i denna volym.
- ⁷ För att komma åt detta krävs en relativt avancerad form av flernivåmodellering.

Referenser

- Ahnquist, Johanna, Sara P. Wamala, & Martin Lindstrom (2012). "Social determinants of health – A question of social or economic capital? Interaction effects of socioeconomic factors on health outcomes." *Social Science & Medicine*, 74(6), 930-939. doi:<https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2011.11.026>
- Bjørnskov, Christian (2012). "How does social trust affect economic growth?" *Southern Economic Journal*, 78(4), 1346-1368.
- Bjørnskov, Christian & Kim Mannemar Sønderskov (2013). "Is Social Capital a Good Concept?" *Social indicators research*, 114(3), 1225-1242.
- DeSalvo, Karen B., Nicole Bloser, Krist Reynolds, Jiang He & Paul Muntner (2006). "Mortality prediction with a single general self-rated health question." *Journal of General Internal Medicine*, 21(3), 267. doi:10.1111/j.1525-1497.2005.00291.x
- Ferlander, Sara (2007). "The Importance of Different Forms of Social Capital for Health." *Acta Sociologica*, 50(2), 115-128. doi:10.1177/0001699307077654
- Giordano, Giuseppe N. & Martin Lindstrom (2010). "The impact of changes in different aspects of social capital and material conditions on self-rated health over time: A longitudinal cohort study." *Social Science & Medicine*, 70(5), 700-710. doi:<https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2009.10.044>
- Harpham, Trudy, Emma Grant & Elizabeth Thomas (2002). "Measuring social capital within health surveys: key issues." *Health Policy and Planning*, 17(1), 106-111.
- Idler, Ellen L. & Yael Benyamini (1997). "Self-Rated Health and Mortality: A Review of Twenty-Seven Community Studies." *Journal of Health and Social Behavior*, 38(1), 21-37. doi:10.2307/2955359
- Islam, M. Kamrel, Juan Merlo, Ichiro Kawachi, Martin Lindström & Ulf-G Gerdtham (2006). "Social capital and health: Does egalitarianism matter? A literature review." *International Journal for Equity in Health*, 5(1), 3. doi:10.1186/1475-9276-5-3
- Kawachi, Ichiro & Lisa Berkman (2000). "Social cohesion, social capital, and health." *Social Epidemiology*, 174-190.
- Kawachi, Ichiro, Bruce P. Kennedy & Roberta Glass (1999). "Social capital and self-rated health: a contextual analysis." *American journal of public health*, 89(8), 1187-1193.
- Kawachi, Ichiro, Bruce P. Kennedy & Kimberly Lochner (1997). "Long live community: social capital as public health." *American Prospect*, 56-59.
- Kawachi, Ichiro, Sankaran Venkata Subramanian & Daniel Kim (2008). *Social capital and health*: Springer.
- Kim, Daniel, Sankaran Venkata Subramanian & Ichiro Kawachi (2008). "Social capital and physical health." In *Social capital and health* (pp. 139-190): Springer.
- Knack, Stephen (2002). "Social capital and the quality of government: Evidence from the States." *American Journal of Political Science*, 772-785.

- Knack, Stephen & Philip Keefer (1997). "Does social capital have an economic payoff? A cross-country investigation." *The Quarterly journal of economics*, 1251-1288.
- Mavaddat, Nahal, Richard A. Parker, Simon Sanderson, Jonathan Mant & Ann Louise Kinmonth (2014). "Relationship of Self-Rated Health with Fatal and Non-Fatal Outcomes in Cardiovascular Disease: A Systematic Review and Meta-Analysis." *PLoS One*, 9(7), e103509. doi:10.1371/journal.pone.0103509
- Mohseni, Mohabbat & Martin Lindström (2008). "Social capital, political trust and self rated-health: A population-based study in southern Sweden." *Scandinavian Journal of Public Health*, 36(1), 28-34.
- Ostrom, Ellinor (2007). *The meaning of social capital and its link to collective action*. Available at SSRN 1304823.
- Paxton, Pamela (2002). "Social Capital and Democracy: An Interdependent Relationship." *American Sociological Review*, 67(2), 254-277. doi:10.2307/3088895
- Poortinga, Wouter (2012). "Community resilience and health: The role of bonding, bridging, and linking aspects of social capital." *Health & place*, 18(2), 286-295. doi:https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2011.09.017
- Portes, Alejandro (2000). "Social capital: Its origins and applications in modern sociology." *LESSER, Eric L. Knowledge and Social Capital*. Boston: Butterworth-Heinemann, 43-67.
- Putnam, Robert D. (1993). *Making democracy work: civic traditions in modern Italy*.
- Putnam, Robert D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon and Schuster.
- Riumallo-Herl, Carlos Javier, Ichiro Kawachi & Mauricio Avendano (2014). "Social capital, mental health and biomarkers in Chile: Assessing the effects of social capital in a middle-income country." *Social Science & Medicine*, 105, 47-58.
- Rose, Richard (2000). "How much does social capital add to individual health?" *Social Science & Medicine*, 51(9), 1421-1435.
- Rostila, Mikael (2010). "The Facets of Social Capital." *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 41(3), 308-326. doi:10.1111/j.1468-5914.2010.00454.x
- Rothstein, Bo (2005). *Social traps and the problem of trust*. Cambridge University Press.
- Rönnerstrand, Björn (2016). "Contextual generalized trust and immunization against the 2009 A(H1N1) pandemic in the American states: A multilevel approach." *SSM – Population Health*, 2, 632-639. doi:http://dx.doi.org/10.1016/j.ssmph.2016.08.004
- Villalonga-Olives, E., Wind, T. R., & Kawachi, I. (2018). "Social capital interventions in public health: A systematic review." *Social science & medicine*, 212, 203-218. doi:https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2018.07.022

SAMBANDET MELLAN BOSTADEN, BOSTADSOMRÅDET OCH HÄLSAN

KAJSA NOLBECK OCH CHARLOTTA THODELIUS

Sammanfattning

I följande kapitel analyseras bostaden och bostadsområdets betydelse för den upplevda hälsan genom att visa vilka faktorer som påverkar vår uppfattning i denna viktiga folkhälsofråga. I motsats till tidigare forskning, som främst undersökt relationen mellan individens hälsa och dennes socioekonomiska position, är det här boendets olika aspekter som är centrala. Dessa aspekter av boendet som påverkar hälsan finns på en individnivå i form av ägandetyper och bostadskarriär, på en områdesnivå i termer av sociala och ekonomiska förutsättningar samt på en samhällsnivå i form av geografisk placering och grad av urbanisering. I analysen framkommer att både bostadskarriär och grad av urbanisering är faktorer som har direkt och indirekt samband med hälsoutfallet, främst genom att belysa hur vår bostadssituation relaterar till hälsans sociala dimensioner. Var och hur vi bor är således betydelsefullt för hur vi mår, och dessa aspekter diskuteras i kapitlets avslutning i relation till både folkhälsoarbetet och bostadsplaneringen i Västsverige.

Den generella folkhälsan har förbättrats. Till exempel visar flera studier att den svenska befolkningen fått en ökad medellivslängd och minskad andel av dödsfall i förtid (SOU 2017:47), men trots dessa positiva utfall i folkhälsoarbetet kvarstår problemet med en ojämlik hälsa.¹ Resurssvaga grupper har sämre hälsa jämfört med mer resursstarka (Marmont, 2004; Marmont, 2007; Rostila & Toivanen, 2012) och denna ojämlikhet har även ökat över tid (SOU 2017:47). Den ojämlika hälsan och dess konsekvenser i form av bestående hälsoklyftor har under senare år uppmärksamrats bland annat i regeringens proposition om folkhälsa (2017/18:249). Här presenterar regeringen det kommande strategiska arbetet som en ”medveten folkhälsopolitik”, och de nuvarande hälsoklyftorna kallas för ett samhällsproblem.

Hälsoutfallet är inte enbart beroende av individens egna förutsättningar, val och aktiviteter, utan påverkas även av omkringliggande faktorer. Kön och ålder påverkar hälsan ur ett biologiskt perspektiv och dessa faktorer är även centrala i skapandet av olika sociala roller och beteenden som påverkar hälsoutfallet (Doyal, 1995; Deeks m.fl., 2009). Hälsans bestämningsfaktorer, det vill säga de faktorer som påverkar hälsoutfallet, uppträder alltså inte enbart som fasta faktorer i form av ålder och gener, utan även som påverkningsbara faktorer relaterade till

arbetsmiljö, levnadsförhållanden och livsvillkor (Janlert, 2000). Genom att belysa hälsans bestämningsfaktorer, istället för enbart individfaktorer, förtydligas att (o)hälsa är ett resultat av en komplex samvariation mellan olika omständigheter. För även om sjukdom till stor del är biologiskt betingad, så är risken för att bli sjuk i hög grad ekonomiskt och socialt villkorad. Även *var* du bor har stor betydelse för hälsan, till och med under kontroll för fysiska, psykiska och sociala faktorer (Macintyre m.fl. 2002).

Bostadsmiljöns relation till hälsoutfallet kan dels förstås utifrån byggnadsmässiga förhållanden men även genom socioekonomiska förutsättningar. Både materiella och sociala kvalitéer är av betydelse för hälsoutfallet. De materiella kvalitéerna är främst relaterade till rent byggnadstekniska aspekter, såsom behovet av god ventilation, dagsljusinsläpp genom välplacerade fönster, tillgänglighet i trapphus och entréer, god belysning och god ljudmiljö (Uzzell & Moser, 2006). De sociala kvalitéerna återfinns i bostadsområdet eller i de direkt närliggande områdena, som då kan fungera som stödjande faktorer för hälsan och även främja sunda levnadsvanor. Utemiljön kan till exempel öka den fysiska aktiviteten i området genom välplanerade gångstråk. Den kan även möjliggöra och stärka den sociala gemenskapen genom skapandet av naturliga mötesplatser samt skapa förutsättningar för ett tryggt, trivsamt och meningsfullt socialt liv i bostadsområdet (Hidalgo & Hernandez, 2001; Manzo, 2003; Rollero & De Piccoli, 2010).

Förutom områdets materiella och sociala förutsättningar är socioekonomiska förutsättningar betydelsefulla. Förhållandet mellan bostadsområdets socioekonomiska status (SES) och hälsoutfallet är dock inte linjärt, utan det förekommer två simultana förhållanden, dels en *social selektion*, dels en *hälsoselektion*. Den sociala selektionen innebär att faktorer direkt förknippade med din socioekonomiska position ger en viss hälsa. Generellt är det så att individer som bor i bostadsområden med lägre SES tenderar att ha en sämre hälsa jämfört med de som bor i bostadsområden med högre SES. Denna sociala selektion förklaras främst genom att individens resurser är betydelsefulla för att avvärja olika former av hälsorisker (Willson, 2009). Hälsoselektion däremot innebär att hälsan bestämmer den sociala positionen, det vill säga att individer med sämre hälsa tenderar att bo i bostadsområden med lägre SES. Det vill säga att personer med ohälsa har sämre förutsättningar att förbättra och förändra sin socioekonomiska status. Detta leder till sämre möjligheter att göra bostadskarriär och förbättra sina bostadsförhållanden. Hälsoutfallet är därför beroende av individens relativa position, även kallad *social gradient*. Studier har visat att efter kontroll för både social selektion och hälsoselektion återstår den sociala gradienten och den relativa socioekonomiska statuspositionen som förklaringsfaktor för hälsoutfallet (Marmont, 2004; Melinder & Schaerström, 2005; Marmont, 2006; Marmont, 2007).

Sammanfattningsvis är hälsa beroende av flertalet faktorer i ett komplext samspel. Dessa faktorer återfinns på flera olika nivåer, och det är svårt att påvisa kausala

samband, men det är trots allt viktigt att försöka förstå de vidare förutsättningarna för människors välmående, eller bristen på den samma. Med utgångspunkt i tidigare forskning kommer följande kapitel att fördjupa sig i frågan *om* och *hur* bostadssituationen har samband med hälsoutfallet i Västsverige.

Västsvenskar är nöjda med sin bostadssituation

Den vanligaste bostadstypen hos respondenterna i den västsvenska SOM-undersökningen är villa eller radhus (57 procent), medan 40 procent uppger att de bor i bostadsrätt eller hyreslägenhet i flerbostadshus. Vanligast är att äga sin bostad (70 procent). Cirka en tredjedel hyr sitt boende, varav 2 procent hyr i andra hand. Respondenternas boendesituation är representativ för Västra Götalands län som helhet vid jämförelse med data från Statistiska centralbyrån och Boverket.² Där emot skiljer sig boendesituationen åt hos de respondenter som bor i Göteborg, där västsvenska SOM-undersökningen visar att det är färre som äger sitt boende (55 procent) och fler som hyr sin bostad (43 procent, varav 3 procent i andra hand).

En majoritet av respondenterna i den västsvenska SOM-undersökningen 2017 har uppgett att de är mycket eller ganska nöjda med sitt boende (89 procent), sju procent är varken nöjda eller missnöjda och endast fyra procent säger att de är ganska eller mycket missnöjda i Västsverige som helhet. I Göteborg uppger 85 procent av respondenterna att de är mycket eller ganska nöjda och 5 procent att de är ganska eller mycket missnöjda med sitt boende. Graden av nöjdhet med sitt boende kan hypotetiskt förstås av två andra faktorer: bostadstyp och ägandeform, det vill säga att vi är mer nöjda med ett boende som vi kan förändra eller har valt utifrån våra egna önskemål.

Ungdomar skattar sitt hälsotillstånd lågt

Den västsvenska SOM-undersökningen 2017 visar att en klar majoritet av respondenterna, 72 procent, uppger ett gott eller mycket gott hälsotillstånd (tabell 1). Bäst mår högutbildade och höginkomsttagare, där 80 respektive 84 procent uppger ett gott eller mycket gott allmänt hälsotillstånd. Resultaten är inte särskilt förvånande, utan ligger i linje med tidigare forskning om statuspositionens betydelse för hälsan (Marmont, 2004; Marmont, 2006; Marmont, 2007; Willson, 2009).

I tabell 1 ser vi att de som skattar sin hälsa lägst i Västsverige är kvinnor, låginkomsttagare, lågutbildade, samt de yngsta och äldsta åldersgrupperna. Det faktum att kvinnor mår sämre men lever längre än män brukar benämnas könsparadoxen i hälsa (Bergqvist Månsson (red.), 2010). Paradoxen innebär att de historiska förändringarna i kvinnors livssituation, där nya möjligheter på arbetsmarknaden och ökat förvärvsarbete bland kvinnor inte motsvaras av mäns ökade arbete i hemmet. Det har föreslagits att den här ojämlikheten leder till ökad stress och högre sjuk-

domsfrekvens (Doyal, 1995). Som tidigare nämnts är även den socioekonomiska statusen (främst inkomst och utbildning) och den relativa sociala positionen av betydelse för hälsan. Det här sambandet har stöd i data, och visar att flera av de grupper som skattar sin hälsa lägst återfinns i resurssvaga bostadsområden i Göteborg (tabell 1).

Mest påfallande är dock att det bland respondenterna i åldersgruppen 16–19 år finns en splittring avseende den självskattade hälsan. Trots att 23 procent skattar sin hälsa som mycket god, är andelen för de andra svarsalternativen relativt lägre än för nästan alla andra åldersgrupper. Ungdomars försämrade hälsa har sannolikt flera förklaringar, bland annat har den psykiska ohälsan ökat markant sedan mitten av 1980-talet enligt Folkhälsomyndigheten. Den psykiska hälsans försämring och ökningen av psykosomatiska besvär kan sannolikt förklaras av ungdomars förändrade livsvillkor och levnadsvanor, Folkhälsomyndigheten belyser bland annat hur ungdomar har påverkats negativt av brister i skolmiljön, förändrande anställningsvillkor och ökade krav på arbetsmarknaden.³ Förutom dessa försämrade livsvillkor har även levnadsvanorna förändrats, ny teknik och nya sociala aktiviteter som till exempel sociala medier har lett till förändringar i ungdomars fysiska aktivitet, vilket påverkar den fysiska hälsan. Vardagen har blivit mer stillasittande, bland annat är flickor i gymnasieåldern de minst fysiskt aktiva bland barn och unga (Norberg, 2017).

Sambandet mellan bostadssituation och självskattad hälsa

Utifrån resultatet i tabell 1 så framkommer att hälsoskattningen är kopplad till flera olika faktorer på individ-, närområdes- och samhällsnivå. Mot bakgrund av detta undersöker vi med hjälp av efterföljande korrelationsanalys sambandet mellan faktorerna.⁴ För att möjliggöra analysen utgår vi alltså från faktorer som verkar vara av betydelse antingen i tidigare forskning eller i ovanstående analys, i vissa fall har dessa operationaliserats för att definiera och förtydliga vikten av olika förflyttningar i den sociala positionen.⁵

Korrelationsanalysen (tabell 2), precis som den tidigare analysen (tabell 1), visar ett svagt positivt samband (.04) mellan kön och självskattad hälsa, det vill säga att män generellt skattar sin hälsa bättre än kvinnor. Ett svagt positivt samband återfinns även mellan utbildning och självskattad hälsa (.09) och mellan hushållsinkomst och hälsa (.17). Ålder har ett svagt negativt samband med självskattad hälsa (-.05), det vill säga med stigande ålder upplevs hälsan vara sämre. I den tidigare analysen framgick att de yngsta och de äldsta skattade sin hälsa lägst, att ålder har ett samband här går att förstå genom att ålder är centralt för andra bestämningsfaktorer för hälsan relaterade till bostadssituationen och närområdet. Det vill säga att ju äldre du är desto mer kan du påverka din bostadssituation och valet av närområde. Däremot, vid en viss övre åldersgräns minskar dina möjligheter igen, på grund av förändrade fysiska och ekonomiska förutsättningar.

Tabell 1 Självskattat allmänt hälsotillstånd bland personer 16-85 år, Västra Götaland 2017 (procent)

	Mycket dåligt	Dåligt	Medel	Gott	Mycket gott	Antal svar
SAMTLIGA	0	5	20	58	14	3 004
ÅLDER						
16–19 år	0	7	16	49	23	122
20–24 år	1	5	15	63	13	154
25–39 år	0	4	18	62	14	562
40–59 år	1	5	17	63	14	938
60–75 år	1	5	21	56	15	934
76–85 år	1	8	34	45	11	294
KÖN						
Kvinna	1	6	21	55	15	1 517
Man	1	5	18	61	14	1 487
UTBILDNING						
Låg	1	6	26	51	15	466
Medel	1	6	20	60	14	1 531
Hög	0	5	15	65	15	930
HUSHÅLLSINKOMST						
Max 300 tkr	2	10	26	49	12	669
301-700 tkr	0	5	20	61	13	1 226
701 tkr eller mer	0	3	13	67	17	892
OMRÅDE						
Göteborg	1	6	19	59	14	908
Kranskommuner	0	5	17	60	16	595
Övr GR-kommuner	1	3	17	61	17	178
Övr Västsverige	1	6	22	56	14	1 323
RESURSSOMRÅDE GBG						
Resursstarka	0	6	11	66	14	279
Medel	1	7	20	59	13	495
Resurssvaga	1	6	30	43	17	134

Kommentar: Frågan lyder: "Hur bedömer du ditt allmänna hälsotillstånd?". Svarsalternativen utgörs av en tiogradig skala där 0=mycket dåligt och 10=mycket gott. I tabellen ovan har svarsalternativen 1–3 slagits samman till kategorin "Dåligt", 4–6 till kategorin "Medel" samt 7–9 till kategorin "Gott". För variabeln ålder har åldersgrupperna 25–29 år och 30–39 år respektive 40–49 år och 50–59 år, slagits samman till åldersgrupperna 25–39 år respektive 40–59 år. För variabeln utbildning har grupperna "Meddellåg" och "Medelhög" slagits samman till gruppen "Medel". Variabeln resursområde Gbg bygger på primärområdestillhörighet bland respondenter boende i Göteborg. Indelningen baseras på medelinkomst och andelen som tar del av ekonomiskt bistånd. I tabellen ovan har grupperna "Medelresurssvaga" respektive "Medelresursstarka" områden slagits samman till "Medel".

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2017.

Med bostadssituation avser vi bostadskarriär i termer av ägandeförhållanden. Skalan i vår analys går från alternativet "hyr bostaden i andra hand", till "hyr bostaden i första hand" och slutligen "äger bostaden". I analysen ingår även grad av sociala relationer, socioekonomiska förutsättningar på områdesnivå samt grad av urbanisering. Grad av sociala relationer har definierats utifrån antalet personer som respondenten känner i bostadsområdet. De socioekonomiska förutsättningarna, definierade som primärområdets samlade resurser⁶ berör enbart Göteborg i Väst-svenska SOM-undersökningen, men inkluderas mot bakgrund av dess betydelse enligt tidigare forskning. Grad av urbanisering utgår ifrån respondenternas geografiska tillhörighet. I analysen utgår vi ifrån att graden av urbanisering ökar från ren landsbygd, till mindre tätort, till stad eller större tätort och slutligen Göteborg.

Bostadskarriär⁷, i termer av besittningsrätt, det vill säga hur personens bostadssituation ser ut (hyr eller äger), har ett samband med självskattad hälsa (.12). Vilket indikerar att ägande eller en trygg position på bostadsmarknaden är kopplat till en bättre hälsa. Bostadskarriären i sin tur påverkas av ålder (.18) och hushållsinkomst (.23). Personer med högre ålder och/eller högre hushållsinkomst har alltså en tryggare position på bostadsmarknaden, vilket bidrar till en högre självskattad hälsa.

Närområdesfaktorer är även betydelsefulla för individens självskattade hälsa. Graden av resurser i området och sociala relationer har ett positivt samband med självskattad hälsa (.16 respektive .07). Områdets resurser har även ett samband med bostadskarriär (.14), vilket inte är förvånande eftersom ägande som upplåtelseform är vanligare i resursstarka områden jämfört med mindre resursstarka områden. Likväl går det att se ett samband mellan områdets resurser och individfaktorer, såsom ålder (.14), utbildningsnivå (.18) och hushållsinkomst (.27). I resursstarka områden bor i högre grad äldre personer, samt personer med högre utbildning samt högre inkomst.

Sociala relationer har ett samband med graden av resurser i området (.17). Det verkar alltså vara på det viset att individer som bor i ett resursstarkt område känner fler personer. Graden av sociala relationer har även ett samband med bostadskarriär (.23), vilket kan betyda två saker: För det första att en stabil position på bostadsmarknaden innebär fler sociala relationer i området. För det andra att personer med flera sociala relationer i ett område har lättare att göra bostadskarriär (jfr. Granovetter, 1973).

Graden av urbanisering har inget signifikant samband med den självskattade hälsan, däremot finns ett negativt samband mellan urbanisering och sociala relationer (-.21) samt ett positivt samband mellan urbanisering och utbildning (.19). Personer i storstaden kan således beskrivas som mer välutbildade men med färre sociala relationer, vilket i sin tur kan påverka den självskattade hälsan indirekt. Detta går i linje med Simmels sociologiska insikt, att storstadslivet öppnar för andra karriärvägar men kan också leda till nya former av andlig ensamhet (Simmel, 1981).⁸

Tabell 2 Korrelation mellan självskattat allmänt hälsotillstånd och faktorer på individnivå, närområdesnivå samt samhällsnivå, 2017 (Spearman's korrelation)

	Självskattat allmänt hälso- tillstånd	Ålder	Kön	Utbildnings- nivå	Hushålls- inkomst	Bostads- karriär	Socialt samman- hang	Grad av resurser i området
INDIVIDFAKTORER								
Ålder	-0,05**							
Kön	0,04*	0,01						
Utbildningsnivå	0,09**	0,01	-0,12**					
Hushållsinkomst	0,17**	0,02	0,03	0,30**				
Bostadskarriär	0,12**	0,18**	0,02	0,07	0,23**			
NÄROMRÅDES- FAKTORER								
Socialt sammanhang	0,07**	-0,01	0,03	-0,03	0,07**	0,23**		
Grad av resurser i området	0,16**	0,14**	0,02	0,27**	0,27**	0,37**	0,17**	
SAMHÄLLS- FAKTORER								
Grad av urbanisering	-0,03	-0,02	-0,02	0,19**	0,19**	-0,28**	-0,21**	-0,74*

Kommentar: Måttet som används är Spearman's korrelation för samtliga variabler utom ålder, för vilken Pearsons korrelation används. Såväl Spearman som Pearsons mäter styrkan och riktningen för ett samband. Måttet går mellan -1 till +1, där -1 innebär ett perfekt negativt samband mellan svaren på de båda påståendena medan +1 innebär ett perfekt positivt samband. 0 innebär att samband saknas. ** anger att koefficienten är signifikant på 99-procentsnivå, medan * anger att koefficienten är signifikant på 95-procentsnivå.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2017.

Avslutande diskussion om boende, välmående och relativ deprivation

Syftet med kapitlet var att belysa *om* och *hur* bostadssituationen har ett samband med hälsoutfallet i Västsverige. Analysen ovan, precis som tidigare analyser inom folkhälsovetenskap, talar för att samspillet mellan faktorer som påverkar hälsan är komplext och samvarierar på flera olika nivåer. När det kommer till bostadssituationen, så verkar den ha stor betydelse för individernas självskattade hälsa. Avslutningsvis kommer vi därför att särskilt fokusera på sambandet mellan bostaden, bostadsområdet och hälsans sociala dimensioner.

Vår analys visar på vikten av att inte enbart arbeta med ekonomiska resurser inom folkhälsoarbetet, utan också med bostadssituationen, bostadsområdet och närområdet, även planprocesserna och arkitekturen. Ett mer koncentrerat arbete kring bostadsmiljön skulle gynna de sociala bestämningsfaktorerna för hälsan. Sättet som husen byggs påverkar människors relationer och dessa påverkar i sin tur människors välmående. Bostadssituationen är även en förutsättning för att

individer och grupper, på lika villkor, ska kunna uppnå viktiga delar i livet såsom utbildning och arbete, samt ha tillgång till återhämtning och vila (Statens Folkhälsoinstitut, 2010; Regeringens proposition 2017/18:249). Även konceptet socialt hållbar arkitektur och stadsplanering som ett sätt att hantera sociala problem, bör diskuteras mer (Rostila & Toivanen, 2012). Socialt hållbar arkitektur har som målsättning att stödja hälsofrämjande aspekter i bostadsområdet genom att höja den materiella standarden. På så sätt kan även arkitektur och arbetet med fysisk miljö ses som en viktig del i att minska ojämlikheten i hälsa.

Urbaniseringen kan sägas ha lett till en fysisk närhet, men samtidigt skapat en social distans. Den sociala distansen manifesteras i att stadslandskapet mer och mer består av konstruerade mötesplatser och allt färre spontana och naturliga. Även vardagslivet har påverkats i takt med urbaniseringsgraden, vilket ger konsekvenser för det sociala kontaktskapandet (jfr. Simmel 1981). Dessa förändringar i vardagen, satt i relation till de folkhälsopolitiska insatserna om stödjande utemiljöer, måste rannsakas och omvärderas. Ett större fokus bör ligga på att främja social sammanhållning snarare än på att främja sunda levnadsvanor genom bland annat fysisk aktivitet. Likadant bör definitionen av bostadens och närområdets funktion av att ”ha tillgång till återhämtning och vila ” (Statens Folkhälsoinstitut, 2010; Regeringens proposition 2017/18:249) vidgas och inkludera andra aspekter med betoning på aktiva och sociala mötesplatser, i kontrast till parker och grönområden.

Betydelsen av närområdets förutsättningar i relation till hälsa för även tankarna till relativ deprivation (Gurr, 2011). Relativ deprivation innebär att människors jämförelser med varandra får betydelse för deras självbild; lever du fattigt men inte ser några rika lider du inte på samma sätt av situationen. Om det omvända gäller, så kan den egna situationen förbättras, rent faktiskt, samtidigt som du tycker att du får det sämre när du jämför dig med andra, som fått det ännu bättre. Med andra ord, ett land kan få en bättre ekonomi i absoluta tal, samtidigt som grupper kan uppleva att de får det sämre ställt relativt sett.

När det kommer till hälsoskattningen i vår analys går det att se att den relativa statuspositionen eller sociala gradienten i hälsa inte bara är beroende av områdets förutsättningar, utan även förstärks av det. Förstärkningseffekten går hypotetiskt att förstå som en överspillningseffekt, där positiva närområdesfaktorer kan verka gynnsamt på individnivå. Personer med låg SES kan gynnas av att bo i resursstarka områden, och vice versa, personer med hög SES kan missgynnas av att bo i resurssvaga områden (jfr Rapp m.fl., 2015). Sambandet mellan områdets relativa deprivation, förekomsten av den sociala gradienten i hälsa och dess sammanlagda effekt på individnivå bör undersökas vidare, eftersom det kan ge en förståelse för vissa gruppers hälsoutfall. Till exempel så kanske förstärkningseffekten är mer inflytelserik på kvinnor eller ungdomars självskattade hälsa.

Noter

- ¹ I kapitlet används både begreppet hälsa och folkhälsa. Hälsa är i kapitlet definierat utifrån Världshälsoorganisationens (WHO) definition av ett tillstånd av fysiskt, mentalt och socialt välbefinnande och inte enbart frånvaron av sjukdom och funktionsnedsättning (Preamble to the Constitution of WHO as adopted by the International Health Conference, New York, 19 June - 22 July 1946). Folkhälsa som begrepp, omfattar däremot ett mått på hela befolkningens samlade hälsa (Jarlerts, 2000).
- ² Jämförelsedata är hämtat från Statistiska centralbyråns databas: [https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/boende-byggande-och-bebyggelse/samt Boverkets hemsida med information om boende](https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/boende-byggande-och-bebyggelse/samt-Boverkets-hemsida-med-information-om-boende) <https://www.boverket.se/sv/boende/> [besökta 2018-09-15].
- ³ Uppgifter från Folkhälsomyndigheten hämtade på deras hemsida <https://www.folkhalsomyndigheten.se/livsvillkor-levnadsvanor/psykisk-halsa-och-suicidprevention/darfor-okar-psykisk-ohalsa-bland-unga/> [besökt 2018-09-15].
- ⁴ Måttet som används är Spearmans korrelation för samtliga variabler utom ålder, för vilken Pearsons korrelation används. Såväl Spearman som Pearsons mäter styrkan och riktningen för ett samband. Måttet går mellan -1 till +1, där -1 innebär ett perfekt negativt samband mellan svaren på de båda påståendena medan +1 innebär ett perfekt positivt samband. 0 innebär att samband saknas.
- ⁵ Analysen bygger på ett antagande om att självskattad hälsa är beroende av ett flertal olika variabler, som ibland direkt eller indirekt påverkar individens uppfattning om sin hälsa. Dessa variabler återfinns på individ-, närområdes- och samhällsnivå. För att genomföra korrelationsanalysen har följande variabler valts ut från den Västsvenska SOM-undersökningen 2017.
Individfaktorer som ingår i analysen är ålder, kön, utbildningsnivå, hushållsinkomst samt bostadskarriär i termer av ägandeförhållanden. *Närområdesfaktorer*na försöker fånga grad av sociala relationer och socioekonomiska förutsättningar på områdesnivå. Sociala relationer har definierats utifrån antalet personer som respondenten känner i bostadsområdet. De socioekonomiska förutsättningarna, definierade som primärområdets samlade resurser (variabel resurs) berör enbart Göteborg i Västsvenska SOM-undersökningen, men inkluderas mot bakgrund av dess betydelse enligt tidigare forskning. Den *samhällsfaktor* som inkluderats berör grad av urbanisering. I tabell 1 framkom enbart en marginell skillnad i hälsa relaterat till geografiskt område och analysen här prövar istället om det finns ett samband mellan hälsa och grad av urbanisering. Urbaniseringsgraden operationaliserades utifrån Västsvenska SOM-undersökningens definiering av respondenternas geografiska tillhörighet i termer av stad och land. I analysen utgår vi ifrån att graden av urbanisering ökar från ren landsbygd, till mindre tätort, till stad eller större tätort och slutligen Göteborg.

- 6 Måttet resurs bygger på respondenternas primärområdestillhörighet i Göteborg. Måttet går från resurssvaga, via medel till resursstarka områden, indelningen baseras på områdets medelinkomst och andel med ekonomiskt bistånd.
- 7 Variabeln bostadskarriär är operationaliserad utifrån frågan "Hyr eller äger du eller någon i ditt hushåll din nuvarande bostad?", där skalstegen värderats utifrån grad av besittningsrätt. Skalan i vår analys går från alternativet "hyr bostaden i andra hand", till "hyr bostaden i första hand" och slutligen "äger bostaden".
- 8 På grund av ett datafel korregerades urbaniseringsvariabeln av SOM-institutet i sista stund, korrigeringen var dock enbart av ett mindre slag och påverkar inte själva utfallet.

Referenser

- Bergqvist Månsson, Sara (red.) (2010). *Från kvinnohälsa till genusmedicin: en antologi*. Stockholm: Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap (FAS).
- Deeks, Amande, Cathrine Lombardo, Janet Michelmor & Helena Teede (2009). "The effects of gender and age on health related behaviors." *BMC Public health*, 9 (213). <http://www.biomedcentral.com/1471-2458/9/213>
- Doyal, Lesley (1995). *What Makes Women Sick. Gender and the Political Economy of Health*. Houndmills, Basingstoke: Macmillan.
- Jarlerts, Urban (2000). *Folkhälsovetenskapligt lexikon*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Granovetter, Mark S. (1973). "The Strength of Weak Ties." *American Journal of Sociology*, 78(6):1360-80.
- Gurr, Ted Robert (2011). *Why Men Rebel*. Fortieth Anniversary Edition. London: Routledge.
- Hidalgo, M. Carmen & Bernardo Hernández (2001). "Place attachment: conceptual and empirical questions." *Journal of Environmental Psychology*, 21, 273–281.
- Macintyre, Sally, Anne Ellaway & Steven Cummins (2002). "Place effects on health: how can we conceptualise, operationalise and measure them?" *Social Science & Medicine*. 55(1): 125-139.
- Manzo, Lynne. C. (2003). "Beyond house and haven: toward a revisioning of emotional relationships with places." *Journal of Environmental Psychology*, 23(1), 47–61.
- Marmont, Michael (2004). "Status syndrome." *Significance*, 1(4):150-154.
- Marmont, Michael G. (2006). "Status Syndrome: A Challenge to Medicine." *JAMA*, 295(11):1304-07.
- Marmont, Michael, on behalf of the Commission on Social Determinants of Health (2007), "Achieving health equity: from root causes to fair outcomes," *Lancet* 2007; 370: 1153–63.
- Melinder, Karin & Anders Schaerström (red.) (2005). *Platsen, individen och folkhälsan teorier, metoder och tolkningar*. Stockholm: Statens folkhälsoinstitut.

- Norberg, Johan R (2017) *Statens stöd till idrotten: uppföljning 2017*. Stockholm: Centrum för idrottsforskning.
- Prop. 2017/18:249. *God och jämlik hälsa – en utvecklad folkhälspolitik*.
- Rapp, Michael A., Ulrike Kluge, Simone Penka, Azra Vardar, Marion C. Aichberger, Adrian P. Mundt, Meryam Schouler-Ocak, Mike Mösko, Jeffery Butler, Andreas Meyer-Lindenberg & Andreas Heinz (2015). "When local poverty is more important than your income: Mental health in minorities in inner cities." *World Psychiatry*, 14(12):249-250.
- Rollero, Chiara & Norma De Piccoli (2010). "Does place attachment affect social well-being?" *European Review of Applied Psychology*, 60(4), 233-238.
- Rostila, Mikael & Susanna Toivanen (red.). (2012). *Den orättvisa hälsan: om socioekonomiska skillnader i hälsa och livslängd*. Stockholm: Liber.
- Simmel, Georg. (1981). *Hur är samhället möjligt? och andra essäer*. Göteborg: Korpen.
- Statens Folkhälsoinstitut. (2010). *Bostadsområdet – en hälsofrämjande arena*. Östersund: Statens folkhälsoinstitut.
- SOU 2017:47. *Nästa steg på vägen mot en mer jämlik hälsa. Förslag för ett långsiktigt arbete för en god och jämlik hälsa*. Slutbetänkande av Kommissionen för jämlik hälsa.
- Uzzell, David & Gabriel Moser (2006). "Environment and quality of life." *European Review of Applied Psychology*, 56:1-4.
- Willson, Andrea E. (2009). "Fundamental Causes' of Health Disparities: A Comparative Analysis of Canada and the United States." *International Sociology* 24 (1): 93-113.

MINSKAD NÖJDHET MED VÅRDCENTRALER EFTER LAGEN OM VALFRIHETSSYSTEM¹

JOHN MAGNUS ROOS

Sammanfattning

Syftet med det här kapitlet är att undersöka nöjdhet med vårdcentraler hos Västra Götalandsregionens invånare under perioden 2009–2017. Lagen om valfrihet trädde i kraft 2009 med obligatoriskt vårdval i hela landet som följd. Intentionen var att förbättra vården genom valfrihet för invånarna och kvalitetskonkurrens. Detta kapitel påvisar emellertid att invånarnas nöjdhet med vårdcentraler har minskat sedan 2009. Invånarna tycks dock vara mest nöjda i de kommuner där kvalitetskonkurrens råder. Vårdvalet kan alltså, paradoxalt nog, ha försämrat nöjdheten i Västra Götalandsregionen som helhet, samtidigt som nöjdheten är som bäst i de kommuner som tillämpar valfrihet enligt lagens intentioner. Kapitlet påvisar också att nöjdheten med vårdcentraler är ojämlik mellan kommuner i Västra Götalandsregionen samt att skillnader mellan kommuner och individer ökat sedan 2009.

Det primära syftet med detta kapitel är att undersöka om, och i så fall hur, nöjdheten med vårdcentraler i Västra Götalandsregionen har förändrats sedan 2009, då verksamheter inom hälsa, omsorg och socialtjänst konkurrensutsattes genom lagen om valfrihetssystem (LOV). Sedan den 1 januari 2010 finns ett obligatoriskt vårdvalssystem i hela landet, något som tidigare funnits på frivillig basis i flera landsting. Landstingen är skyldiga att organisera vården så att invånarna ges möjlighet att välja mellan olika vårdcentraler. Avsikten med vårdvalen var att effektivisera välfärdssektorn. Medborgarna skulle få möjlighet att välja en utförare efter personliga behov och ökad konkurrens skulle stimulera till bättre verksamheter genom exempelvis kortare väntetider för patienterna (Bendz, 2012; Ekonomifakta, 2017; Kastberg, 2010; Konkurrensverket, 2014; Siciliani & Martin, 2007; Socialstyrelsen, 2012). Alla vårdcentraler som uppfyller Landstingens krav på ett vårdvalssystem har rätt till offentlig ersättning (SOU 2016:2). Den offentliga ersättningen för olika insatser och patientavgifter är reglerade (Ekonomifakta, 2017; Socialstyrelsen, 2012) och ersättningen skall följa den enskildes val och garantera att privata och offentliga vårdcentraler behandlas lika.

Det finns få, om någon, undersökning i Västra Götalandsregionen, eller i Sverige, som har följt invånarnas nöjdhet kontinuerligt, sedan vårdvalet av vårdcentral infördes. Nationell Patientenkät, som administreras av Sveriges Kommuner och Landsting (SKL), har undersökt patienters nöjdhet av vårdcentraler under perioden

2009–2017, men ett byte av frågeformuleringar år 2015 omöjliggör jämförelser över hela perioden. I Hallands län och Stockholms län gjordes det också mätningar de efterföljande åren efter att vårdvalet av vårdcentral hade införts, i syfte att undersöka dess effekter. Överlag kan konstateras att dessa tidigare mätningar ger en positiv bild av införandet av vårdval. Mätningar från de tidiga åren med vårdval i Halland och Stockholm påvisar att patienterna blir mer nöjda (exempelvis upplever de bättre tillgänglighet och bemötande från personalen) det första året efter införandet. Det är emellertid oroväckande att patienternas nöjdhet därefter avtar (Rehnberg, Janlöv & Khan, 2009; Rehnberg, Janlöv, Khan & Lundgren, 2010; Paulsson, 2008; 2009; 2010), för att i Hallands län till och med minska något jämfört med före införandet av vårdval (Paulsson, 2008; 2009; 2010). Utifrån den Nationella Patientenkäten så kan SKL konstatera följande:

Det genomsnittliga hälsoläget i Sverige blir allt bättre. Det är en positiv utveckling som visar att satsningar som genomförts inom välfärdssektorn i Sverige och dess kommuner, landsting och regioner på många sätt har varit lyckade. Den svenska sjukvården håller också en hög kvalitet” (SKL, 2018).

Utdraget från SKLs hemsida kan ge läsaren en bild av att vi inte behöver bekymra oss för utvecklingen inom svensk hälso- och sjukvård, då de satsningar som genomförts inom välfärdssektorn (exempelvis vårdval) varit lyckade. En mer detaljerad bild av den nationella patientenkäten redovisas i Hälso- och sjukvårdsrapporten 2018, som jämför bland annat patienters nöjdhet från 2015–2017 (SKL 2018). Enligt rapporten var majoriteten av de tillfrågade år 2017 nöjda med sina besök inom primärvården. Mätningarna indikerar samtidigt en marginell försämring av helhetsintrycket av hur patienter upplever primärvården, framförallt mellan 2015 och 2016 (SKL, 2018).

Även om svensk sjukvård utifrån patienternas perspektiv står sig väl i internationella jämförelser, kan det konstateras att resursfördelningen många gånger varit ineffektiv. Jämfört med exempelvis Danmark och Norge har det i Sverige satsats mindre på vårdcentraler än på sjukhusvård, vilket inneburit att patienter sökt sig till sjukhusens akutavdelningar då tillgängligheten på vårdcentralerna varit dålig. Ineffektiv resursfördelning råder också på grund av att sjuksköterskor i allt högre grad utför uppgifter som undersköterskor skulle kunna göra i stället. Resurser har också omfördelats från vårdpersonalens administrativa stöd, till verksamheternas övergripande styrning, planering och utveckling. Genom införandet av vårdvalet har också krav på mätningar och uppföljningar ökat och gjort den administrativa bördan större för landsting och vårdcentraler, vilket har gett mindre resurser till den operativa, patientnära, verksamheten (SOU 2016:2).

Väljarna i SVTs vallokalsundersökning i samband med valet 2018 placerade sjukvården som valets viktigaste fråga (VALU, 2018). Enligt SOM-institutets mätningar upplever många invånare problem inom hälso- och sjukvården (Oskarson,

2016). Då invånarna i Västra Götalandsregionen i en öppen fråga får ta ställning till vilket samhällsproblem de upplever som viktigast så är det ”bristfällig sjukvård” som hamnar på första plats. Det är uppseendeväckande många respondenter som specificerar ”privat sjukvård/privatisering av sjukvården” som särskilt problematiskt (Bové, Bergström & Ohlsson, 2016). Ett särskilt fokus i detta kapitel kommer att ägnas åt att analysera relationen mellan privatiseringen av vårdcentraler och invånarnas nöjdhet med vårdcentraler.

SKL (2017) har uppmärksammat stora skillnader i vården mellan olika grupper i samhället, med avseende på bostadsort, kön, utbildningsnivå och etnicitet. Detta går emot den grundläggande principen om jämlik vård, som innebär att bemötande, vård och behandling skall erbjudas på lika villkor till hela befolkningen. Fokus för debatten om ojämlik vård i relation till bostadsort har fokuserat på skillnader mellan landsting. I detta kapitel kommer ojämlik vård i relation till bostadsort att undersökas i ett och samma landsting, Västra Götalandsregionen. Kapitlet undersöker om jämlik vård utifrån nöjdhet med vårdcentraler råder mellan regionens fyra delregioner (Fyrbodal, Göteborgsregionen, Sjuhärad och Skaraborg) och mellan regionens 49 kommuner. Eventuella skillnader i nöjdhet med vårdcentraler mellan olika delregioner och kommuner skulle kunna förklaras av en rad andra faktorer än boendeort, som exempelvis skillnader i medelålder, könsfördelning, utbildningsnivå, etnicitet, hälsotillstånd och invånarantal (Anell, Rosén & Hjortberg, 1997; Rosén, Anell & Hjortberg, 2001; SKL, 2017; Vårdanalys, 2012). Därför kommer skillnader i dessa faktorer att redovisas mellan delregioner och kommuner. En analys av hur dessa faktorer är relaterade till nöjdhet i Västra Götalandsregionen kommer också att genomföras. Det primära syftet med kapitlet är att undersöka förändringar i nöjdheten med vårdcentraler under perioden 2009–2017, och därför kommer även förändringar över tid att beaktas då kommuner och delregioner undersöks utifrån jämlik vård. Det har påvisats att privata vårdcentraler framförallt etablerar sig i områden med god socioekonomisk status och i storstadsregioner, vilket innebär att vårdvalet har inneburit en ökad ojämlikhet mellan resursstarka och resurssvaga områden samt mellan stad och land (Rehnberg, Janlöv & Khan, 2009; Nilsson, 2017; Riksrevisionen 2014:22).

Sammanfattningsvis ska kapitlet besvara följande tre frågeställningar: Har invånarnas nöjdhet med vårdcentraler i Västra Götalandsregionen förändrats under perioden 2009–2017? Vad har den ökade privatiseringen av vårdcentraler i Västra Götalandsregionen inneburit för invånarnas nöjdhet med vårdcentraler? Finns det skillnader i invånarnas nöjdhet med vårdcentraler mellan olika delregioner och kommuner i Västra Götalandsregionen?

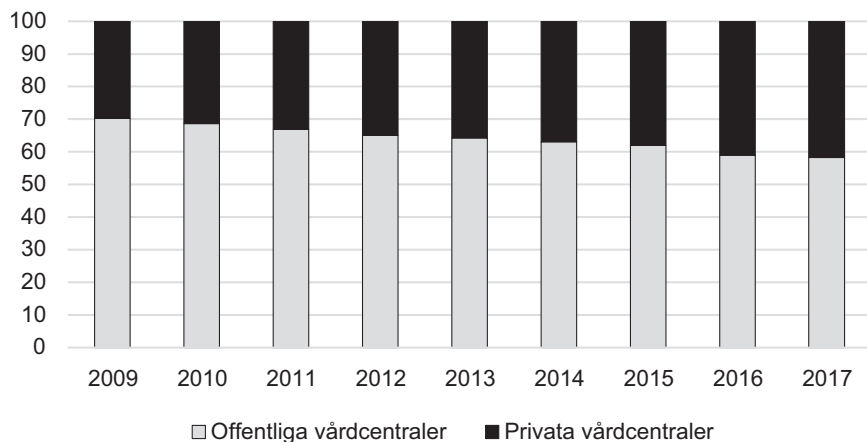
Under perioden 2009–2017 har de västsvenska SOM-undersökningarna frågat invånarna i Västra Götalandsregionen hur nöjda de är med kommunens vårdcentraler. Enkätfrågan lyder ”Vad anser du om servicen i den kommun där du bor på följande områden?” – ”Vårdcentral”. Denna fråga utgör det empiriska underlaget för att besvara de tre frågeställningarna i kapitlet. Under tidsperioden 2009–2017

har totalt 27 231 personer besvarat frågan. Först kommer kapitlet att ge en bild över hur marknadsandelarna förändrats mellan privata och offentliga vårdcentraler i Västra Götalandsregionen sedan 2009. Därefter kommer kapitlet empiriskt besvara de tre frågeställningarna i tur och ordning. I en avslutande diskussion kommer empirin att relateras till tidigare forskning och den pågående samhällsdebatten. De statistiska beräkningarna redovisas i fotnoter i slutet av kapitlet.

Marknadsandelarna ökar för de privata vårdcentralerna

Andelen privata vårdcentraler har kontinuerligt ökat i Västra Götalandsregionen, från 42 procent år 2009 till 48 procent år 2017 (egna beräkningar från ersättningssystemet för vårdval vårdcentral 2009–2017). Närvaron av både offentliga och privata vårdcentraler medför att det finns goda förutsättningar för kvalitetskonkurrens i regionen som helhet. Det totala antalet vårdcentraler i Västra Götalandsregionen har dock minskat från 204 vårdcentraler år 2009 till 200 vårdcentraler år 2017 (egna beräkningar från ersättningssystemet för vårdval vårdcentral 2009–2017). Åtminstone 95 procent av invånarna i Västra Götalandsregionen känner till att de kan byta vårdcentral och minst 65 procent anser att de har gjort ett aktivt val (Konkurrensverket, 2014). Marknadsandelarna för de privata vårdcentralerna har ökat i Västra Götalandsregionen. I oktober 2009 var 30 procent av invånarna listade på privata vårdcentraler. I oktober 2017 hade andelen ökat till 42 procent (figur 1).

Figur 1 Marknadsandelar för privata och offentliga vårdcentraler 2009–2017

Källa: Ersättningssystemet för vårdval vårdcentral 2009–2017 (egna beräkningar från ersättningssystemet för vårdval vårdcentral 2009–2017).

Invånarnas nöjdhet med vårdcentraler blir sämre över tid

Under perioden 2009–2017 har invånarna i Västra Götalandsregionen blivit allt mindre nöjda med sina vårdcentraler (tabell 1). Undantaget 2010 har nöjdheten kontinuerligt försämrats. De stora försämringarna i nöjdheten var från 2010 till 2011 och från 2015 till 2016 (tabell 1). Att nöjdheten över tid minskar är statistiskt säkerställt ($p < .05$) och är särskilt tydlig i de två senaste mätningarna i relation till tidigare mätningar (tabell 1).²

Tabell 1 Nöjdhet med vårdcentraler i Västra Götalandsregionen 2009–2017 (medelvärde)

År	Medelvärde	Standardavvikelse	Nedre gräns	Övre gräns
2009 (n = 2 772)	3,72	1,04	3,68	3,76
2010 (n = 2 687)	3,83	0,97	3,79	3,86
2011 (n = 2 692)	3,69	1,03	3,65	3,73
2012 (n = 2 718)	3,65	1,04	3,61	3,69
2013 (n = 2 523)	3,65	1,09	3,61	3,70
2014 (n = 2 466)	3,61	1,06	3,57	3,65
2015 (n = 2 353)	3,58	1,08	3,54	3,63
2016 (n = 3 204)	3,44	1,15	3,40	3,48
2017 (n = 2 604)	3,44	1,15	3,40	3,49

Kommentar: Frågan lyder: *Vad anser du om servicen i den kommun där du bor på följande områden? – Vårdcentral.* Svarsalternativen är en femgradig skala (1 = mycket missnöjd, 2 = ganska missnöjd, 3 = varken nöjd eller missnöjd, 4 = ganska nöjd, 5 = mycket nöjd) samt alternativet "ingen uppfattning". Basen till tabellen utgörs av respondenterna i Västra Götalandsregionens 49 kommuner som tagit ställning till vårdcentral-servicen på skalan 1–5 (n = 24 019). Tabellen redovisar spridningen i respondenternas svar genom standardavvikelse. För år 2010 är standardavvikelsen lägre än för övriga år, vilket innebär att spridningen mellan respondenternas svar (om nöjdheten med vårdcentral) är mindre än för övriga år. Tabellen redovisar också konfidensintervallets (95 %) nedre- och övre gräns. Den övre gränsen på 3,48 år 2016 understiger den nedre gränsen i samtliga tidigare mätningar, vilket innebär att försämringen är statistiskt säkerställd.

Källa: De västsvenska SOM-undersökningarna 2009–2017.

Jämn fördelning mellan privata och offentliga vårdcentraler ger störst nöjdhet

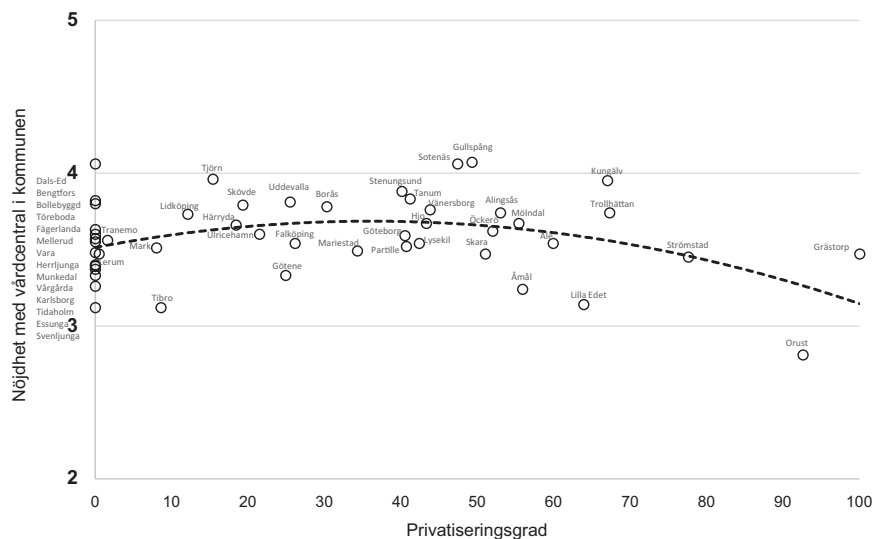
Vi har sett att privatiseringen har ökat under perioden 2009–2017, samtidigt som nöjdheten har minskat. Ett rimligt antagande är då att privatiseringsgraden i en kommun påverkar konsumenternas nöjdhet negativt. För att undersöka detta har en enkel regressionsanalys utförts varje år under perioden 2009–2017, med kommunens privatiseringsgrad som oberoende variabel och nöjdhet med kommunens vårdcentraler som beroende variabel. För år 2009 var ett sådant samband statistiskt säkerställt ($p < .05$).³ Privatiseringsgraden förklarade år 2009 tio procent

av konsumenternas nöjdhet med vårdcentralerna i de 49 kommunerna ($\text{adj } R^2 = 0,1$). Ju högre privatiseringsgrad en kommun hade år 2009, desto sämre var nöjdheten med kommunens vårdcentraler. Ett sådant linjärt samband har emellertid inte påträffats i de senare åtta analyserna, 2010–2018. Det tycks alltså inte finnas något linjärt samband mellan privatiseringsgrad och nöjdhet.

Om vi däremot konstruerar ett punktdiagram av de 49 kommunerna utifrån privatiseringsgrad och nöjdhet så finner vi ett statistiskt säkerställt kurvlinjärt samband ($p < .05$) för den aggregerade perioden 2009–2017 (figur 2).⁴ Detta innebär att invånarna i Västra Götalandsregionen är mindre nöjda då deras valmöjlighet reduceras till antingen privat eller offentlig vårdcentral, jämfört med när båda alternativen är tillgängliga. Det tycks alltså vara som så att nöjdheten är som bäst då det råder en jämn fördelning av patienter mellan privata och offentliga vårdcentraler, så som för Gullspång kommun och Sotenäs kommun (tabell 2).⁵

Värt att notera utifrån analyserna är också att nöjdheten med en kommuns vårdcentraler samvarierar med utbildningsnivå och hälsotillstånd i kommunen.⁶

Figur 2 *Kurvlinjärt samband mellan nöjdhet och privatiseringsgrad hos 49 kommuner i Västra Götaland 2009–2017*

Kommentar: Frågan lyder: *Vad anser du om servicen i den kommun där du bor på följande områden? – Vårdcentral.* Svarsalternativen är en femgradig skala (1 = mycket missnöjd, 2 = ganska missnöjd, 3 = varken nöjd eller missnöjd, 4 = ganska nöjd, 5 = mycket nöjd). Observationerna i figuren representerar de 49 kommunerna i Västra Götalandsregionen. Figuren inkluderar enbart de som tagit ställning i frågan. Privatiseringsgraden är andelen patienter som är listade på en privat vårdcentral i respektive kommun under perioden 2009–2017.

Källa: De västsvenska SOM-undersökningarna 2009–2017, ersättningssystemet för vårdval vårdcentral 2009–2017.

Nöjdheten med vårdcentraler är regionalt ojämlik

Invånarna i de fyra delregionerna skiljer sig åt när det gäller nöjdhet med sina vårdcentraler. Under perioden 2009–2017 var invånarna i Skaraborg mindre nöjda med kommunernas vårdcentraler än invånarna i Fyrbodal och Göteborgsregionen ($p < .05$). Skillnaderna är dock marginella. På en femgradig skala från mycket missnöjd (1) till mycket nöjd (5) erhöll Skaraborgs vårdcentraler 3,57 medan Göteborgsregionen och Fyrbodal erhöll 3,63 och 3,65, respektive (tabell 2).⁷ En gruppjämförelse på kommun spelar en större roll än delregion när det gäller nöjdheten av vårdcentraler hos invånarna i Västra Götalandsregionen. Det är statistiskt säkerställt ($p < .05$) att invånarna i Västra Götalandsregionens 49 kommuner uppvisar olika grader av nöjdhet med sina vårdcentraler under perioden 2009–2017.⁸ De kommuner vars invånare är mest nöjda med sina vårdcentraler är Dals-Ed, Sotenäs och Gullspång, medan de kommuner vars invånare är minst nöjda med sina vårdcentraler är Orust, Svenljunga och Tibro. Skillnaderna mellan vårdcentraler i olika kommuner är större under mätningarna 2011–2017 än under mätningarna 2009 och 2010.⁹ Skillnaderna i nöjdhet är större i Fyrbodal än i övriga delregioner. Det är statistiskt säkerställt ($p < .05$) att invånarna i Orust kommun är mindre nöjda med sina vårdcentraler än invånarna i övriga kommuner i Fyrbodal.

Variationen i nöjdhet med vårdcentraler mellan olika kommuner är mindre i Göteborgsregionen än i övriga delregioner. I Göteborgsregionen utmärker sig Lilla Edet som den kommun där invånarna är minst nöjda och Tjörn som den kommun där nöjdheten är som störst (tabell 2). I delregionerna Sjuhärad och Skaraborg förklarar boendekommun ungefär tre procent av nöjdheten med vårdcentraler.¹⁰ Nöjdheten med vårdcentraler i Sjuhärad och Skaraborg är överlag bättre i de större kommunerna, som Skövde, Lidköping och Borås (tabell 2). I Sjuhärad är invånarna minst nöjda i Svenljunga kommun medan de i Skaraborg är minst nöjda i Tibro kommun. I Gullspångs kommun i Skaraborg är invånarna som mest nöjda med vårdcentralerna i hela Västra Götalandsregionen (figur 2, tabell 2).

Tabell 2 Nöjdhet med vårdcentraler över delregion och kommun, Västra Götaland 2009–2017

Delregion och kommun	Nöjdhet (M)	Ålder (M)	Kvinnor (%)	Utbildning Hög (%)	Låg (%)	Svenskar (%)	Hälsotill- (M)	Privat (%)	Antal invånare
<i>Fyrbodals (n=4 176)</i>	3,65	54,2	51,6	30,5	23,3	97,9	7,35	43,4	271 706
Bengtsfors (n=155)	3,82	56,9	41,3	17,9	35,1	98,1	7,33	0	9 905
Dals-Ed (n=71)	4,06	55,7	62,0	31,8	31,8	100	7,24	0	4 763
Färgelanda (n=103)	3,60	57,6	51,5	22,2	39,4	100	7,07	0	6 592
Lysekil (n=250)	3,54	55,2	42,0	29,2	23,3	97,6	7,38	42,4	14 621
Mellerud (n=129)	3,57	54,6	46,5	22,8	30,1	100	7,14	0	9 377
Munkedal (n=165)	3,40	55,2	58,8	27,5	26,3	98,7	7,63	0	10 423
Orust (n=284)	2,81	54,6	52,1	27,9	25,0	99,6	7,37	92,6	15 108
Sotenäs (n=152)	4,06	56,2	57,9	26,8	24,8	100	7,47	47,4	9 073
Strömstad (n=186)	3,45	55,7	50,8	25,0	28,3	97,3	7,04	77,6	13 218
Tanum (n=218)	3,83	54,8	49,5	31,0	20,2	96,7	7,20	41,2	12 763
Trollhättan (n=805)	3,74	51,8	51,7	31,9	18,9	96,9	7,36	67,3	58 238
Uddevalla (n=843)	3,81	53,7	52,1	34,8	21,4	97,5	7,50	25,5	55 763
Vänersborg (n=629)	3,76	53,9	54,4	34,3	21,7	97,6	7,38	43,8	39 151
Åmål (n=186)	3,24	55,9	53,0	29,1	22,5	98,4	7,04	55,9	12 711
<i>Göteborgsregionen</i>									
(n=12 486)	3,63	49,9	53,8	46,7	14,0	95,3	7,42	40,5	930 593
Ale (n=426)	3,54	52,1	52,3	27,9	21,2	97,9	7,39	59,9	30 233
Alingsås (n=632)	3,74	53,0	55,2	35,3	21,6	97,2	7,45	53	40 390
Göteborg (n=7 240)	3,59	48,5	54,0	52,4	12,1	94,1	7,37	40,5	564 039
Härryda (n=533)	3,66	50,7	52,6	46,1	11,9	97,5	7,57	18,4	37 412
Kungälv (n=626)	3,95	51,4	52,7	34,0	18,5	97,7	7,53	67	44 110
Lerum (n=640)	3,47	51,2	54,1	41,9	13,5	97,6	7,54	0,5	41 510
Lilla Edet (n=166)	3,14	51,2	54,8	25,3	25,3	96,3	6,85	63,9	13 961
Mölnådal (n=872)	3,67	50,6	53,8	47,8	13,5	94,9	7,59	55,4	66 121
Partille (n=508)	3,52	50,2	49,8	42,5	12,1	93,8	7,37	40,7	37 880
Stenungsund (n=363)	3,88	53,2	56,9	33,9	16,9	97,5	7,31	40,1	26 224
Tjörn (n=259)	3,96	57,0	52,5	34,9	18,0	99,6	7,63	15,4	15 790
Öckerö (n=221)	3,62	51,7	55,5	36,4	21,2	98,6	7,68	52	12 923
<i>Sjuhärads (n=3 200)</i>									
Bollebygd (n=127)	3,80	56,1	54,0	30,6	29,0	95,2	7,43	0	9 262
Borås (n=1504)	3,78	51,8	53,1	34,2	20,9	94,8	7,26	30,3	111 026
Herrljunga (n=145)	3,48	54,0	56,6	22,4	32,2	97,9	7,01	0	9 485
Mark (n=520)	3,51	53,1	53,1	25,4	27,2	98,0	7,42	8	34 484
Svenljunga (n=165)	3,12	56,1	47,3	21,5	35,6	99,4	7,27	0	10 659
Tranemo (n=219)	3,56	51,7	50,7	25,5	31,5	95,9	7,36	1,6	11 841
Ulricehamn (n=344)	3,60	52,2	47,1	24,2	27,8	97,9	7,43	21,5	24 296
Värgårda (n=176)	3,39	51,1	56,3	28,2	24,1	97,7	7,43	0	11 490
<i>Skaraborg (n=4 157)</i>									
Essunga (n=82)	3,26	54,1	51,2	25,3	27,8	98,8	7,31	0	5 647
Falköping (n=502)	3,54	54,6	53	25,3	28,0	98,2	7,26	26,1	33 077
Grästorp (n=93)	3,47	57,0	48,4	28,4	30,7	100	7,07	100	5 750
Gullspång (n=74)	4,07	56,9	59,5	26,4	37,5	97,3	7,12	49,3	5 280

Forts.

Tabell 2 forts.

Delregion och kommun	Nöjdhet (M)	Ålder (M)	Kvinnor (%)	Utbildning		Svenskar (%)	Hälsotill- (M)	Privat (%)	Antal invånare
				Hög (%)	Låg (%)				
Götene (n=218)	3,33	52,7	52,3	25,6	26,1	96,3	7,06	24,9	13 242
Hjo (n=141)	3,67	55,3	48,9	32,9	24,3	97,8	7,51	43,3	9 093
Karlsborg (n=124)	3,37	54,1	51,6	24,6	23,8	98,4	7,19	0	6 954
Lidköping (n=615)	3,73	51,8	53,1	32,6	21,9	97,2	7,53	12,1	39 506
Mariestad (n=407)	3,49	54,3	54,6	31,1	27,6	98,8	7,20	34,3	24 290
Skara (n=313)	3,47	53,0	53	27,4	22,8	96,8	7,19	51,0	18 843
Skövde (n=793)	3,79	49,7	53,8	37,3	19,4	96,9	7,54	19,3	54 975
Tibro (n=174)	3,12	53,9	57,8	20,8	30,6	97,7	7,41	8,6	11 110
Tidaholm (n=199)	3,33	53,9	48,7	23,4	29,2	98,5	7,22	0	12 827
Töreboda (n=161)	3,63	53,1	58,4	26,9	28,7	98,1	7,23	0	9 414
Vara (n=261)	3,55	53,3	52,1	18,8	27,8	97,3	7,25	0	15 942

Kommentar: Nöjdhet är nöjdhet med vårdcentral. Frågan lyder: *Vad anser du om servicen i den kommun där du bor på följande områden? – Vårdcentral.* Svartalternativen är en femgradig skala (1 = mycket missnöjd, 2 = ganska missnöjd, 3 = varken nöjd eller missnöjd, 4 = ganska nöjd, 5 = mycket nöjd) samt alternativet "ingen uppfattning". Basen till tabellen utgörs av respondenterna i Västra Götalandsregionens 49 kommuner som tagit ställning till vårdcentral-servicen på skalan 1–5 (n = 24 019). Hög utbildning är andelen som svarat att de har examen från högskola/universitet. Låg utbildning är andelen som svarat att de max har grundskola (eller motsvarande). Svenskar är de som svarat att de antingen är "svensk medborgare" eller "både svensk medborgare och medborgare i annat land". Frågan för hälsotillstånd lyder: *Hur bedömer du till allmänna hälsotillstånd?* på en skala från 0 ("mycket dåligt") till 10 ("mycket gott"). "Privat" är privatiseringsgraden i kommunen, alltså hur stor andel av patienterna i en kommun som är listade på en privat vårdcentral, jämfört med en kommunal vårdcentral. M = medelvärde.

Källa: De västsvenska SOM-undersökningarna 2009–2017 (variabel 1–7), Ersättningssystemet för vårdval vårdcentral 2009–2017 (variabel 8 – "Privat"), Västragötalandsregionen (2018b) (variabel 9 – "antal invånare").

Diskussion om vårdvalets konsekvenser för invånarnas nöjdhet av vårdcentral

Utifrån de analyser som har utförts i detta kapitel finns det god anledning att ringa i varningsklockorna, både vad det gäller den försämrade nöjdheten med vårdcentraler men även gällande den ökade ojämlikheten av vårdcentraler i Västra Götalandsregionen. De västsvenska SOM-undersökningarna visar att invånarnas nöjdhet med vårdcentraler har försämrats under perioden 2009–2017. Utifrån invånarnas nöjdhet tycks alltså inte satsningarna inom sjukvården ha varit så lyckade som SKL konstaterar på sin hemsida (SKL, 2018).

I likhet med tidigare forskning så tycks införandet av vårdvalet ha en kortsiktig positiv effekt på invånarnas nöjdhet med vårdcentraler (Rehnberg, Janlöv & Khan, 2009; Rehnberg, Janlöv, Khan & Lundgren, 2010; Paulsson, 2008; 2009; 2010). Det krävs ytterligare forskning för att utreda vad det beror på. Tänkbara förklaringar skulle kunna vara ökad valfrihet för invånarna och kvalitetskonkurrens

på marknaden. Under en längre tidsperiod samvarierar emellertid vårdval med minskad nöjdhet i Västra Götalandsregionen. Tendenser till en sådan minskning har tidigare noterats i Hallands län (Paulsson, 2008; 2009; 2010). En förklaring till den försämrade nöjdheten skulle kunna vara ökade administrativa kostnader som tillkommit med vårdvalssystemet och att dessa kostnader har tagits från den operativa och patientnära verksamheten. En annan förklaring är att marknaden inte upplevs som särskilt attraktiv för entreprenörer att etablera sig på. Kanske beror detta på tung administration? I avtalen för vårdval finns en stor flora aktiviteter och resultat som ska registreras och följas upp (SOU 2016:2).

Detta kapitel påvisar att antalet vårdcentraler marginellt minskat i Västra Götalandsregionen sedan införandet av LOV, vilket givetvis går stick i stäv med intentionerna om ökad valfrihet och kvalitetskonkurrens (Siciliani & Martin, 2007; Konkurrensverket, 2011). Det tycks emellertid inte vara den ökade andelen av privata vårdcentraler som förklarar varför nöjdheten blir sämre över tid, vilket motsäger en del tidigare forskning om sjukvårdens privatisering (se exempelvis Schlesinger & Gray, 2006; Axelsson, 2012). Snarare tycks det vara så att invånarna är som mest nöjda i de kommuner som erbjuder både privata och kommunala vårdcentraler, i enlighet med LOVs intentioner. Paradoxalt nog kan vårdvalet alltså ha minskat nöjdheten i Västra Götalandsregionen som helhet, samtidigt som nöjdheten är som bäst i de kommuner som lyckats leva upp till vårdvalets intentioner. Det är önskvärt att samla in mer data från fler kommuner i landet för att se om det kurvlinjära sambandet kvarstår. I en sådan analys vore det lämpligt att utgå från kommuner som har hög privatiseringsgrad, då sådana kommuner är underrepresenterade i denna studie.

Det är givetvis svårt att se de renodlade effekterna av vårdvalet på nöjdheten med vårdcentraler, eftersom ett flertal omständigheter inom och utom sjukvården påverkar relationen. Inom sjukvården handlar det om inneboende strukturella problem relaterade till ett utökat resursperspektiv och att mer styrning, regler och administration tar resurser från den operativa och patientnära vården (SOU 2016:2). För att förbättra nöjdheten med vårdcentraler tycks det nödvändigt att involvera patienten i en betydligt större utsträckning än i valet av vårdcentral (SOU 2016:2). Omständigheter utanför sjukvården kan exempelvis vara den allmänna konjunkturen. Ekonomiska kriser leder till en ökad uppslutning kring offentliga institutioner så som sjukvården (Holmberg & Weibull, 2008). Kanske är den minskade nöjdheten med vårdcentraler som rapporteras i detta kapitel en reflektion på att det ekonomiska välståndet blivit bättre?

Den tredje frågeställningen i kapitlets inledning var om det råder en jämlik vård mellan Västra Götalandsregionens fyra delregioner och 49 kommuner? Det har varit känt sedan tidigare att det råder ojämlik vård mellan vårdcentraler som tillhör olika landsting (Västra Götalandsregionen, 2018). I detta kapitel konstateras att ojämlikhet även råder inom ett och samma landsting. Skillnader i nöjdheten mellan vårdcentraler råder både mellan kommuner och mellan delregioner i Västra Göta-

landsregionen. Ojämligheten med vårdcentraler har ökat över tid, både mellan kommuner och mellan individer (se tabell 1, standardavvikelser för individnivå). Huruvida vårdvalet bidragit till den ökade ojämlikheten är oklar. Kanske blir målet om en jämlik vård svårare att uppnå då vårdval ökat mångfalden i utbudet genom att öppna upp för privata vårdcentraler?

Enligt tidigare forskning (Rehnberg, Janlöv & Khan, 2009; Nilsson, 2017; Riksrevisionen 2014:22) medför vårdvalssystem att resurser omfördelas från områden med låg socioekonomisk status till områden med hög socioekonomisk status. Utbildning, som mätts i denna undersökning, är en socioekonomisk faktor som samvarierar med nöjdheten med kommunens vårdcentraler. Kanske är det så att skillnader i nöjdheten med vårdcentraler mellan olika kommuner förklaras av landstingets omfördelning av resurser till följd av införandet av LOV? En sådan omfördelning kan tänkas bero på att den fria etableringsrätten medfört att privata vårdcentraler sökt sig till resursstarka kommuner (Nilsson, 2017). En förklaring till detta skulle kunna vara att vårdval lämpar sig bättre för personer med hög utbildning, då de är mer villiga och kapabla att nyttja valfriheten till sin fördel (Vårdanalys, 2012; Rehnberg, Janlöv & Khan, 2009). I väntan på framtida forskning så nöjer vi oss med att konstatera att det råder ojämlikhet mellan kommuner och att denna ojämlikhet har ökat sedan LOV trädde i kraft år 2009.¹¹

Noter

- ¹ Denna studie har finansierats genom medel från Skaraborgsinstitutet. Jag önskar tacka Pavel Basiouk, ekonom vid Ekonomi Vårdval, Koncernkontoret Västra Götalandsregionen för data om vårdcentraler i Västra Götalandsregionen. Jag önskar tacka Lennart Nilsson, tidigare verksam vid SOM-institutet, för att han inkluderat frågor om vårdcentraler i de västsvenska SOM-undersökningarna med start år 2009, då LOV trädde i kraft. Jag vill också tacka Anders Carlander, Björn Rönnerstrand och Marcus Weissenbilder vid SOM-institutet och Henric Karlsson vid Centrum för konsumtionsvetenskap för värdefulla kommentarer.
- ² Det statistiska test som har använts är en envägs variansanalys med Tukey post-hoc test ($F(8, 24\ 010) = 37,2, p < .001, \eta^2 = 0,01$). Det är statistiskt säkerställt ($p < .05$) att nöjdheten försämrats kontinuerligt över tid, med undantag av år 2010. Statistiskt säkerställda ($p < .05$) försämringar av nöjdhet skedde år 2011 (jämfört med år 2010) och år 2016 (jämfört med år 2015). Över hela perioden så har emellertid årtalet en liten betydelse ($\eta^2 = .01$) för hur nöjd respondenterna är med kommunens vårdcentral. Beskrivning av testet: En envägs variansanalys (ANOVA) jämför medelvärden mellan olika grupper, exempelvis delregioner, kommuner och årtal. Då det är statistiskt säkerställt att skillnader finns mellan fler än två grupper så används post-hoc test för att precisera mellan vilka grupper som skillnader finns. Det post-hoc test som används i denna studie är Tukey. För att avgöra hur betydelsefulla statistiskt säkerställda skillnader är så rapporteras

effektstorleken genom eta-kvadrat (η^2). Cohens riktlinjer för bedömning av effektstorlek (η^2) är enligt följande: liten effekt = .01; medeleffekt = .06; stor effekt = .14 (Cohen, 1988).

- ³ Det statistiska test som använts är en linjär regressionsanalys, $F(1, 47) = 6,32$, $p < .05$. Determinationskoefficienten (adj. R^2) är 0,10 vilket innebär att 10 procent av variationen i nöjdheten av vårdcentraler mellan kommuner förklaras av kommunens privatiseringsgrad. Ju högre privatiseringsgrad en kommun hade år 2009, desto sämre var nöjdheten med kommunens vårdcentraler. Beskrivning av testet: Linjär regression utgår från att en rät linje kan anpassas till data och att regressionskvationen då är $y = a + bx$, där y (vertikal) är den beroende variabeln "nöjdhet med vårdcentral" och x (horisontell) är den oberoende variabeln "privatiseringsgrad". (Interceptet med y -axeln är a i ekvationen och lutningen på den räta linjen är b i ekvationen.)
- ⁴ I sju av nio västsvenska SOM-undersökningar under perioden 2009–2017 är det statistiskt säkerställt ($p < .05$) med ett kurvlinjärt samband mellan privatiseringsgrad och nöjdhet av vårdcentral (undantagen är 2009 och 2017).
- ⁵ Det statistiska test som använts är en kurvlinjär (icke-linjär) regressionsanalys, $F(2,46) = 4,629$, $p < .05$. Determinationskoefficienten (adj. R^2) är 0,13 vilket innebär att 13 procent av variationen i nöjdheten av vårdcentraler mellan kommuner förklaras av kommunens privatiseringsgrad. Analysenheter var de 49 kommunerna i Västra Götalandsregionen. Tidsperioden var 2009–2017. Analysens oberoende variabler är "privatiseringsgrad" och "privatiseringsgrad i kvadrat". För en stabilare analys har standardiserade värden använts för båda de oberoende variablerna. Analysens beroende variabel är den genomsnittliga nöjdheten med kommunens vårdcentral(er). Genom den kurvlinjära regressionsanalysen kan det konstateras att det deskriptiva sambandet i punktdiagrammet (figur 2) är statistiskt säkerställt ($p < .05$). Läsaren uppmanas att tolka det kurvlinjära sambandet mellan privatiseringsgrad och nöjdhet med vårdcentral med viss försiktighet då det enbart baseras på 49 analysenheter (kommuner). Vi vet att vi har en kommun (Orust kommun) som påverkar resultatet i mycket hög utsträckning. Orust kommun tycks emellertid inte skilja sig från övriga kommuner utifrån faktorer som förknippas med sämre hälso- och sjukvård, exempelvis ålder, utbildning och hälsotillstånd (Vårdanalys, 2012; Rosén, Anell & Hjortberg, 2001; SKL, 2017). Vi har alltså inte en god teoretisk grund för att exkludera Orust kommun från vår analys. En statistisk analys av DfBeta värden har också genomförts, i syfte att motverka att en enskild kommun har en allt för stark effekt på framräknade koefficienter. Vi kan konstatera att de två kommuner som har högst privatiseringsgrad (Grästorp kommun och Orust kommun) har starkare effekter på nöjdheten med vårdcentraler än övriga kommuner. Grästorp kommun har något större effekt på koefficienterna än Orust kommun. Att dess två kommuner har en stark effekt på sambandet beror på att

de skiljer sig i nöjdhet från övriga kommuner, men även på att de skiljer sig i privatiseringsgrad. Att exkludera dessa två kommuner från analysen på grund av hög privatiseringsgrad känns omotiverat, då analysen handlar om att undersöka sambandet mellan privatiseringsgrad och nöjdhet med vårdcentraler. Istället rekommenderar vi framtida analyser av ytterligare kommuner, gärna med hög grad av privatiseringsgrad, för att undersöka om det kurvlinjära sambandet kvarstår.

- ⁶ Graden av samvariation (intern-korrelation mätta med hjälp av korrelationsmättet person r) mellan nöjdhet med vårdcentral och andelen högutbildade, respektive mellan nöjdheten med vårdcentralen och hälsotillståndet i kommunen var 0.3 ($r = .3$, $p < .05$, för respektive variabel). Beskrivning av testet: Korrelationen (person r) kan variera mellan -1 och 1. Ju närmre värde 1, desto starkare positivt samband, 0 innebär avsaknad av samband och ju närmre värde -1, desto starkare negativt samband.
- ⁷ Det statistiska test som använts är en envägs variansanalys med Tukey post-hoc test. De statistiska värdena är enligt följande: $F(3, 24015) = 3,99$, $p < .01$, $\eta^2 = 0,00$. Detta innebär att det finns en statistisk säkerställd skillnad mellan delregioner, men att denna skillnad är väldigt liten jämfört med den totala variationen i nöjdhet med vårdcentraler ($\eta^2 = 0,0005$). Detta innebär att delregion enbart förklarar 0,05 procent av variationen i nöjdhet med kommunens vårdcentral. Det efterföljande post-hoc testet indikerar att skillnaderna finns mellan Skaraborg och Göteborgsregionen och mellan Skaraborg och Fyrbodal (se not 2 för en beskrivning av envägs variansanalys).
- ⁸ Det statistiska test som har använts är en envägs variansanalys med Tukey post-hoc test ($F(48, 23970) = 14,98$, $p < .001$, $\eta^2 = 0,03$). Då det handlar om 49 kommuner som jämförts så redovisar vi inte statistik utifrån post-hoc testen. Boendekommun förklarar tre procent av den totala variationen i nöjdhet av vårdcentral (se not 2 för en beskrivning av envägs variansanalys).
- ⁹ Det statistiska test som har använts är envägs variansanalyser med Tukey post-hoc test. År 2009 och 2010 förklarade kommun 3,5 respektive 3,8 procent av den totala variationen i nöjdhet mellan vårdcentraler, medan det under åren 2012–2017 förklarade mellan 5,1 procent och 7,3 procent av nöjdhet med vårdcentraler. För respektive årtal var teststatistiken enligt följande: År 2009: $F(48, 2723) = 2,07$, $p < .01$, $\eta^2 = 0,035$. År 2010: $F(48, 2638) = 2,16$, $p < .01$, $\eta^2 = 0,038$. År 2011: $F(48, 2643) = 4,35$, $p < .01$, $\eta^2 = 0,073$. År 2012: $F(48, 2669) = 4,29$, $p < .01$, $\eta^2 = 0,072$. År 2013: $F(48, 2474) = 3,52$, $p < .01$, $\eta^2 = 0,064$. År 2014: $F(48, 2417) = 2,90$, $p < .01$, $\eta^2 = 0,054$. År 2015: $F(48, 2304) = 3,45$, $p < .01$, $\eta^2 = 0,067$. År 2016: $F(48, 3155) = 3,56$, $p < .01$, $\eta^2 = 0,051$. År 2017: $F(48, 2555) = 3,33$, $p < .01$, $\eta^2 = 0,059$. Liknande analyser mellan variationen i nöjdhet med vårdcentraler mellan delregioner för enskilda år resulterar enbart i ett statistiskt säkerställt samband relaterat till år 2010.

Under detta år var det statistiskt säkerställt att invånarna var mindre nöjda i Skaraborg än i Fyrbodal och Göteborgsregionen, $F(3, 2683) = 5,64, p < .01$. (se not 2 för en beskrivning av envägs variansanalys).

- ¹⁰ De statistiska test som har använts är envägs variansanalyser för respektive del-region. De statistiska värdena är enligt följande: Fyrbodal; $F(13, 4162) = 23,09, p < .001, \eta^2 = 0,07$, Göteborgsregionen; $F(11, 12474) = 16,15, p < .001, \eta^2 = 0,01$, Sjuhärad; $F(7, 3192) = 12,65, p < .001, \eta^2 = 0,03$, Skaraborg; $F(14, 4142) = 10,04, p < .001, \eta^2 = 0,03$. (se not 2 för en beskrivning av envägs variansanalys).
- ¹¹ Det är också värt att notera att privatiseringsgraden är lägre i kommuner med låg utbildningsnivå ($r = -.3, p < .05$).

Referenser

- Anell, Anders, Per Rosén & Catarina Hjortsberg (1997). Choice and participation in the health services: a survey of preferences among Swedish residents. *Health Policy*, 40, 157-168.
- Axelsson, Inge (2012). Vinstkrav försämrar och fördyrar vården. *Läkartidningen*, 4.
- Bendz, Anna (2012). Vårdvalet i Västsverige. I A. Bergström (red) *Västsvensk vardag*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Bové, Klara, Annika Bergström & Jonas Ohlsson (2016). *Västra Götaland. SOM-rapport 2016:23*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Cohen, Jacob W. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associate.
- Ekonomifakta (2017). *Vård och omsorg i privat regi*. Tillgänglig via <https://www.ekonomifakta.se/Fakta/Valfarden-i-privat-regi/Vard-och-omsorg-i-privat-regi/>
- Ersättningssystemet för vårdval vårdcentral (2018). Beställd data från Ekonomi Vårdval, Koncernkontoret Västra Götalandsregionen.
- Kastberg, Gustaf (2010). *Vad vet vi om kundval – en forskningsöversikt*. Stockholm; SKL.
- Konkurrensverket (2010). *Uppföljning av vårdval i primärvården – Landstingens vårdvalssystem och erfarenheter*. Delrapport 2. Rapport, Konkurrensverkets rapportserie 2010:2, Stockholm.
- Konkurrensverket (2011). *Lagen om valfrihetssystem – en introduktion*. Tillgänglig via <http://www.konkurrensverket.se/globalassets/publikationer/informations-material/lagen-om-valfrihetssystem--en-introduktion.pdf>.
- Holmberg, Sören & Lennart Weibull (2008). Svenskt institutionsförtroende på väg upp igen? I Sören Holmberg & Lennart Weibull (red) *Skilda världar*. Göteborg: SOM-insitutet vid Göteborgs universitet.
- Nilsson, Lennart (2017). Väljare och valda om vinster i välfärden. I U. Andersson, J. Ohlsson, H. Oscarsson & M. Oskarson (red) *Larmar och gör sig till*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.

- Oskarson, Maria (2016). Sjukvård som politik. I A. Bergström & N. Harring (red) *Hållbarhetens horisont*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Paulsson, Gert (2008). *Vårdval Halland – Utvärderingsrapport 2007*. Rapport, Lunds universitet, Lund.
- Paulsson, Gert (2009). *Vårdval Halland – Utvärderingsrapport 2008*. Rapport, Lunds universitet, Lund.
- Paulsson, Gert (2010). *Vårdval Halland 2009*. Rapport, Region Halland, Halmstad.
- Rehnberg, Clas, Nils Janlöv & Jahangir Khan (2009). *Uppföljning av Vårdval Stockholm år 2008*. Rapport nr 2009:6, Karolinska Institutets folkhälsoakademi, Stockholm.
- Rehnberg, Clas, Nils Janlöv, Jahangir Khan & Jonathan Lundgren (2010). *Uppföljning av husläkarsystemet inom Vårdval Stockholm – redovisning av de två första årens erfarenheter*. Rapport nr 2010:12, Karolinska Institutets folkhälsoakademi, Stockholm.
- Riksrevisionen 2014:22. Riksrevisionen: Primärvårdens styrning – efter behov eller efterfrågan? (RiR 2014:22).
- Rosén, Per, Anders Anell & Catharina Hjortsberg (2001). Patient views on choice and participation in primary health care. *Health Policy*, 55, 121-128.
- Schlesinger, Mark & Bradford H. Gray (2006). How nonprofits matter in American medicine, and what to do about it. *Health Affairs*. 25 (4), 287-303.
- Siciliani, Luigi & Steve Martin (2007). An empirical analysis of the impact of choice on waiting times. *Health Economics*, 16 (8), 763-729.
- SKL (2018a). *Jämlik vård och hälsa*. Nedladdad den 26 september 2018 från <https://skl.se/halsasjukvard/jamlikvardochhalsa.6206.html>.
- SKL (2018b). *Hälsö- och sjukvårdsrapporten 2018. Öppna Jämförelser*. Sveriges Kommuner och Landsting.
- Socialstyrelsen (2012). *Kommunal eller enskild regi, spelar det någon roll? – en jämförelse av utförare av vård och omsorg om äldre*.
- SOU 2016: 2. Statens offentliga utredningar, *Effektiv vård*.
- VALU, 2018. SVT:s Vallokalsundersökning Riksdagsvalet 2018. Tillgänglig via https://www.svt.se/omoss/media/filer_public/5c/17/5c17fc91-31c4-4e0a-a17f-b42318edf4a4/valuesresultat_riksdagsval_pk_2018_vagda_0912.pdf
- Vårdanalys (2012). *Effekter av valfrihet inom hälso- och sjukvården – en kartläggning av kunskapsläget*. Rapport 2012:2. Stockholm.
- Västra Götalandsregionen (2018a). *Krav-och kvalitetsbok*. Förfrågningsunderlag Vårdval Vårdcentral 2019. Tillgänglig via https://alfresco.vgregion.se/alfresco/service/vgr/storage/node/content/workspace/SpacesStore/488e32bb-7255-4ebf-9bf7-2262a8ffbff1/VGR_kokbok_Vardcentral_180619 omslag.pdf?a=false&guest=true.
- Västra Götalandsregionen (2018b). *Befolkning*. Tillgänglig via <https://www.vgregion.se/om-vgr/statistik-analys/halsolaget/ostra-namnomradet/befolkning/>

VÄSTSVENSKA NYHETSREPERTOARER

ANNIKA BERGSTRÖM

Sammanfattning

Nyheter på lokal och nationell nivå fyller en viktig funktion i demokratiska samhällen. Med ett förändrat medielandskap har människors valmöjligheter när det gäller nyhetskonsumtion ökat ganska drastiskt de senaste decennierna. Alla medier har inte varit framgångsrika i den digitala transformationen och alla människor har inte blivit digitala nyhetsanvändare. Bland västsvensarna är det fortfarande etablerade medier i traditionella distributionsformer som används mest frekvent. Ålder är den faktor som bäst bidrar till att förklara nyhetsanvändning: skillnaderna i konsumtion mellan yngre och äldre är mycket stora, framför allt för lokala och för digitala nyheter. Medan sju av tio pensionärer använder Västnytt jämfört med knappt en av tio bland ungdomar under 30 år, är förhållandet i det närmaste motsatt för nyheter i sociala medier. Äldre har många fler nyhetskällor på sin nyhetsrepertoar än vad yngre har, men oavsett ålder har västsvensarna en nyhetsrepertoar som inkluderar flera olika källor.

Nyheter är centrala i fungerande demokratier. Nyhetsanvändning på såväl lokal som nationell nivå rustar medborgarna att tillvarata sina rättigheter och skyldigheter och bidrar till att hålla människor informerade om vad som pågår i samhället (Ksiasiek m.fl., 2010; Ostertag, 2010). På det lokala planet bidrar nyhetsanvändning till att skapa en känsla av samhörighet med lokalsamhället (Elvestad, 2009; Skogerbo & Winsvold, 2011).

De senaste decennierna har nyhetsutbudet förändrats förhållandevis mycket. Teknik, ägare och innehåll konvergerar och på det viset utmanas traditionella gränser mellan olika medier, nyhetsleverantörer och aktörer i nyhetslandskapet (Bjur m.fl., 2014). Nyheter i mobilen och via sociala nätverksmedier har skapat fragmenterade publikar och fragmenterad uppmärksamhet (Starr, 2012). Lokala gratistidningar har periodvis utgjort konkurrenter till betalda tidningar och många morgontidningar har lagt ner sina lokalkontor på mindre orter. På etermediesidan har lokala nyhetsproducenter blivit allt mer regionala, och TV4 har helt lagt ner sina lokala sändningar. Samtidigt kommer nyhetsinnehåll från etablerade nyhetsaktörer på webben. Men på senare år har den traditionella lokala journalistiken fått konkurrens av lokala aktörer som har helt andra ursprung än traditionell journalistik. Som exempel kan nämnas lokala Facebookgrupper, kommuners hemsidor och föreningsradio samt lokala poddar (Nygren, Leckner & Tenor, 2018).

Alla de här processerna påverkar människors möjlighet och vilja till att använda nyheter. Med digitaliseringen har många användare valt att lämna de traditionella plattformarna. Att förstå hur människor navigerar i en miljö som kännetecknas av allt fler och allt mer personliga val är viktigt för att förstå hur medborgarna navigerar i den lokala demokratin, hur de skapar samhörighet och hur de håller sig uppdaterade när det gäller aktuella frågor och skeenden.

Det här kapitlet syftar till att beskriva hur medborgarna i Västsverige¹ orienterar sig i dagens nyhetslandskap. Förutom att rita den generella nyhetskartan så som den fångas i den västsvenska SOM-undersökningen är det två huvudsakliga frågeställningar som ligger till grund för framställningen: 1) vilka olika grupper av medborgare använder olika nyhetskanaler, 2) hur ser olika gruppers sammansatta nyhetsrepertoar ut? Inledningsvis ges en beskrivning av det aktuella forskningsläget när det gäller nyhetsanvändning.

Att förstå nyhetskonsument

Digitaliseringen av olika sektorer i samhället har på ett övergripande plan förändrat mediernas roll. Medan till exempel geografiska gränser har stor betydelse för den lokala dagstidningen – människor inom begränsade områden tar del av innehållet – har digitaliseringen inneburit att publiceringen når en vidare social krets, vilket har fått konsekvenser för såväl innehållet som annonseringen (Hess, 2013). Konkurrenten från alternativa aktörer har också hårdnat samtidigt som det skett en nedmontering av lokala nyhetsredaktioner (Nygren, Leckner & Tenor, 2018). På annonssidan har det blivit allt svårare att finansiera lokalt innehåll genom att aktörer som Facebook och Google i ökande grad kommit att erbjuda lokala, målgruppsanpassade annonser. Detta har påverkat dagstidningar mer än licensfinansierade lokala medier (Kleis Nielsen, 2015). Utvecklingen på mediemarknaden gör att traditionella radio- och tv-kanaler eller den prenumererade tidningen – i tryck och digitalt – inte självklart utgör den naturliga källan eller förstahandsvalet till lokala och nationella nyheter.

Trots de ganska stora förändringar som skett på utbudssidan har människors vanor varit förhållandevis stabila. Tv-tittandet en genomsnittlig dag är på samma nivå nu som på 1980-talet, radiolyssnandet har minskat något medan läsningen av tidningar och tidskrifter gått tillbaka (Mediebarometer, 2017). Vi ändrar våra medievanor mycket långsamt, och trots den i det närmaste obegränsade tillgängligheten till medier i tid och rum är vanorna fortfarande starkt knutna till våra vardagsvanor (Taneja m.fl., 2012).

Med fler valmöjligheter har det funnits farhågor att nyheterna skulle väljas bort eller att nyhetsanvändning skulle bli allt mer polariserad. Det har skett till viss del (Prior, 2007), men det har också visat sig att den ganska komplexa företeelse som dagens medielandskap utgör har lett till lika komplexa medierepertoarer bland människorna (Edgerly, 2015). Konceptet medierepertoar (Hasebrink & Domeyer,

2012) innebär i praktiken samlat beteendemönster när det gäller mediekonsumtion. För att fånga medierepertoaren studeras ett brett spektrum av medier snarare än enskilda medietyper, hur användare kombinerar olika medier till en slags diet som passar deras intresse och syften (Bjur m.fl., 2014).

Med digitaliseringen har det också funnits farhågor att människor ska hamna i så kallade filterbubblor och bara vända sig till källor de gillar eller vars innehåll de sympatiserar med för att hålla sig uppdaterade (Pariser, 2011). Det visar sig emellertid i olika studier att människors nyhetsrepertoar är sammansatt av många olika källor (Edgerly, 2015; Hasebrink & Domeyer, 2012; Taneja m.fl., 2012). Man måste också komma ihåg att människors mediekonsumtion är betydligt bredare än bara nyhetsinnehåll, och går bortom endast flöden i digitala medier. Lägg därtill att människor vardag innehåller många fler aktiviteter än mediekonsumtion (se Dahlgren, 2018 för en sammanställning av forskning som knyter an till så kallade filterbubblor).

När man vill förklara nyhetsvanor och vilka faktorer som bidrar till mer eller mindre frekvent användning av olika nyhetsmedier är det vanligt att utgå från den så kallade användningsteorin (Uses & Gratifications, se t.ex. McQuail, 2010; Rubin, 2002; Ruggiero, 2000; Sullivan, 2013). Enligt användningsteorin etableras nyhetsvanor genom en kombination av samhälleliga, mediestrukturella och individuella faktorer. Samhället sätter de yttre ramarna för vad som i längden påverkar mediestruktur och individ. Mediestrukturen sätter konkreta gränser för vad som finns tillgängligt och vad som är möjligt att nå, exempelvis tillgängliga plattformar, kanaler och olika typer av innehåll.

Inom dessa ramar är medieanvändningen inbäddad i människors vardagsstruktur och anpassad till vanor i arbete och fritid. Vilken nyhetsanvändning som faktiskt sker är också knuten till individuella faktorer som ålder, familjesituation och arbets-situation (McQuail, 2010). Till detta kommer också individens motiv och intresse av att använda nyheter. När det gäller nyheter har politiskt intresse visat sig utgöra en viktig sådan motivationsfaktor (Strömbäck m.fl., 2013). Mediestruktur och individfaktorer samspelar alltså när det gäller vilken nyhetskonsumtion som sker.

När man studerar olika grupperas nyhetskonsumtion framträder vissa skillnader. Ålder är en faktor som har väldigt stor betydelse för om nyhetskonsumtion sker (Ksiazek m.fl., 2010). Nyhetskonsumtion skiljer sig också beroende på vilken utbildningsnivå människor har. Utbildningsskillnaden märks framför allt i studier av användning av lokala nyheter där lågutbildade generellt sett är mer orienterade mot det lokala innehållet och dominerar användargrupper av lokala radio- och tv-kanaler, medan högutbildade dominerar den lokala tidningsläsningen (Bergström, 2012; Clerwall, 2012). Människor på mindre orter orienterar sig mer mot lokala nyheter än vad boende i storstäder gör. I storstäderna är användningen av nationella och internationella nyheter mer utbredda än på mindre orter (Kleis Nielsen, 2015; Weibull, 2000).

Med digitaliseringen av nyhetsinnehåll behöver man också ta hänsyn till faktorer som påverkar viljan att tillägna sig digitala nyhetsmedier. Grupper av användare som i stort sett endast använder digitala nyhetsmedier består oftare av yngre personer och män. Personer som frekvent använder tv-nyheter och dagstidningar är äldre och här finns också något fler kvinnor (Edgerly, 2015).

Nyhetsvanor och nyhetsrepertoarer

Resultatframställningen inleds med att ge en övergripande bild av vilka nyhetsmedier som konsumeras av västsvenskarna och med vilken frekvens. Detta utgör grund för de fortsatta analyserna som avser besvara frågeställningarna om vem som konsumerar olika nyhetsmedier och hur dessa sätts samman till en nyhetsrepertoar.

När man beskriver nyhetsanvändning brukar detta ofta göras i termer av mer eller mindre frekvent användning. I det här kapitlet har gränsen för frekvent användning satts till minst 5 dagar i veckan. Sett ifrån den här horisonten är det några nyhetsmedier eller kanaler som utmärker sig med stora grupper av användare (tabell 1). Nationella tv-nyheter från SVT (46 procent), lokala radio- och tv-nyheter från SR och SVT (38 respektive 37 procent), samt nationella tv-nyheter från TV4 (33 procent). Den lokala morgontidningen når mellan 15–20 procent (Göteborgs-Posten 16 procent, övriga morgontidningar 17 procent). Tryckta kvällstidningar och Metro når en mycket liten andel av den västsvenska befolkningen (3–5 procent), och nationella radionyheter från Ekot omkring en fjärdedel (24 procent).

De flesta nyhetskällor på nätet har förhållandevis små användarandelar, med undantag för digitala Aftonbladet (29 procent) och sociala medier (31 procent). När det gäller de sistnämnda är det viktigt att komma ihåg att alla de andra nyhetskanalerna i SOM-undersökningarna potentiellt kan komma i den här typen av flöden. Undersökningen ger inte svar på vilka sociala nätverk som används för nyheter och inte heller vilka källor som kommer i människors flöden.

Intressant att notera är att sporadisk användning av radio- och tv-nyheter (Ekot undantaget) är förhållandevis vanlig och det är relativt få västsvenskar som aldrig tar del av nationella och regionala tv-nyheter eller lokala radionyheter. För de digitala nyhetstjänsterna är användningsmönstret mer polariserat: man är antingen frekvent användare eller inte användare alls. Det ligger i nätets natur, där sällananvändning på ett mer generellt plan är ganska ovanlig. De här mönstren betyder att de traditionella nyhetsmedierna i sina gamla publiceringskanaler sammantaget når en stor mängd människor, medan digitala nyheter har en mindre räckvidd.

Som redan nämnts ser nyhetskonsumtionen i olika medier olika ut beroende på vem man frågar. Den fortsatta analysen fokuserar på den frekventa användningen av nyhetsmedier i olika befolkningsgrupper. Till analysen har ålder, utbildningsnivå samt boendeort valts ut. En sammanlagd morgontidningsvariabel samt en kvällstidningsvariabel har byggts². Som ett mått på sambandets styrka mellan de olika nyhetsmedierna och bakgrundsfaktorerna används sambandsmättet Eta.

Tabell 1 Användning av olika nyhetsmedier, Västsverige 2017 (procent)

	Dagligen	5–6 dagar i veckan	3–4 dagar i veckan	1–2 dagar i veckan	Mer sällan	Aldrig	Antal svar
Radio och tv:							
Lokala nyheter från P4	31	7	9	9	22	23	3 031
Ekonyheter i Sveriges Radio	18	6	8	8	24	36	3 034
Västnytt i Sveriges Television	27	10	12	13	19	20	3 028
Aktuellt/Rapport	34	12	13	14	15	13	3 026
Nyheterna i TV4	23	10	15	16	20	16	3 032
Tryckta tidningar:							
Göteborgs-Posten	15	1	4	6	18	56	3 028
Metro	3	2	5	8	29	53	3 028
Annan morgontidning	12	5	8	6	8	62	3 032
Aftonbladet	2	0	1	3	25	68	3 021
Expressen/GT/Kvällsposten	2	1	2	5	24	67	3 013
På internet:							
Sveriges Radio	6	3	4	8	22	57	3 025
Sveriges Television	11	4	5	11	21	48	3 024
Göteborgs-Posten	13	4	6	10	21	45	3 029
Metro	1	1	2	3	16	78	3 025
Annan lokal morgontidning	6	3	4	7	19	61	3 026
Annan lokal nyhetssajt	4	2	3	6	19	66	3 025
Dagens Nyheter	3	2	3	6	19	67	3 028
Svenska Dagbladet	2	2	2	6	19	69	3 028
Aftonbladet	23	6	9	12	21	30	3 020
Expressen/GT/Kvällsposten	12	4	6	10	24	44	3 022
Utländsk nyhetstjänst	6	2	5	6	16	65	3 027
Sociala medier	24	7	8	7	11	42	3 026

Kommentar: Frågan lyder: *Hur ofta brukar du ta del av följande nyhetsprogram i radio och tv? Läser eller tittar du regelbundet i någon morgontidning på papper? Brukar du läsa eller titta i följande tidningar? Aftonbladet/Expressen... på papper ... på internet. Hur ofta brukar du ta del av nyheter från följande på internet?* Svarsskalan framgår av tabellen. Endast personer som svarat på respektive delfråga ingår i beräkningsbasen.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2017.

I tabell 2, som visar traditionella distributionsformer, framkommer att i stort sett all nyhetskonsument som mätts i den västsvenska SOM-undersökningen skiljer sig åt kraftigt mellan olika åldersgrupper. Särskilt tydligt är detta för nyheter från SVT – både nationella och lokala – där användningen bland personer över 65 år är 10 gånger så hög som bland personer under 30.

Utbildningsnivå har totalt sett lägre samband med frekvent nyhetskonsument än vad ålder har, och mönstren ser olika ut för olika nyhetsmedier. Västnytt och lokala P4 har störst publikandelar bland personer med lägre utbildning, och detta gäller även nationella tv-nyheter från SVT och TV4 samt morgontidning. För Ekonyheter är förhållandet det omvända, men skillnaderna beroende på utbildningsnivå

är små. För kvällstidning uppmäts inga större skillnader i användning beroende på utbildning. I analysen tas inte hänsyn till ålder i relation till utbildning, vilket gör att många i den äldsta åldersgruppen blir klassificerade som låg- eller medelutbildade. Detta får genomslag i analysen, framför allt för Ekonyheter där det frekventa lyssnandet är dubbelt så utbrett bland högutbildade 65–85-åringar som bland lågutbildade.

Tabell 2 Nyhetsanvändning i traditionella medier beroende på ålder, utbildningsnivå samt boendeområde, Västsverige 2017 (procent minst 5 dagar i veckan och Eta)

	Lokala P4	Eko- nyheter i SR	Aktuellt/ Rapport i SVT	Västnytt i SVT	Nyheterna i TV4	Någon morgon- tidning	Någon kvälls- tidning	Minsta antal svar
Samtliga:	38	24	45	37	32	31	4	3 031
Ålder:								
16–29 år	7	5	8	6	13	5	3	485
30–49 år	25	18	22	13	22	16	2	839
50–64 år	44	29	50	40	39	34	3	735
65–85 år	59	36	81	70	46	56	7	965
<i>Eta</i>	0,38	0,26	0,54	0,51	0,26	0,43	0,12	
Utbildningsnivå:								
Låg utbildning	53	24	65	58	46	42	7	456
Medellåg	36	21	40	32	32	26	5	872
Medelhög	34	22	43	34	32	28	3	652
Hög utbildning	34	30	42	33	26	32	1	930
<i>Eta</i>	0,11	0,12	0,15	0,15	0,13	0,12	0,16	
Boendeområde:								
Göteborgsregionen	34	22	42	35	29	27	4	1 578
Sjuhärad	36	24	49	39	37	43	6	344
Skaraborg	47	29	51	39	38	30	5	478
Fyrbodal	42	28	47	41	34	35	2	497
<i>Eta</i>	0,13	0,06	0,06	0,06	0,10	0,11	0,10	

Kommentar: Frågan lyder: *Hur ofta brukar du ta del av följande nyhetsprogram i radio och tv? Läser eller tittar du regelbundet i någon morgontidning på papper? Brukar du läsa eller titta i följande tidningar? Aftonbladet/Expressen... på papper ... på internet. Hur ofta brukar du ta del av nyheter från följande på internet?* En femgradig svarsskala användes: *Dagligen, 5-6 dagar i veckan, 3-4 dagar i veckan, 1-2 dagar i veckan, Mer sällan samt Aldrig*. I tabellen visas andelen som svarat *Dagligen* eller *5-6 dagar i veckan*. Endast personer som svarat på respektive delfråga ingår i beräkningsbasen. Eta är ett sambandsmått som visar styrkan i sambandet mellan en oberoende variabel på nominalskalenivå och en beroende variabel på intervallskalenivå. Måttet varierar mellan 0 och 1. Värden nära noll innebär att samband saknas. Ju längre avstånd från 0 desto starkare är sambandet. Det teoretiska max-värdet betyder att all variation i den beroende variabeln kan föras tillbaka till kategoriseringen.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2017.

När det gäller skillnader i frekvent nyhetsanvändning beroende på var i Västsverige man bor är dessa jämförelsevis små för samtliga traditionella medier i undersökningen. Det finns helt naturliga skillnader när det gäller morgontidningsläsning så till vida att Göteborgs-Posten har större publikandelar i Göteborgsregionen och andra morgontidningar är stora i andra delar av regionen (ej i tabellen).

Om man vänder fokus mot digitala nyhetstjänster är det första som noteras att skillnaderna beroende på ålder och utbildning är betydligt mindre här (tabell 3). Generellt kan man säga att digitala nyhetstjänster är mest utbredda bland personer mellan 30–50 år, medan yngre och äldre har en mindre utbredd vana. Undantaget utgör sociala nätverksmedier där den frekventa användningen är mest utbredd bland de yngsta i undersökningen.

Tabell 3 Nyhetsanvändning på internet beroende på ålder, utbildningsnivå samt boendeområde, Västsverige 2017 (procent minst 5 dagar i veckan och Eta)

	Nyhetstjänster på internet:						Minsta antal svar
	Sveriges Radio	Sveriges Television	Någon lokal morgontidning	Dagens Nyheter/Svenska Dagbladet	Någon kvällstidning	Sociala medier	
Samtliga:	9	15	24	7	32	30	3 025
Ålder:							
16–29 år	4	6	15	6	27	52	486
30–49 år	10	14	30	9	39	44	833
50–64 år	10	18	29	6	38	26	737
65–85 år	10	17	19	5	24	11	967
<i>Eta</i>	0,11	0,10	0,22	0,17	0,23	0,45	
Utbildningsnivå:							
Låg utbildning	4	11	14	2	24	8	456
Medellåg	8	13	20	3	37	32	872
Medelhög	10	16	27	7	35	37	652
Hög utbildning	12	19	30	12	31	36	930
<i>Eta</i>	0,16	0,16	0,22	0,28	0,17	0,29	
Boendeområde:							
Göteborgsregionen	9	16	29	9	32	33	1 576
Sjuhärad	9	13	23	4	32	26	344
Skaraborg	9	15	16	5	35	30	482
Fyrbodal	10	14	15	5	31	27	498
<i>Eta</i>	0,02	0,06	0,19	0,13	0,03	0,08	

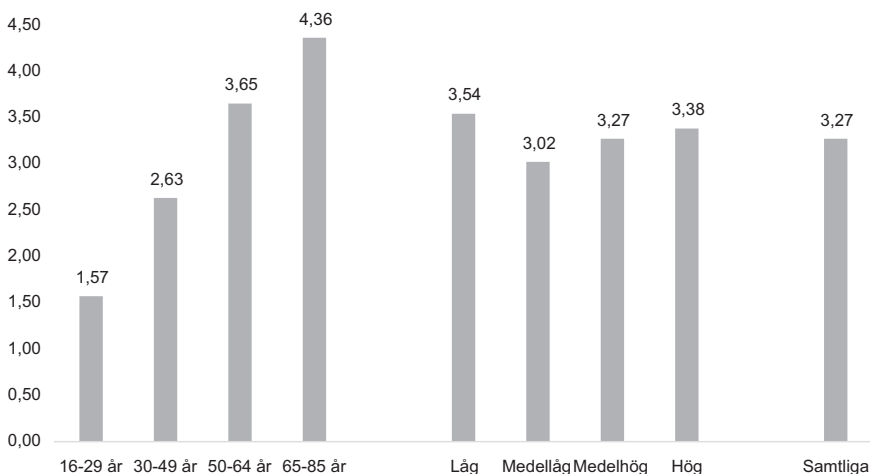
Kommentar: Frågan lyder: *Hur ofta brukar du ta del av följande nyhetsprogram i radio och tv? Läser eller tittar du regelbundet i någon morgontidning på papper? Brukar du läsa eller titta i följande tidningar? Aftonbladet/Expressen... på papper ... på internet. Hur ofta brukar du ta del av nyheter från följande på internet?* En femgradig svarsskala användes: *Dagligen, 5–6 dagar i veckan, 3–4 dagar i veckan, 1–2 dagar i veckan, Mer sällan samt Aldrig*. I tabellen visas andelen som svarat *Dagligen* eller *5–6 dagar i veckan*. Endast personer som svarat på respektive delfråga ingår i beräkningsbasen. Morgontidning respektive kvällstidning är sammanslagningar av de svarsalternativ som angetts i frågorna.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2017.

För de digitala nyhetstjänsterna går samtliga utbildningsskillnader i samma riktning: den frekventa användningen ökar med ökad utbildningsnivå. Särskilt stora är skillnaderna för nationella och lokala morgontidningar på nätet samt för nyheter via sociala nätverksmedier. Boende i olika delregioner i Västsverige har liknande vanor när det gäller digital nyhetskonsumtion.

För att ta analysen vidare till sammansättningen av nyhetskanaler i olika grupper redovisas medelvärden för antalet kanaler. Dessa bygger på tretton nyhetsmedier/kanaler/tjänster i undersökningen (samma som presenterats i tabell 2 och 3). Genomsnittligt antal kanaler på frekvent basis (minst 5 dagar i veckan) är 3,27 (figur 1). Det framgår tydligt i figuren att det är ålder som inverkar på genomsnittligt antal kanaler: från 1,57 bland personer yngre än 30 år till 4,36 bland de som är 65 år eller äldre. Utbildningsnivå inverkar inte i någon större utsträckning på genomsnittligt antal kanaler.

Figur 1 Genomsnittligt antal nyhetskanaler minst 5 dagar i veckan, Västsverige 2017 (medelvärde för respektive ålders- och utbildningsgrupp)

Kommentar: Medelvärdet kan variera mellan 0–13 och baserar sig på följande kanaler: lokala nyheter i SR, nationella nyheter i SR, regionala nyheter i SVT, nationella nyheter i SVT, Nyheterna i TV4, morgontidning (papper), morgontidning nationellt (webb), morgontidning lokalt (webb), kvällstidning (papper), kvällstidning (webb), SR (webb), SVT (webb), sociala medier.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2017.

För att ta reda på hur användningen av olika nyhetsmedier hänger samman har en så kallad faktoranalys genomförts. Den visar vanliga kombinationer av nyhetsvanor. I den västsvenska befolkningen utkristalliserar sig tre faktorer. I den första faller radio- och tv-nyheter från public service, såväl nationella som lokala, samt den tryckta morgontidningen. Vissa människor tenderar alltså att konsumera en sammansättning av traditionellt distribuerade nyheter från etablerade aktörer. Den andra faktorn utgörs av digitala nyheter från public service och nationella digitala morgontidningar. Även här etablerade distributörer men i nyare distributionsform.

Den tredje faktorn består av kvällstidningsläsning på papper och webb. Så medan andra etablerade nyhetsdistributörer hos användarna delas upp på nyare och äldre distributionsformer har kvällstidningar i större utsträckning en och samma publik på papper och webb. Det är dock viktigt att påminna sig om att andelen läsare av den tryckta kvällstidningen är mycket liten i den västsvenska befolkningen.

Några nyhetsmedier faller lite vid sidan om de här tre faktorerna. Nyheter i TV4 konsumeras vanligen tillsammans med både traditionella, etablerade nyheter och med kvällstidningar. Detta skulle delvis kunna bero på att TV4 är en etablerad nyhetsaktör men har något annorlunda innehållsorientering än nyhetsprogrammen i SVT.

Tabell 4 *Kombinationer av nyhetsmedier i den västsvenska befolkningen, 2017 (faktorladdningar)*

	1	2	3
Aktuellt/Rapport	0,84	0,00	0,11
Västnytt	0,83	-0,03	0,14
P4 Väst	0,66	0,24	-0,05
Morgontidning, tryckt	0,56	0,00	-0,13
Ekonyheter	0,55	0,45	-0,16
Nyheter i TV4	0,53	-0,26	0,45
Sveriges Radio, webb	0,16	0,80	0,03
Sveriges Television, webb	0,14	0,72	0,13
Morgontidning, webb nationell	-0,13	0,60	0,16
Morgontidning, webb, lokal	-0,02	0,49	0,46
Sociala medier	-0,39	0,38	0,42
Kvällstidning, tryckt	0,04	0,15	0,77
Kvällstidning, webb	-0,01	0,11	0,77
Andel förklarad varians	22,6	17,3	14,5

Kommentar: Faktoranalys enligt Kaisers kriterium. Varimaxrotering.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2017.

Den digitala morgontidningen och nyheter i sociala nätverksmedier är definitivt inte att betrakta som traditionella i den här dimensionsanalysen, däremot faller de inom såväl den digitala dimensionen som i kvällstidningsfaktorn. Båda tycks sakna en bestämd hemmahörighet i dagens nyhetslandskap, samtidigt som det är uppenbart att de inte i någon större utsträckning samvarierar med konsumtion av traditionella nyhetsmedier.

Västsvenska nyhetsrepertoarer

De etablerade nyhetsdistributörerna i sina traditionella publikationsformer utgör basen i västsvenskarnas nyhetsrepertoar. Public service – både nationell och lokal – och lokala morgontidningar når ut till många. På webben är de här aktörerna emellertid relativt svaga och den digitala dieten utgörs till stor del av kvällstidningar och nyheter som kommer via sociala nätverksmedier (och som naturligtvis kan ha sitt ursprung i olika etablerade medier).

De här användarmönstren tyder på att digitaliseringen har inneburit en förskjutning när det gäller nyhetsmedier, snarare än en ren förflyttning från ett mediums analoga publikationsform till den digitala. Tidigare analyser av västsvenskarnas digitala nyhetskonsumtion har visat på liknande låga användarandelar för lokala nyheter på nätet (Bergström, 2014). Möjligen skulle det kunna vara så att läsare av lokala papperstidningar exempelvis förflyttat sig till just digitala kvällstidningar och nätverksflöden. SOM-undersökningen kan inte ge svar på den typen av frågor.

Fördjupade analyser visar emellertid på stora skillnader i nyhetsrepertoarer mellan framför allt yngre och äldre personer. Föga förvånande har de äldre en högre användning av just de etablerade mediernas traditionella nyhetspublicering medan de yngre och framför allt medelålders också har tagit upp dessa mediers digitala publicering, vilket är helt i linje med internationell forskning (jfr Edgerly, 2015). Även den samlade nyhetsrepertoaren skiljer sig med avseende på ålder. Äldre har för det första fler nyhetsmedier i sin repertoar än vad yngre har, och mönstren beträffande analogt och digitalt syns också i den samlade nyhetsanvändningen. Klart är emellertid att västsvenskarna har en sammansatt nyhetsrepertoar (Hasebrink & Domeyer, 2012) och att inget i den här datamängden ger något större stöd för en smal användning som skulle riskera att människor hamnar i så kallade filterbubblor (Dahlgren, 2018; Pariser, 2011).

Det förefaller inte som om västsvenskarna står nyhetslösa i det stora utbud som finns tillgängligt. Tvärtom finns en stor bredd i användning av källor såväl analogt som digitalt. På lång sikt är emellertid frågan vart de som lämnar de lokala nyhetsmedierna tar vägen i den digitala världen. Nationella medier har stuckit ut som starka i analysen och man kan naturligtvis tänka sig även andra typer av källor vid sidan av etablerad journalistik, och från andra delar av världen. I förlängningen kan man behöva ställa frågan om just den lokala journalistikens relevans för medborgarna i en globaliserad värld, och vad en minskad konsumtion av lokala nyhetsmedier kan få för konsekvenser för den lokala demokratin.

Noter

- ¹ Västra Götaland samt Kungsbacka kommun.
- ² Samtliga morgon- respektive kvällstidningar i undersökningen har slagits samman så att det skapats ett morgontidningsmått och ett kvällstidningsmått.

Referenser

- Bergström, Annika (2012). "Nyhetsvanor med lokal anknytning." I Annika Bergström (red) *Västsvensk vardag*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet. SOM-rapport nr 53.
- Bergström, Annika (2014). "Nationellt och lokalt i tryck och digitalt." I Annika Bergström & Jonas Ohlson (red) *Brytningstider*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet. SOM-rapport nr 62.
- Bjur, Jakob, Schröder, Kim Christian, Hasebrink, Uwe, Courtois, Cedric, Adoni, Hanna & Hillel Nossek (2014). "Cross-Media Use – Unfolding Complexities in Contemporary Audiencehoos." I Nico Carpentier, Kim Christian Schröder, & Lawrie Hallet (red) *Audience Transformations. Shifting Audience Positions in Late Modernity* (sid 15-29). New York, NY: Routledge.
- Clerwall, Christer (2012). "Nyhetskonsumtion i Värmland." I Lennart Nilsson, Lars Aronsson & P O Norell (red) *Värmländska landskap*. Karlstad: Karlstad University Press.
- Dahlgren, Peter (2018). "Filterbubblor – ett hotfullt och vilseledande begrepp." I Lars Truedsson (red) *Fejk, filter och faktaresistens – Hotar sociala medier demokratin?* Stockholm: Institutet för mediestudier.
- Edgerly, Stephanie (2015). "Red Media, Blue Media, and Purple Media: News Repertoires in the Colorful Media Landscape." I *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 59(1), 1-21.
- Elvestad, Eiri (2009). "Introverted Locals of World Citizens? A Quantitative Study of Interest in Local and Foreign News in Traditional Media and on the Internet." I *Nordicom Review*, 30(2), 106-124.
- Hasebrink, Uwe & Hanna Domeyer (2012). "Media repertoires as patterns of behaviour and as meaningful practices: A multimethod approach to media use in converging media environments." I *Participations. Journal of Audience & Reception Studies*, 9(2), 757-779.
- Hess, Kristy (2013). "Breaking Boundaries." I *Digital Journalism*, 1(1), 48-63.
- Kleis Nielsen, Rasmus (2015). "Introduction: The Uncertain Future of Local Journalism." I Rasmus Kleis Nielsen (red) *Local Journalism. The Decline of Newspapers and the Rise of Digital Media* (sid 1-25). London och New York, NY: I.B. Tauris & Co. Ltd.
- Ksiazek, Thomas B., Malthouse, Edward C., & James G. Webster (2010). "News-seekers and News-Avoiders: Exploring Patterns of Total News Consumption

- Across Media and the Relationship to Civic Participation." I *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 54(4), 551-568.
- McQuail, Denis (2010). *McQuail's Mass Communication Theory*. 6 upplagan. Thousand Oaks: Sage.
- Mediebarometer 2017* (2018). Göteborg: Nordicom, Göteborgs universitet.
- Nygren, Gunnar, Leckner, Sara & Carina Tenor (2018). "Hyperlocals and Legacy Media. Media Ecologies in Transition." I *Nordicom Review*, 39(1), 33-50.
- Ostertag, Stephen (2010). "Establishing News Confidence: A Qualitative Study of How People Use the News Media to Know the News-world." I *Media, Culture and Society*, 32(4), 597-614.
- Pariser, Eli (2011). *The Filter Bubble: What the Internet is Hiding From You*. London: Penguin books.
- Prior, Markus (2007). *Post-broadcast Democracy: How Media Choice Increases Inequality in Political Involvement and Polarizes Elections*. Cambridge, MA: Cambridge University Press.
- Rubin, Alan M. (2002). "The Uses-and-Gratifications Perspective of Media Effects." I Jennings Bryant & Dolf Zillman (red) *Media Effects: Advances in Theory and Research* (165-184). London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Ruggiero, Thomas E. (2000). "Uses and Gratification Theory in the 21st Century." I *Mass Communication and Society*, 3(1), 3-37.
- Skogerbø, Eli & Marte Winsvold (2011). "Audience on the Move? Use and Assessment of Local Print and Online Newspapers." I *European Journal of Communication*, 26(3), 214-229.
- Starr, Paul (2012). "An Unexpected Crisis : The News Media in Postindustrial Democracies." I *The International Journal of Press/Politics*, 17(2), 234-242.
- Strömbäck, Jesper, Djerf-Pierre, Monika & Adam Shehata (2013). "The Dynamics of Political Interest and News Media Consumption: A Longitudinal Perspective." I *International Journal of Public Opinion Research*, 25(4): 414-435.
- Sullivan, John L. (2013). *Media Audiences. Effects, Users, Institutions and Power*. Los Angeles, CA: Sage.
- Taneja, Harsh, Webster, James G. & Thomas B. Ksiazek (2012). "Media consumption Across Platforms: Identifying User-Defined Repertoires." I *New Media & Society*, 14(6), 951-968.
- Weibull, Lennart (2000) "Svenska tidningshus I ett förändrat medielandskap." I Ingela Wadbring & Lennart Weibull (red) *Tryckt. 20 kapitel om dagstidningar i början av 2000-talet*. Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.

VÄSTLÄNKEN – EN FRÅGA OM FÖRTROENDE

DENNIS ANDERSSON, HENRIK OSCARSSON
OCH MARIA SOLEVID

Sammanfattning

Lokalpolitiska frågor har under den senaste mandatperioden klättrat och blivit mer framskjutna bland väljarna. Frågorna som intresserat väljarna är allt från skolnedsättningar till Muminland och i Göteborg har en av de viktigaste frågorna varit den om Västlänken. Sensationellt blev det nystartade partiet Demokraterna, som gick till val på att stoppa infrastrukturprojektet, andra största parti i Göteborgs kommunfullmäktigeval. I det här kapitlet försöker vi lägga pusslet kring den heta frågan om Västlänken. Vi finner att sakfrågan över tid blivit mer viktig för göteborgarna och att den negativa inställningen till infrastruktursatsningen är sammanhängande med lågt förtroende för kommunens politiker. Tågtunneln under Göteborg är ett projekt som blivit en symbolfråga för väljare som är missnöjda med hur även andra saker än frågan om Västlänken hanteras i kommunen.

I kommunvalet i Göteborg den 9 september 2018 erhöll det nystartade partiet Demokraterna hela 17 procent av rösterna, vann 14 mandat i kommunfullmäktige och positionen som stadens näst största parti (www.val.se). Demokraterna gick till val på att "... förbättra styrningen av kommunen och i grunden förändra och utveckla det politiska arbetet för att minska byråkrati, skenande kostnader, dubbelarbete samt minimera risken för korruption" (www.demokraterna.se). Ett av partiets mer uppmärksammade vallöften var att stoppa den redan påbörjade byggnationen av Västlänken, det vill säga den del av det västsvenska paketet som inbegriper byggandet av en tågtunnel under Göteborg.

Därmed har ännu ett kapitel i den rafflande händelseutvecklingen inom göteborgspolitikern påbörjats. Det är i grunden samma slags samlande och starkt engagerande missnöje mot olika vätrafiksatsningar som under de senaste decennierna varit primus motor för lokal politisk förändring: ett ökat intresse för infrastrukturfrågor, fallande politikerförtroende, valframgångar för Vägvalet, GT-katalyserad namninsamling om att anordna folkomröstning om trängselskatt följt av en nej-majoritet i folkomröstningen om trängselskatt i samband med valet 2014 och en svekdebatt när utfallet av omröstningen inte ledde till förändringar (Andersson & Oscarsson 2015, 2017, se även Johansson 2012).

På senare tid har det uppmärksammats att lokala politiska frågor som till exempel skolnedsättningar, arenor och infrastruktur, blir allt mer viktiga för de kommunala

väljarna runt om i Sverige och att kommunala enfrågepartier nått valframgång (God morgon, världen!, 2018). Forskning pekar också på att den lokala dimensionen har blivit viktigare i svensk politik, inte minst på grund av att väljare i högre grad röstar på olika partier i kommunalval och riksdagsval, att de etablerade partierna har mer varierande lokala framgångar samt att förekomsten av lokala partier också ökat över tid. Samtidigt är det också ett faktum att personer boende i Sverige, till skillnad från många andra länder, har lägre politiskt förtroende för den kommunala nivån än den nationella nivån (Erlingsson & Oscarsson, 2015). Tidigare forskning har även visat att sakfrågemissnöje är en viktig drivkraft för olika former av politiskt engagemang, inte minst protester (Solevid, 2009, Larsson Taghizadeh 2016). Det finns också etablerade samband mellan missnöje i till exempel välfärdsfrågor och politiskt förtroende på nationell nivå (Christensen & Laegrid, 2005, Kumlin & Haugsgjerd, 2017). Mot denna bakgrund menar vi att det är angeläget att undersöka opinionen i lokala politiska frågor och dess koppling till politiskt förtroende.

Infrastrukturfrågor är särskilt heta i Göteborg. SOM-institutet följer sedan många år tillbaka utvecklingen av opinionsstödet för en lång rad olika infrastrukturprojekt, dels i de återkommande västsvenska undersökningarna (1992–), dels i den nystartade undersökningsserien SOM-undersökningen i Göteborg (2016–). Under denna period har intresset och uppmärksamheten för infrastrukturprojekt blivit allt större. Sedan ett par år tillbaka nämns spontant frågor om infrastruktur som ett av de viktigaste samhällsproblemen bland göteborgare (se nästa avsnitt för mer information) och den som följer lokala medier känner igen att frågor relaterade till Västlänken blivit mer frekvent förekommande och nästan dagligen tas upp i redaktionellt material eller på insändarsidor.¹

För att förstå den politiska maktkampen och infrastrukturfrågornas påverkan på den politiska händelseutvecklingen krävs systematiskt insamlade empiriska observationer av medborgarnas attityder. I det här kapitlet följer vi upp tidigare analyser av den lokala opinionsutvecklingen av politikerförtroende och inställning till infrastrukturfrågor. Mer specifikt är syftet med det här kapitlet att beskriva Göteborgsopinionen i infrastrukturfrågor med fokus på Västlänken – hur opinionen utvecklats över tid och vilka åsiktsskillnader som finns mellan personer med olika socioekonomisk status, partisynpaty och politiskt förtroende – samt undersöka i vilken grad attityder till infrastruktur och politiskt förtroende hänger ihop. För att ge resultaten en kontext kommer vi i kapitlet även att beskriva infrastrukturfrågornas plats på medborgarnas lokala dagordning samt beskriva utvecklingen av politiskt förtroende i Göteborg. Data hämtas från den senaste lokala SOM-undersökningen i Göteborg som genomfördes under hösten 2017 samt från den västsvenska SOM-undersökningen 2017. Det är värt att understryka att datamaterialet är insamlat före Demokraternas stora opinionsframgångar som inleddes under vintern 2017/2018.

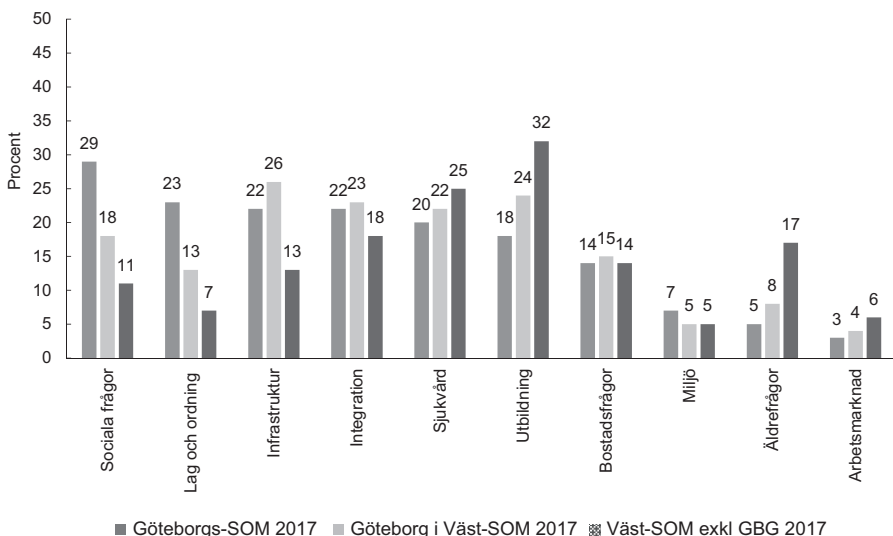
Infrastrukturfrågor ligger högt på Göteborgarnas dagordning

I SOM-institutets olika undersökningar ställs varje år en helt öppen fråga om vad de svarande anser är de viktigaste frågorna eller samhällsproblemen. Eftersom undersökningar sker både på nationell, regional och lokal nivå får vi också en bra jämförelse av medborgarnas nationella, regionala och lokala dagordningar – det vill säga vilka frågor som upplevs som särskilt viktiga på olika politiska nivåer. På nationell nivå var 2017 de viktigaste samhällsproblemen integration/immigration, sjukvård, utbildning och lag och ordning (Andersson m fl 2018). På regional och lokal nivå ser medborgarnas dagordning betydligt annorlunda ut – som visas i kapitlet om regionala samhällsproblem i denna bok toppar sjukvårdsfrågor den regionala dagordningen i Västra Götaland (Weissenbilder & Martinsson, 2018). I figur 1 jämförs svar på frågan om viktigaste lokala samhällsproblem från SOM-undersökningen i Göteborg 2017 med svar från den västsvenska SOM-undersökningen 2017. Respondenterna från den västsvenska SOM-undersökningen är uppdelade mellan svarande från Göteborg respektive svarande från de övriga kommunerna i Västra Götaland.

Bland de svarande i den lokala SOM-undersökningen i Göteborg är de viktigaste samhällsproblemen 2017 sociala frågor (29 procent), lag och ordning (23 procent), infrastruktur (22 procent) och integration/immigration (22 procent). Infrastrukturfrågor hamnar således på delad tredjeplats tillsammans med integrationsfrågor. Bland de göteborgare som svarat på den västsvenska SOM-undersökningen (n=930) bedöms dock infrastrukturfrågor som den allra viktigaste frågan (26 procent), följt av utbildning (24 procent), integration/immigration (23 procent) och sjukvård (22 procent).²

En huvudpoäng med figuren nedan är jämförelsen av viktigaste samhällsproblem mellan göteborgare och övriga västsvenskar. 22 till 26 procent av göteborgarna – beroende på undersökning – nämner infrastruktur som ett viktigt kommunalt samhällsproblem. Motsvarande andel är 13 procent för övriga västsvenskar. Om vi dessutom lägger till informationen att det bland svarande i den nationella SOM-undersökningen endast är 1 procent som nämner infrastrukturfrågor som viktigaste samhällsproblem kan vi sammantaget konstatera att infrastrukturfrågor generellt är viktigare på kommunal nivå i Västsverige jämfört med nationellt, men också att frågorna bedöms särskilt viktiga av göteborgare.

Figur 1 Viktigaste lokala samhällsproblem och frågor 2017 (procent)

Kommentar: I SOM-undersökningen i Göteborg lyder frågan om samhällsproblem: "Vilken eller vilka frågor eller samhällsproblem tycker du är viktigast i dag i Göteborg? Ange högst tre frågor/samhällsproblem". I SOM-undersökningen i Västra Götaland lyder frågan om samhällsproblem "Vilken eller vilka frågor eller samhällsproblem tycker du är viktigast i dag i den kommun där du bor? Ange högst tre frågor/samhällsproblem". Procentbasen utgörs av samtliga svarande. Procentbasen för svaren från SOM-undersökningen i Göteborg är 2 674 personer, procentbasen för svarande från Göteborg i SOM-undersökningen i Västra Götaland är 930 personer och procentbasen för svarande från övriga Västra Götaland i SOM-undersökningen i Västra Götaland är 2 129 personer.

Källa: SOM-undersökningen i Göteborg 2017 och SOM-undersökningen i Västra Götaland 2017.

Att nämna infrastrukturfrågor som viktigt samhällsproblem i Göteborg är också betydligt vanligare bland svarande som är negativt inställda till Västlänken jämfört med svarande som är positivt inställda. Som tabell 1 nedan visar, nämner 17–18 procent av de som anser att Västlänken är ett mycket eller ganska bra förslag infrastrukturfrågor som ett viktigt samhällsproblem i Göteborg. Motsvarande andel bland svarande som anser att Västlänken är ett ganska eller mycket dåligt förslag är 24 respektive 33 procent.

Tabell 1 *Infrastruktur som viktigt samhällsproblem i Göteborg bland svarspersoner med olika åsikt om Västlänken (procent)*

	Nämner infrastruktur som viktigt samhällsproblem i Göteborg	Nämner <u>inte</u> infrastruktur som viktigt samhällsproblem i Göteborg	Summa	Antal svar
Samtliga svarande:	22	78	100	2674
Åsikt om Västlänken:				
Mycket bra förslag	18	82	100	353
Ganska bra förslag	17	83	100	500
Varken bra eller dåligt förslag	11	89	100	306
Ganska dåligt förslag	24	76	100	310
Mycket dåligt förslag	33	67	100	915
Ingen uppfattning	9	91	100	217

Kommentar: I SOM-undersökningen i Göteborg lyder frågan om samhällsproblem: "Vilken eller vilka frågor eller samhällsproblem tycker du är viktigast i dag i Göteborg? Ange högst tre frågor/samhällsproblem". Frågan om Västlänken lyder "Vilken är din åsikt om följande trafikåtgärder". Alternativ b är Västlänken. Svartalternativen är Mycket bra förslag, Ganska bra förslag, Varken bra eller dåligt förslag, Ganska dåligt förslag, Mycket dåligt förslag samt Ingen uppfattning.

Källa: SOM-undersökningen i Göteborg 2017.

Göteborgarnas förtroende för sina kommunpolitiker

Vi har i tidigare analyser av göteborgarnas inställning till infrastrukturprojekt funnit att personer som ställer sig tveksamma till infrastrukturens tendrar att hysa lägre politikerförtroende (Andersson & Oscarsson 2017). Göteborg är för närvarande en utmärkt testbädd för teorier om dynamiken mellan politiskt missnöje med förd politik och graden av politikerförtroende, vilket intresserar många statsvetare (för en introduktion, se t ex Esaïsson & Wlezien 2016; Stimson, McKuen & Eriksson 1995). Med andra ord kan vi med fallet Göteborg närstudera de processer som bidrar till att skapa ett ömsesidigt förstärkande samband mellan större åsiktsavstånd och starkare elitmisstro.

Göteborgarnas förtroende för sina kommunpolitiker är inte särskilt lågt totalt sett och avviker inte heller mycket från de förtroendenivåer vi kan se för nationella respektive regionala politiker (Martinsson & Andersson, 2018, Bergström & Ohlsson, 2016). Men det har minskat något över tid. I den tidsserie som presenteras i tabell 2 nedan, hämtad från de göteborgare som deltagit i den västsvenska SOM-undersökningen, har förtroendebalansen minskat från -22 till -30 mellan 2011 och 2017. Det tycks vara så att tidsperioden mellan 2014 och 2015 är en vattendelare, med ett något högre förtroende före vintern 2014–2015 och ett något lägre därefter. Med frågan ställt utan mittalternativ uppvisar även de göteborgare

som deltar i den lokala göteborgsundersökningen ett stabilt politikerförtroende i närtid, med 35–36 procent med mycket eller ganska starkt förtroende för politiker i Göteborg (se tabell 2 nedan).

Tabell 2 Förtroende för kommunens politiker/politiker i Göteborg bland boende i Göteborg, 2011–2017 (procent, balansmätt)

	Ingen upp- fattning	Mycket litet	Ganska litet	Varken stort eller litet	Ganska stort	Mycket stort	Summa	Antal svar	Balans- mätt
Boende i Göteborg, hämtade från den västsvenska SOM- undersökningen									
2011	16	17	20	32	14	1	100	823	-22
2012	13	16	24	32	14	1	100	872	-25
2014	11	19	22	30	17	2	100	789	-22
2015	9	21	25	30	14	1	100	827	-31
2016	13	19	24	30	12	1	100	1 078	-30
2017	15	19	25	27	13	1	100	880	-30
Göteborg-SOM 2016	-	19	46	–	33	2	100	3 338	-30
Göteborg-SOM 2017	-	19	45	–	34	2	100	2 487	-28

Kommentar: I den lokala SOM-undersökningen i Göteborg lyder frågan: "Allmänt sett, hur stort förtroende har du för politiker i Göteborg?". För de boende i Göteborg som kommer från den västsvenska SOM-undersökningen lyder frågan: "Allmänt sett, hur stort förtroende har du för det sätt på vilket följande grupper sköter sitt arbete?: kommunens politiker". Balansmättet visar andelen som svarat 'mycket' eller 'ganska' stort minus andelen som svarat 'ganska' eller 'mycket' litet. Frågan om förtroende för politiker 'i din kommun' är inte ställd i den västsvenska SOM-undersökningen 2013, och kan därför inte redovisas detta år.

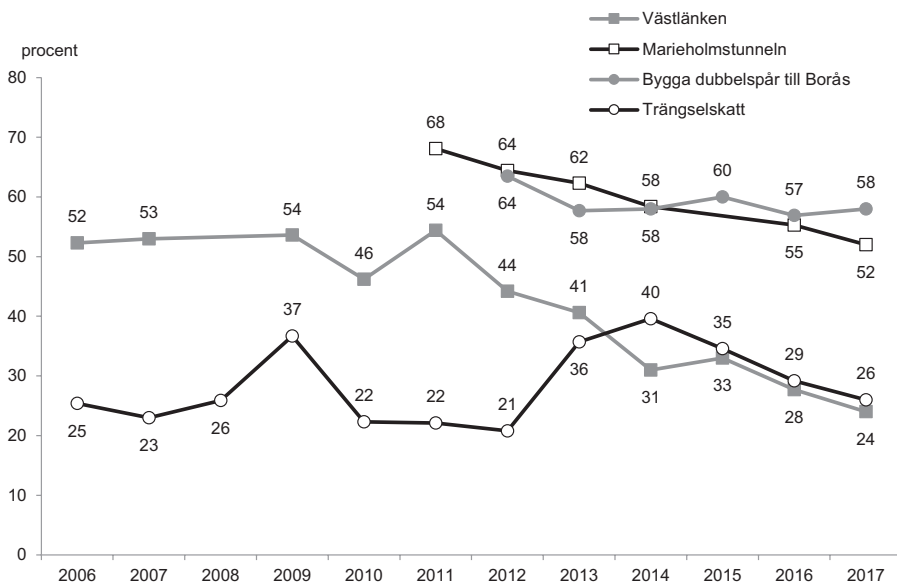
Källa: Den lokala SOM-undersökningen i Göteborg 2016 och 2017 samt de västsvenska SOM-undersökningarna 2011–2016.

I sammanhanget är avsaknaden av ett tydligt ökat förtroende i samband med valåret 2014 anmärkningsvärd. Tack vare de långa tidsserierna från den nationella och regionala SOM-undersökningen vet vi att aspekter som har med val, politik och demokrati att göra får en extra skjuts i opinionen under valår. Under valår finns en liten, men systematisk ökning i till exempel politiskt förtroende men även i mer positiva bedömningar av demokratin och ett ökat politiskt intresse. Men i Göteborg saknas denna valårseffekt helt i samband med 2014 års val. Att det politiska förtroendet inte fick den normala återhämtningen i samband med 2014 års val är ytterligare en besvärande omständighet för den lokala demokratin i Göteborg.

Göteborgarnas åsikter om infrastrukturprojekt

I figur 2 redovisas utvecklingen av göteborgarnas attityder till olika infrastrukturprojekt under åren 2011–2017. Resultaten gäller enbart för de göteborgare som deltagit i de västsvenska SOM-undersökningarna. Ett generellt mönster som framkommer är att opinionen i samtliga efterfrågade infrastrukturprojekt blivit mindre positiv under mätperioden, om än i varierande grad. Stödet för Marieholmstunneln och dubbelspår till Borås har hela tiden varit högt även om vi noterar en något fallande trend. Fortfarande är det en majoritet av göteborgarna som ställer sig positiva till de satsningarna: 52 procent var positiva till Marieholmstunneln hösten 2017. Motsvarande andel för dubbelspår mellan Göteborg och Borås var 58 procent.

Figur 2 Göteborgarnas inställning till föreslagna, planerade och påbörjade infrastrukturprojekt 2011–2017. Andel som anser att förslagen är mycket bra eller ganska bra (procent)

Kommentar: Alla resultat i figuren gäller boende i Göteborg. Frågorna ställda till göteborgare i den västsvenska SOM-undersökningen lyder från 2006–2010: "Vilken är din åsikt om följande beslutade trafikåtgärder? – 'Bygga en tågtunnel under centrala Göteborg (den s.k. Västlänken)', 'Införa trängselavgift (biltull) i Göteborg'." Frågan om Västlänken ställdes inte 2008. 2011–2017 är frågan formulerad: "Vilken är din åsikt om följande beslutade trafikåtgärder? – 'Västlänken (tågtunnel under Göteborg)', 'Trängselskatt i Göteborg'." 2011 är första året som frågan om Marieholmstunneln ställs och 2012 ställs frågan om att bygga dubbelspår till Borås.

Källa: De västsvenska SOM-undersökningarna 2006–2017.

När det gäller trängselskatten har stödet varierat mycket över tid. Men även när det var som starkast, strax efter trängselskattomröstningen i september 2014, har biltullarna inte samlat något flertal av göteborgarna bakom sig (40 procent). Under den gångna mandatperioden har stödet istället minskat. Hösten 2017 var det endast var fjärde boende i Göteborgs kommun som ansåg att trängselskatten var mycket eller ganska bra (26 procent).

Västlänkens opinionshistoria är att göteborgarna ställde sig övervägande positiva till projektet – med ett aktivt stöd större än 50 procent – fram till 2011. Då började opinionen svänga. Mellan 2011 och 2017 har andelen som tycker att Västlänken är mycket bra eller ganska bra halverats, från 54 till 24 procent.³

Att Västlänken är en besvärlig fråga för Göteborgspolitikerna blir också tydlig när vi undersöker inställning till Västlänken bland partiernas sympatisörer. Bland samtliga svarande i SOM-undersökningen i Göteborg 2017 är det bland de som har en åsikt i frågan 36 procent som tycker Västlänken är ett mycket eller ganska bra förslag, 13 procent som svarar varken bra eller dåligt förslag och 51 procent som svarar ganska eller mycket dåligt förslag. Med andra ord utgör motståndarna cirka hälften av de svarande medan förespråkarna är drygt en tredjedel.

Tabell 3 Åsikter om Västlänken (tågtunnel under Göteborg) bland partiernas sympatisörer (procent)

	Mycket bra förslag	Ganska bra förslag	Varken bra eller dåligt förslag	Ganska dåligt förslag	Mycket dåligt förslag	Summa	Balans- mätt	Antal svar
Samtliga svarande								
Gbg-SOM 2017	15	21	13	13	38	100	-15	2 384
Vänsterpartiet	15	25	14	17	29	100	-6	219
Socialdemokraterna	21	26	17	11	25	100	+11	528
Centerpartiet	19	29	11	14	27	100	+7	97
Liberalerna	13	22	12	16	37	100	-18	213
Moderaterna	15	19	13	13	40	100	-19	423
Kristdemokraterna	11	17	6	9	57	100	-38	54
Miljöpartiet	23	27	11	18	21	100	+11	130
Sverigedemokraterna	7	12	10	9	62	100	-52	180
Feministiskt initiativ	15	24	22	12	27	100	±0	67
Vägvalet	1	0	2	3	94	100	-96	97
Demokraterna	0	0	0	2	98	100	-100	38

Kommentar: Frågan lyder: Vilken är din åsikt om följande trafikåtgärder. Svartalernativ: Mycket bra förslag, Ganska bra förslag, Varken bra eller dåligt förslag, Ganska dåligt förslag, Mycket dåligt förslag samt Ingen uppfattning. Resultatet i tabellen är bland de som har en uppfattning i frågan. 8 procent har svarat ingen uppfattning och räknas de med i procentbasen är det 33 procent som svarar mycket/ganska bra förslag, 12 procent varken bra eller dåligt förslag och 47

procent ganska/mycket dåligt förslag (opinionsbalansen blir då -14). Andelen Ingen uppfattning bland partiernas sympatisörer varierar mellan 0 procent (DEM) och 14 procent (FI). Då Demokraterna var ett nystartat parti ingick inte partiet som ett fast svarsalternativ i Bästa parti-frågan i 2017 års undersökning. Bland svaren under Annat parti (107 svar totalt) återfinns 38 svarande som angivit Demokraterna.

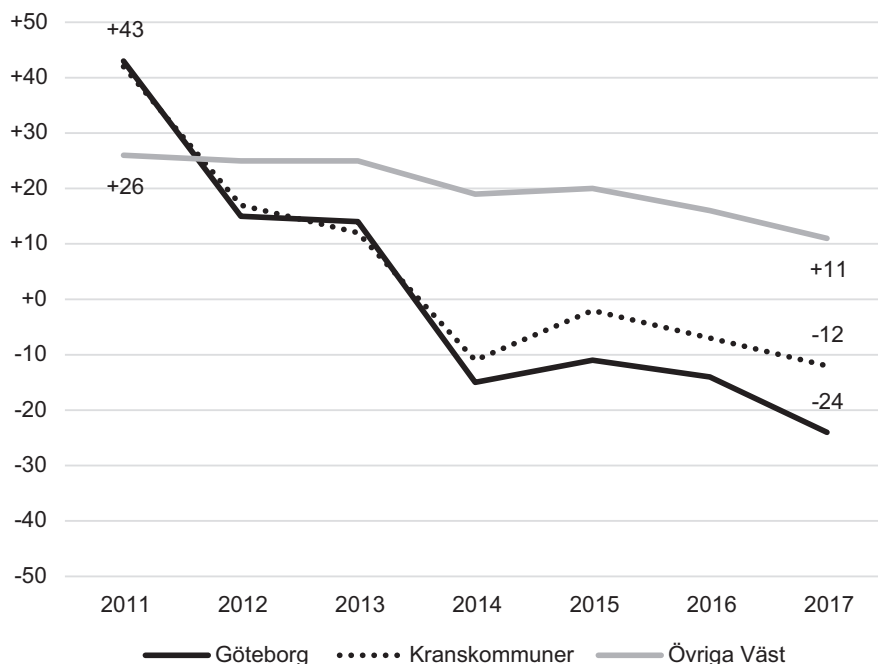
Källa: SOM-undersökningen i Göteborg 2017.

Gör vi motsvarande analys av inställningen till Västlänken bland partiernas sympatisörer (se tabell 3) är det nära eller omkring hälften av Socialdemokraternas, Centerpartiets och Miljöpartiets sympatisörer som är för Västlänken medan det omvänt är nära eller över hälften som är emot Västlänken bland sympatisörer för Vänsterpartiet, Liberalerna, Moderaterna, Kristdemokraterna, Sverigedemokraterna, Vägvalet och Demokraterna. Bland sympatisörer till S, C och MP finns en svagt positiv opinionsbalans, det vill säga andelen som svarar att Västlänken är ett mycket eller ganska bra förslag är något större än de som svarar mycket eller ganska dåligt förslag.

Bland FI:s sympatisörer är det en lika stor andel för som emot Västlänken och bland V:s sympatisörer är det en liten övervikt för motståndarsidan. Bland alla andra partiers sympatisörer, det vill säga L, M, KD, SD, VV och DEM är det en negativ opinionsbalans vilket betyder att en större andel har svarat att Västlänken är ett mycket eller ganska dåligt förslag jämfört med andelen som svarat mycket eller ganska bra förslag. Bland sympatisörer till KD, SD, VV och Demokraterna är opinionsbalansen också tydligt negativ. Sammanfattningsvis kan vi konstatera att bland partierna i kommunfullmäktige 2017 som är tydligt för Västlänken (V, S, MP, FI, L, M och KD) går fyra av dessa partier – V, L, M och KD i olika grad i otakt med sina sympatisörer så till vida att det bland sympatisörerna är en större andel som är emot än för Västlänken. Men det är också ett faktum att Västlänkenfrågan även splittrar partier där stödet för Västlänken är större än motståndet – bland sympatisörer till S, MP och FI anger över en tredjedel (36–39 procent) att Västlänken är ett ganska eller mycket dåligt förslag.

Den negativa trenden i synen på Västlänken återfinns i hela Västra Götaland under perioden 2011–2017 (se figur 3). Det har dock under perioden sakta vuxit fram en tydligare geografisk närhetsfaktor när det gäller inställningen till Västlänken. Byggandet av en tågtunnel under Göteborg är idag klart mindre populär bland boende i Göteborg än bland medborgarna i kranskommunerna och i regionen som helhet. Enligt SOM-undersökningen i Västra Götaland var opinionsbalansen klart negativ bland Göteborgare 2017 (-24) samtidigt som opinionen var betydligt mer delad i kranskommunerna (-12). Utanför Göteborg – i övriga delar av Västra Götaland – finns idag alltså en övervägande positiv attityd till förslaget om att bygga en tågtunnel under Göteborg (+11). Det ligger nära till hands att dra slutsatser om att berördhet och fysisk närhet till byggandet har betydelse i sammanhanget: Ju närmare Göteborg du bor i Västra Götaland desto lägre är stödet för Västlänksprojektet.

Figur 3 *Inställning till Västlänken bland boende i Göteborg, i Göteborgs kranskommuner och i Västra Götaland 2011–2017 (balansmått)*

Kommentar: Alla resultat i figuren gäller boende i Göteborg. Frågorna ställda till göteborgare i den västsvenska SOM-undersökningen lyder från 2011–2017: "Vilken är din åsikt om följande beslutade trafikåtgärder? – 'Västlänken (tågtunnel under Göteborg)'. Den regionala indelningen är boende i Göteborg, boende i Göteborgs kranskommuner (Kungsbacka, Härryda, Partille, Öckerö, Ale, Lerum, Mölndal, Kungälv), samt övriga Västra Götaland.

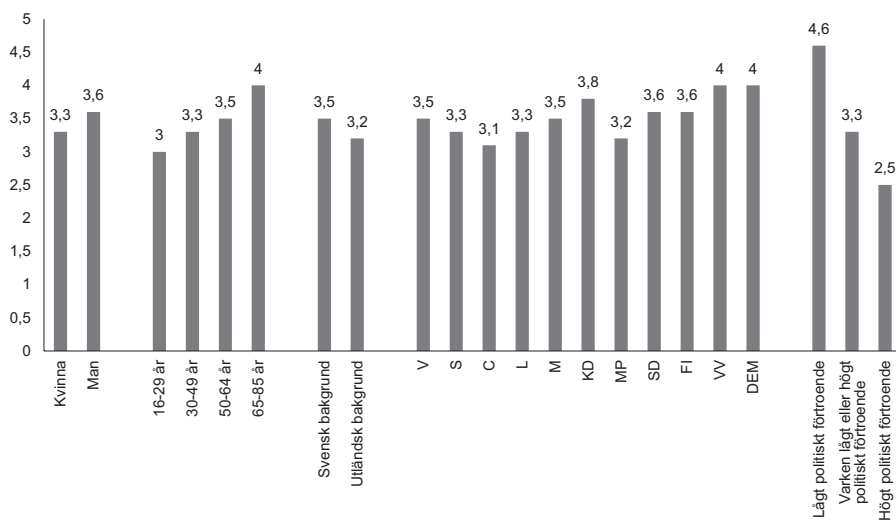
Källa: De västsvenska SOM-undersökningarna 2011–2017.

Inställning till infrastruktur handlar mer om förtroende än om ideologi

För att fördjupa analysen av gruppskillnader i frågan om attityder till Västlänken genomför vi en multipel regressionsanalys där flera faktorer samtidigt tas under beaktande. Figur 4 nedan visar predicerade medelvärden i olika grupper, i korthet de gruppskillnader som kvarstår när vi samtidigt tar hänsyn till andra faktorer. Ju högre stapel, desto mer negativ inställning till Västlänken. Figuren visar signifikanta men relativt små åsiktsskillnader mellan män och kvinnor, yngre och äldre och olika partisympatisörer. I korthet är män, äldre, personer med svensk bakgrund och sympatisörer till M, KD, SD, VV och DEM allt annat lika mer negativt inställda till Västlänken än kvinnor, yngre, personer med svensk bakgrund och sympatisörer

till MP. Personer 65–85 år och sympatisörer till Vägvalet och Demokraterna får samtliga ett predicerat medelvärde på 4 vilket motsvarar ”Ganska dåligt förslag” när vi samtidigt konstanthåller kön, utbildning, inkomst, bakgrund, politiskt intresse och politiskt förtroende. Utan kontroll för andra variabler varierar det predicerade medelvärdet i attityd till Västlänken mellan 2,96 bland MP-sympatisörer till 4,97 bland DEM-sympatisörer (5=Mycket dåligt förslag). Att vi överlag ser mindre skillnader mellan partiernas sympatisörer i figur 4 jämfört med tabell 3 beror just på att värdena i figur 4 baseras på en multipel regressionsanalys där vi också tagit hänsyn till andra förklaringar.

Figur 4 Åsikt om Västlänken i olika grupper (predicerade medelvärden på en skala där 1=mycket bra förslag och 5=mycket dåligt förslag)

Kommentar: De predicerade värdena baseras på en linjär regressionsanalys med attityd till Västlänken som beroende variabel och med kön, åldersgrupp, utbildning, inkomst, svensk/utländsk bakgrund, partisympati, politiskt intresse och ett index för politiskt förtroende (svar sammanlagda från frågorna om förtroende för politiker i Göteborg, nöjd med den lokala demokratin samt kommunstyrelsen sköter sitt arbete) som oberoende variabler. I regressionsanalysen är standardfelen klustrade på bostadsområde (så kallade mellanområden). De predicerade värdena är uträknade när alla andra variabler hålls vid sina medelvärden. Figuren ovan illustrerar de medelvärdesskillnader som är signifikanta. Observera att för partisympati är sympatisörer till M, KD, SD, VV och DEM signifikant mer emot Västlänken jämfört med MP medan skillnaderna mellan MP å ena sidan och V, S, C, L och FI å andra sidan inte är signifikanta. Att FI-sympatisörernas medelvärde på 3,6 inte är signifikant skilt från MP-sympatisörernas medelvärde på 3,2 beror dels på att det är relativt få FI-sympatisörer i undersökningen, dels att FI-sympatisörerna är mer spridda utmed åsiktsskalan. Under kontroll för andra variabler finns inga signifikanta skillnader i åsikter efter utbildningsnivå, hushållsinkomst eller intresse för politik.

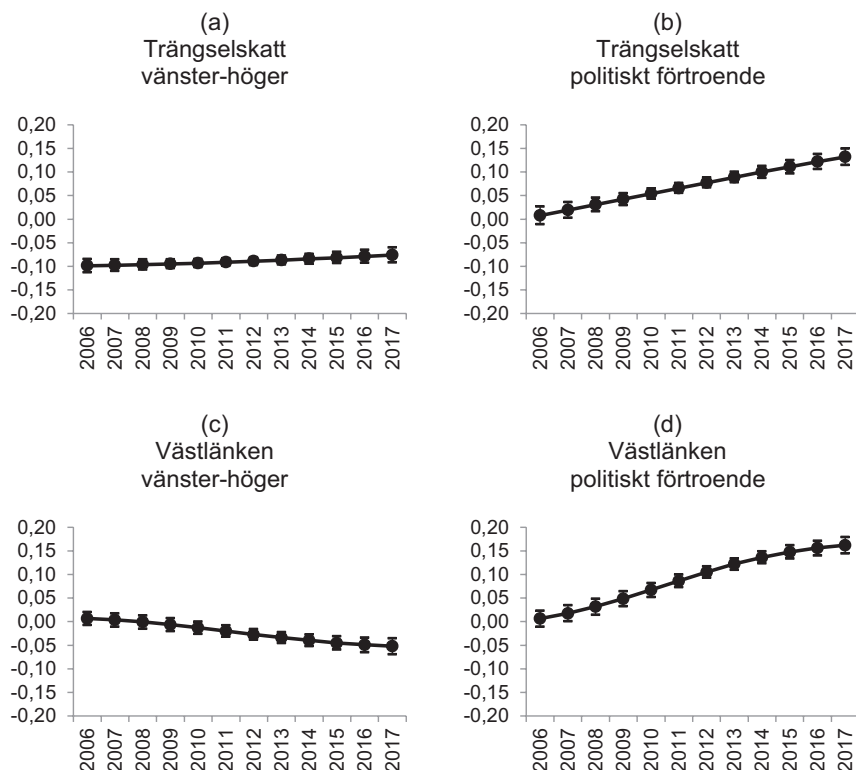
Källa: SOM-undersökningen i Göteborg 2017.

Den förklaringsvariabel som ger upphov till störst skillnader i åsikt om Västlänken är dock politiskt förtroende. Politiskt förtroende utgörs här av ett index som lägger samman förtroende för politiker i Göteborg, bedömning/nöjdhet med den lokala demokratin samt uppfattning om hur kommunstyrelsen sköter sitt arbete. Bland personer som har mycket lågt politiskt förtroende är också inställningen till Västlänken som allra mest negativ – i den här gruppen ligger det predicerade medelvärdet på 4,6 (5 betyder "Mycket dåligt förslag"). Omvänt, i gruppen med högt politiskt förtroende är det predicerade medelvärdet, under kontroll för andra faktorer, 2,5, det vill säga mellan "ganska bra förslag" och "varken bra eller dåligt förslag". Resultaten ovan bekräftar med andra ord att något så grundläggande som förtroende för politik har en tydlig samvariation med inställning till infrastruktursatsningar i Göteborg, vilket antyder att det kan handla om en klassisk ond cirkel där ökat missnöje och åsiktsavstånd mellan medborgare och de politiska representanterna och minskat politiskt förtroende ömsesidigt förstärker varandra. Det har tidigare gjorts en analys som sträcker sig mellan åren 2006–2016 av hur ideologisk placering och förtroende för kommunalpolitiker påverkar göteborgarnas inställning till Västlänken och trängselskatten (Andersson & Oscarsson 2017). Vi upprepar denna analys med de senaste resultaten från SOM-undersökningen i Västra Götaland för att se om resultaten förändrats (se figur 5).

När vi nu upprepar samma analys ser vi att effekterna i stort sätt pekar åt samma håll som när analysen genomfördes första gången. Vi ser att effekten av ideologisk placering inte förändrats särskilt sedan vår första mätning av inställning till trängselskatt (a) 2006. Det betyder att göteborgare som står till höger i politiken är ungefär lika negativa till trängselskatten nu som de var 2006 och att effekten av vänster-högerideologi är stabil över tid. Tittar vi däremot på frågan om Västlänken (c) ser vi att det långsamt växer fram en negativ effekt av vänster-högerplacering mellan åren 2006–2017. Det betyder att medan det i början av mätperioden helt saknades ett samband mellan vänster-högerideologi och Västlänksattityd finns det nu en svag men statistiskt signifikant effekt: 2017 tenderar göteborgare som placerar sig till höger ideologiskt att vara mer negativa till Västlänken än göteborgare som har hjärtat till vänster. Vi finner alltså som i vår tidigare analys en tilltagande negativ koppling mellan ideologisk vänster-högeridentifikation och inställningen till Västlänken över tid. Resultatet beror med stor sannolikhet på att de partier som höjt sina röster mot Västlänksprojektet och bildat opinion i frågan till största delen varit partier som placerar sig till höger.

När vi vänder blickarna mot hur förtroendet för kommunens politiker över tid påverkar inställningen till de båda infrastrukturfrågorna ser vi liknande men mer dramatiska mönster. Politikerförtroendet påverkar inställningen till Västlänken i avsevärt större utsträckning idag än för 11 år sedan. Till en början var skillnaden i inställning till Västlänken (d) och trängselskatten (b) mellan de med stort respektive litet förtroende för kommunpolitikerna så gott som icke-existerande. Idag ser vi att de som har starkt förtroende för Göteborgspolitikerna är mer positiva

Figur 5 Effekter av vänster-högerorientering och politiskt förtroende på attityderna till trängselskatt och Västlänken 2006–2017 (logistiska effekter samt konfidensintervaller)

Kommentar: Figuren ovan visar marginaleffekter av vänster-höger och politiskt förtroende på inställningen till trängselskatt och Västlänken under åren 2006–2017. Frågorna som ställts lyder: "Vilken är din åsikt om följande beslutade trafikåtgärder? – 'Västlänken (tågtunnel under Göteborg)', 'Trängselskatt i Göteborg'." Frågan kodas 0=negativt inställd och 1=positivt inställd. Resultaten är hämtade från två logistiska regressionsanalyser med följande variabler: utbildning, inkomstnivå, kön, förtroende, vänster-högerplacering över tid. Utbildning är kodad i fyra steg: 1="Låg" till 4="Hög". Årsinkomst är kodad i åtta steg: 1="100 000" till 8="Mer än 700 000". Kön kodas 1=kvinna och 2=man. Förtroende för kommunpolitiker kodas i fem steg: 1="Mycket litet förtroende", 3="Varken stort eller litet förtroende", 5="Mycket stort förtroende". Vänster-högerplacering kodas i fem steg: 1="Klart till vänster", 3="Varken till vänster eller till höger", 5="Klart till höger".

Källa: Den lokala SOM-undersökningen i Göteborg 2016–2017 och västsvenska SOM-undersökningen 2006–2017.

till både trängselskatt och Västlänken. Omvänt betyder det att de som har svagt förtroende för kommunalpolitikerna också ställer sig mer negativa till de båda infrastruktursatsningarna.

Vi ser att våra tidigare resultat bekräftas även med ytterligare en mätpunkt: sambandet mellan förtroende och positiv respektive negativ inställning till Västlänken och trängselskatten blir starkare över tid. Även om vi här inte kan uttala oss om kausalitet är resultaten konsistenta med idén om en ond cirkel där två för demokratin centrala dimensioner – åsiktsnärhet och förtroende – utvecklas i samma negativa riktning: Västlänksfrågan politiserar något mer idag än tidigare. Men framför allt skapar det växande åsiktsavståndet mellan göteborgarna och företrädarna i frågan om Västlänkens vara eller inte vara en sortering efter graden av politikerförtroende som blir en stor utmaning för den göteborgska demokratin⁴.

Västlänken – i ökande grad en fråga om förtroende

I det här kapitlet har vi lagt ännu en viktig pusselbit till den systematiska kartläggningen av göteborgarnas viktigaste samhällsfrågor, politiskt förtroende och attityder till den just nu mest polariserande och engagerande lokala sakfrågan i Göteborg: byggandet av Västlänken. Analyserna tjänar som viktig bakgrundsteckning av förutsättningarna för lokal politisk maktkamp och demokratiska utmaningar för Göteborg som stad.

SOM-undersökningarnas tidsserier visar tydligt hur stödet för Västlänken fallit från en knapp majoritet som ställde sig positiva under perioden 2006–2011 till en klar minoritet vid de två senaste mätningarna. Hösten 2017 var det var fjärde göteborgare som tyckte att förslaget om att bygga en tågtunnel under Göteborg var ett bra förslag. Ju närmare byggstart desto större har otakten mellan medborgare och lokala politiker blivit. Sakfrågan har klättrat på göteborgarnas dagordning och därmed genomgått en intressant förändring över tid: under de senaste tio åren har negativa attityder till Västlänken kommit att gå allt mer hand i hand med högerståndpunkter. Men framför allt har det vuxit fram ett starkt samband mellan lågt politikerförtroende och skepsis till en tågtunnel under Göteborg. Frågan om Västlänken har blivit en samlande symbolfråga för väljare som är missnöjda även med andra saker än hanteringen av Västlänksfrågan.

Frågan om Västlänken kommer att under överskådlig tid innebära en stor utmaning för den lokala demokratin i Göteborg. *Demokraterna* representerar väljare som vill stoppa projektet medan en majoritet av övriga partier ser som sin uppgift att ta ansvar för och genomföra tidigare fattade beslut. I skrivande stund (November 2018) har vi ännu inte fått något svar på om någon form av kompromiss eller överenskommelse i Västlänksfrågan kan komma till stånd efter valet 2018. Oavsett utgång kommer det bli spännande att följa den fortsatta opinionsutvecklingen i frågan om Västlänken.

Noter

- ¹ En enkel sökning på alla svenska medier som finns på Mediearkivet visar att ordet Västlänk* ger 4302 träffar 2018 (till och med 24 oktober), 2633 under 2017, 1452 under 2016 och 244 under 2015. Enskilt flest träffar finns hos Göteborgs-Posten med 1295 träffar i tryckt press. GT har under samma period 172 träffar och ETC Göteborg 146 träffar i tryckt press. För TV/Radio finns 50 träffar på Västlänk* hos SVT Nyheter Väst och hos SR P4 Göteborg finns 26 träffar. Webb säredovisas i Mediearkivet, även här dominerar Göteborgs-Posten stort (679 träffar, jämfört med 212 för GT, 188 för Göteborg-Direkt 188, 97 för SVT Nyheter Väst, 89 hos P4 Göteborg 89 och 88 hos ETC Göteborg).
- ² De något olika nivåskattningarna och prioriteringarna av viktigaste samhällsproblem mellan svarande i SOM-undersökningen i Göteborg och svarande Göteborgare i den västsvenska SOM-undersökningen beror på att svaren från den senare undersökningen är färre, att frågan i Göteborgsundersökningen handlar om "viktigaste samhällsproblem/fråga i Göteborg" medan frågan i den Västsvenska SOM-undersökningen är "viktigaste samhällsproblem/fråga i din kommun" samt att frågorna i enkäten som helhet skiljer sig åt mellan den Göteborgska SOM-undersökningen och den västsvenska SOM-undersökningen, där den tidigare har tydligt fokus på Göteborg medan den senare tydligt fokuserar på Västra Götalandsregionen.
- ³ Frågan om Västlänken ställs också i den göteborgska SOM-undersökningen sedan 2016. Huvudfrågan är dock något annorlunda ställd – "Vilken är din åsikt om följande trafikåtgärder?" (ordet 'beslutade' är inte med i frågeformuleringen) och dessutom ställd i ett något annat sammanhang: en enkät bestående enbart av lokala frågor om Göteborg. Resultatet är en något annorlunda svarsfördelning. Andelen som anser att förslaget om "Västlänken (tågtunnel under Göteborg)" är mycket eller ganska bra är 36 procent i göteborgsundersökningen mot 24 procent i Väst-SOM-studien som samlats in vid exakt samma tidpunkt. För surveyforskare är liknande avvikelser som beror på frågeformulering och ordning på svarsalternativ inte ögonbrynshöjande. Fler metodexperiment behöver genomföras för att pröva olika surveymetodologiska förklaringar till den mer positiva inställningen till tågtunneln bland göteborgare i Göteborgsundersökningen än bland göteborgare i den västsvenska SOM-undersökningen.
- ⁴ Ytterligare resultatfördjupning baserade på SOM-undersökningen i Göteborg 2017 visar att samtliga partisympatisörer utom VV och DEM uppvisar mer negativa attityder till Västlänken vid lägre politiskt förtroende och mer positiva attityder vid högre politiskt förtroende. Sympatisörer till VV och DEM är negativt inställda till Västlänken oavsett grad av politiskt förtroende. Resultaten baserar på en regressionsanalys med attityder till Västlänken som beroende variabel och kön, åldersgrupp, utbildningsnivå, hushållsinkomst, svensk/utländsk bakgrund, partisynpati, politiskt förtroendeindex, politiskt intresse samt en interaktionsvariabel mellan partisynpati och politiskt förtroende.

Referenser

- Andersson, Dennis & Henrik Oscarsson (2015). Folkomröstningen om trängselskatt i Göteborg 2014. I Bergström, Annika & Jonas Ohlsson, (red) *Alla dessa val*. Göteborgs universitet, SOM-institutet.
- Andersson, Dennis & Henrik Oscarsson (2017). Göteborgarna tycker om infrastrukturprojekt. I Andersson, Ulrika & Annika Bergström, (red) *En brokig gemenskap*. Göteborgs universitet, SOM-institutet.
- Andersson, Ulrika, Johan Martinsson, Elina Lindgren & Maria Oskarson (2018). *Sprickor i fasaden*. Göteborgs universitet, SOM-institutet.
- Bergström, Annika & Jonas Ohlsson (2017). Västsvenska trender 1998–2016. SOM-rapport 2017:33. Göteborgs universitet, SOM-institutet.
- Christensen, Tom & Per Laegrid (2005). The Relative Importance of Service Satisfaction, Political Factors, and Demography, *Public Performance & Management Review*, 28:4, 487–511.
- Demokraterna (2018). Att göra-lista för Göteborg och sjukvården. <https://demokraterna.se/wp-content/uploads/2018/01/attgoralistadem-1.pdf>.
- Erlingsson, Gissur Ó & Henrik Oscarsson (2015). Röstdelning i Sverige. I Annika Bergström, Bengt Johansson Henrik Oscarsson & Maria Oskarson (red) *Fragment*. Göteborgs universitet, SOM-institutet.
- Esaiasson, Peter & Christopher Wlezien (2016). "Advances in the Study of Democratic Responsiveness: An Introduction." *Comparative Political Studies* 50(6): 699–710.
- God morgon, världen! (2018) Inslag om Skutberget och Muminvärlden i Karlstad. <https://sverigesradio.se/sida/avsnitt/1168340?programid=438>, sändes den 21 oktober. Det refererade inslaget börjar 57:25 in i programmet.
- Johansson, Folke (2012). Medborgarna och trängselskatten – efter beslutet. I Bergström, Annika & Jonas Ohlsson, (red) *Medborgarna och välfärden*, Göteborgs universitet, SOM-institutet.
- Kumlin, Staffan & Atle Haugsgjerd (2017). The welfare state and political trust: bringing performance back in. I Sonja Zmerli & Tom W.G van der Meer *Handbook on political trust*. Cheltenham, Edward Elgar Publishing Limited.
- Larsson Taghizadeh, Jonas (2016). *Power from Below? The Impact of Protests and Lobbying on School Closures in Sweden*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Martinsson, Johan & Ulrika Andersson (2018). Svenska Trender 1986–2017. SOM-rapport 2018:01. Göteborgs universitet, SOM-institutet.
- Solevid, Maria (2009). *Voices from the Welfare State. Dissatisfaction and Political Action in Sweden*. Göteborg: Gothenburg Studies in Politics 119.
- Stimson, James A., Michael B. Mackuen & Robert S. Erikson (1995). "Dynamic Representation." *The American Political Science Review* 89(3): 543–565.
- Weissenbilder, Marcus & Johan Martinsson. Regionala samhällsproblem. I Anders & Björn Rönnerstrand (red) *Hemma Väst*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.

Metodredovisning

DEN VÄSTSVENSKA SOM-UNDERSÖKNINGEN 2017¹

MARCUS WEISSENBILDER

Sammanfattning

Den västsvenska SOM-undersökningen 2017 är den tjugosjätte sedan starten 1992.² Studien genomförs primärt via postala enkäter men sedan undersökningsåret 2012 ges respondenterna även möjligheten att svara digitalt via internet. Varje undersökning genomförs under så identiska förutsättningar som möjligt för att resultaten från de olika åren ska vara jämförbara. SOM-undersökningen 2017 skickades till två urval om sammanlagt 6 000 slumpmässigt utvalda personer folkbokförda i Sverige i åldrarna 16-85 år.

SOM-institutet genomförde hösten 2017 för 26:e året i rad en regional frågeundersökning med syfte att kartlägga västsvenska folkets vanor och attityder på ett flertal områden med fokus på (S)amhälle, (O)pinion och (M)edier. Den västsvenska SOM-undersökningen genomfördes parallellt med den 32:a nationella SOM-undersökningen och den andra lokala SOM-undersökningen i Göteborg.

Den västsvenska SOM-undersökningen 2017 skickades till sammanlagt 6 000 personer i åldrarna 16–85 år. Data samlades in framförallt genom svar på postala enkäter men också genom svar på webben, ett alternativ som sedan 2012 har erbjudits respondenterna. Kontinuitet i fältarbete och frågeutformning är viktig för datakvaliteten och för jämförelser över tid. Samtidigt genomför SOM-institutet utvecklande arbete under kontrollerade former för att behålla aktualiteten i datamaterial och insamlingsmetoder. I 2017 års västsvenska SOM-undersökning genomfördes experiment med syftet att undersöka effekten av telefonpåminnelser till respondenterna i SOM-undersökningarna. Experimentets genomförande och utfall finns redovisat i detalj i *SOM-undersökningarna 2017 – en metodöversikt* (Jansson, Tipple & Weissenbilder). Föreliggande kapitel presenterar den västsvenska SOM-undersökningens genomförande genom att beskriva olika aspekter av undersökningsåret 2017/2018 i detalj.

Urval

Den västsvenska SOM-undersökningen baseras likt övriga SOM-undersökningar på ett sannolikhetsurval av personer som utgör populationen i miniatyr. Det betyder

att sammansättningen av svarspersoner speglar sammansättningen i befolkningen. Urvalsramen utgörs av Skatteverkets folkbokföringsregister och innefattar alla svenska och utländska medborgare i åldrarna 16–85 år som har sin primära adress i Sverige. År 2017 ingick totalt 6 000 personer i urvalet till den västsvenska SOM-undersökningen. Urvalsstorleken har förändrats över tid vilket redovisas i tabell 1. I tabellen framgår också urvalsstorleken för 2017 års experimentgrupp. Experimenturvalet bestod av halva det totala urvalet i den västsvenska SOM-undersökningen. Det totala urvalet randomiserades in i två grupper, en som fick telefonpåminnelser och en andra grupp som inte fick telefonpåminnelser.

Tabell 1 Den västsvenska SOM-undersökningens urval 1992–2016

År	Urvalsmetod	Antal formulär	Total urvalsstorlek	Medborgarskap	Åldrar
1992	Systematiskt sannolikhetsurval	1	2 800	Både sv. & utl.	15–75 år
1993	"	"	2 800	Endast sv.	"
1994	"	"	2 800	Både sv. & utl.	"
1995	"	"	2 799	Endast sv.	"
1996–1997	"	"	2 900	Både sv. & utl.	15–80 år
1998	"	"	5 800	"	"
1999	"	"	5 900	"	16–80 år
2000–2009	"	2	6 000	"	15–85 år
2010–2015	"	1	6 000	"	16–85 år
2016 Ordinarie urval	"	1	6 071	"	16–85 år
2016 Experimentgrupp	"	1	1 929	"	19–85 år ¹
2017 Ordinarie urval	"	1	3 000	"	16–85 år
2017 Experimentgrupp	"	1	3 000	"	16–85 år

Kommentar: ¹Urvalet för 2016 års experimentgrupp skiljer sig åldersmässigt från det ordinarie urvalet. Det beror på att experimentgruppen erbjöds incitament i form av en skraplott (trisslott), vilket enligt den svenska lotterilagen är förbjudet att distribuera till personer under 18 år. Det totala urvalet i den västsvenska SOM-undersökningen 2016 var 8 000. För detaljerad beskrivning av 2016 års tvådelade urval se *SOM-undersökningarna 2016 – en metodöversikt* av Arkhede, Bové, Bové och Jansson (2017).

Källa: De västsvenska SOM-undersökningarna 1992–2017.

Frågeformulär

Den västsvenska SOM-undersökningen 2017 bestod av 74 frågor fördelade på 16 sidor i pappersenkäten. Frågorna utformades av SOM-institutet i samråd med samverkansprojekt. Frågorna var av olika karaktär och indelade i 10 underrubriker som exempelvis *Nyheter & medier*, *Trafik & kommunikationer* och *Offentlig service*. Flertalet frågor har ställts i många år och svaren bidrar till att bibehålla tidsserier som påbörjats i samband med den första undersökningen 1992. Frågorna i den

västsvenska SOM-undersökningen fokuserar speciellt på områden som är aktuella på regional nivå så som offentlig service och trafikvanor. De flesta frågorna besvarades genom att kryssa i en ruta som motsvarar ett fast svarsalternativ. Ett mindre antal frågor erbjöd respondenterna möjlighet att själva skriva ut sitt svar i fritext. Svaren kodades sedan manuellt enligt ett schema av en grupp kodare på SOM-institutet.³ Sist i formuläret ställdes ett antal frågor om respondentens bakgrund och boendesituation. Enkätens utformning var densamma för både det ordinarie urvalet och experimentgruppen. Respondenterna gavs även möjligheten att svara på enkäten digitalt. Webbformuläret framställdes av SOM-institutet i webbverktyget Qualtrics. Utformningen av frågorna var identiska i pappers- och webbenkäten men av layoutmässiga skäl innehöll webbenkäten fler sidbrytningar. Frågor som respondenten eventuellt instruerades att hoppa över i pappersenkäten doldes automatiskt i webbversionen. Det elektroniska formuläret var främst framtaget för att besvaras på en dator eller enhet med en stor skärm vilket innebar att ytterliga layoutmässiga skillnader eventuellt kunde förekomma om respondenten valde att besvara enkäten på till exempel en mobiltelefon. Aktuella kodscheman finns tillgängliga i kodboken för 2017 års västsvenska SOM-undersökning som finns att ladda ned på SOM-institutets hemsida: www.som.gu.se.⁴

Fältarbete

Fältarbetet för den västsvenska SOM-undersökningen 2017 har i huvudsak följt upplägget från tidigare års undersökningar. Utskick och insamling av enkäter utfördes av ett fristående undersökningsföretag⁵ i nära samarbete med SOM-institutet som kontinuerligt utvärderade genomförandet. Undersökningsföretaget svarade för den tekniska delen av datainsamlingen så som tryck, distribution, telefonpåminnelser och skanning, medan SOM-institutet svarade för allt innehåll i utskick och enkäter, samt kodning av fritextfrågor. Datainsamlingsarbetet genomfördes under hösten 2017. Arbetet inleddes i början av september med ett aviseringskort som informerade respondenterna om att de blivit slumpmässigt utvalda att delta i årets västsvenska SOM-undersökning. En vecka senare skickades enkäten ut tillsammans med ett följebrev, en informationsbroschyr om SOM-institutets verksamhet samt en penna. Under resterande del av fältperioden genomfördes en serie påminnelseinsatser per brev, telefon och sms.

Nytt för i år är att respondenterna redan från första enkätutskicket fick möjligheten att besvara enkäten via internet. Personliga inloggningsuppgifter till enkäten och en hänvisning till SOM-institutets hemsida skickades till respondenterna i samband med enkätutskicket.

Utöver detta genomfördes en våg av telefonpåminnelser, samt fyra SMS-påminnelser. Alla respondenter med känt hem- eller mobiltelefonnummer, som inte ännu hade svarat på enkäten eller meddelat att de inte vill delta, blev uppringda av ett telefonundersökningsföretag. När telefonundersökningsföretaget kontaktade

respondenterna fick de som svarade i telefon vid uppringningen möjlighet att avböja att delta i undersökningen eller be om en ny pappersenkät. De som per telefon avböjde medverkan fick därefter inga fler påminnelser. Kontakten mellan telefonundersökningsföretaget och respondenterna dokumenterades i ett fördefinierat kodschema.

Fältarbetet avslutades 31 december 2017 när fältföretaget gjorde en slutskanning av inkomna enkäter och sammanställde en datafil som skickades till SOM-institutet för validering. Enkäter som kom in efter slutskanningen registrerades för hand av SOM-institutet. Den allra sista enkäten inkom den 10 januari och markerar därmed det formella slutet på datainsamlingsperioden. Vid datavalideringsprocessens slut avidentifierades enkäterna och alla personuppgifter raderades. Av tabell 2 framgår i detalj tidsramarna för fältarbetet och dess olika insatser.

Tabell 2 Fältinsatser i den västsvenska SOM-undersökningen 2017

7 sept	Utskick av aviseringsvykort
14 sept	Utskick av Missiv 1 – formulär, informationsbroschyr, svarskuvert och penna. Möjligheten att svara på webben introduceras.
26 sept	Utskick av tack-/påminnelsevykort
4 okt	Utskick av Missiv 2 – formulär och svarskuvert.
5 okt	Utskick av SMS 1.
16 okt	Utskick av Missiv 3 – formulär och svarskuvert.
20 okt	Utskick av SMS 2. Innehållande möjlighet att svara NEJ.
25 okt – 12 nov	Telefonpåminnelseperiod till telefonnummersatta respondenter som ännu inte sänt in enkät eller meddelat att de inte vill eller kan delta. 7 kontaktförsök per person. Både hemnummer och mobilnummer.
1 nov	Utskick av SMS 3. Innehållande möjlighet att svara NEJ.
13 nov	Utskick av Missiv 4 – formulär och svarskuvert.
23 nov	Utskick av SMS 3. Innehållande möjlighet att svara NEJ.
5 dec	Utskick av Missiv 4 – formulär, svarskuvert och bortfallsenkät.
31 dec	Fältstopp

Kommentar: I de fall både hemnummer och mobilnummer fanns för en respondent prioriterades hemnummer för telefonpåminnelser. Båda typerna telesattes dock när detta var möjligt.

Webbenkäter

Datainsamlingen av den västsvenska SOM-undersökningen 2017 genomfördes för sjätte året i rad med undersökningsdesign som kallas blandad datainsamling (*mixed mode*). Det betyder att flera datainsamlingsmetoder används i en och samma frågeundersökning. I SOM-undersökningen samlades data primärt in via postenkäter, men respondenterna gavs även möjlighet att fylla i enkäten på internet. Webbenkäten introducerades i år direkt med det första utskicket. Den

digitala versionen av formulären programmerades i webbverktyget Qualtrics och administrerades av SOM-institutet, medan pappersenkäten administrerades av undersökningsföretaget.

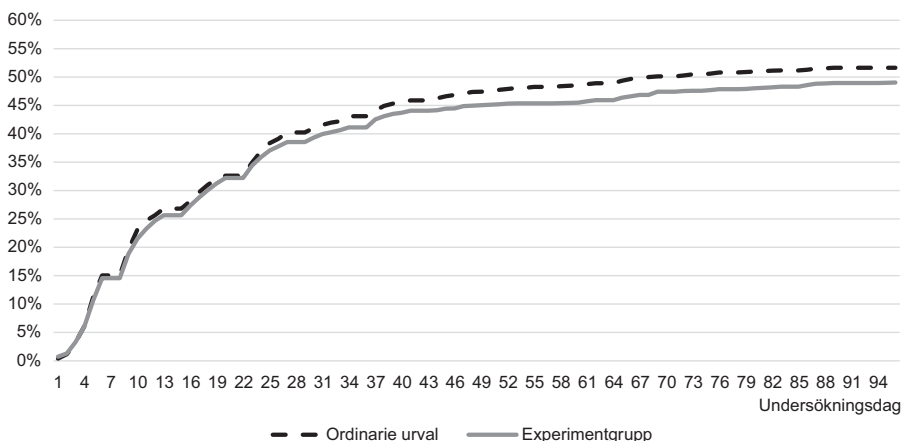
Det var 374 personer, motsvarande 6,2 procent av bruttourvalet, som valde att besvara enkäten via internet 2017. Av samtliga som besvarade enkäten 2017 var det 12,2 procent som gjorde det via internet, att jämföras med 7,2 procent 2016 och 5,5 procent 2015.

Inflöde

De flesta respondenter som väljer att delta i SOM-undersökningarna skickar tillbaka enkäten redan inom några veckor. Det generella inflödesmönstret med högt inflöde de första veckorna i samband med de första påminnelserna upprepade sig även 2017 (figur 1). Användandet av belöningar i SOM-undersökningarna gav en mycket tydlig effekt på svarsfrekvenser. Se till exempel i den Västsvenska SOM-undersökningen 2016 där svarsfrekvensen var 6,2 procentenheter högre i experimentgruppen jämfört med det ordinarie urvalet.

Den första enkäten kom in strax efter att formulären nått respondenterna. Under de första 15 dagarna inkom 60 procent av vad som kom att bli den slutgiltiga svarsfrekvensen. Efter 45 dagar (3 november 2017) hade 90 procent av de slutgiltiga svaren kommit in. Anledningen till att fältperioden fortsätter en längre tid efter detta är att olika grupper i befolkningen tenderar att svara vid olika tillfällen under datainsamlingsperioden. Analyser av inflödesmönstret visar bland annat att grupper som i hög grad svarar på SOM-undersökningarna, så som äldre och politiskt intresserade, ofta svarar tidigt under fältperioden. De grupper som är underrepresenterade i den slutgiltiga svarsfilen så som yngre och personer från arbetarhem svarar i högre grad senare under fältperioden. Genom att ge dem som får en enkät skickad hem till sig möjligheten att svara under en lång period ökar andelen svarspersoner från grupper som vanligtvis är underrepresenterade. Vi undviker därmed att förstärka mönster av till exempel den överrepresentation av grupper med stort politiskt intresse och hög ålder som redan finns i SOM-undersökningarna.

Figur 1 Kumulativt inflöde av enkäter i den västsvenska SOM-undersökningen 2017 (kumulativ procent av bruttourvalet)

Kommentar: Deltagare i experimentgruppen kontaktades inte via telefonpåminnelse.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2017.

Svarsfrekvens och bortfall

Svarsfrekvensen för SOM-undersökningarna har successivt sjunkit under 2000-talet, ett mönster som även gäller för andra liknande undersökningar i Sverige (se tabell 3). De första fem åren då hela Västra Götaland var med i urvalet för den västsvenska SOM-undersökningen var svarsfrekvensen i genomsnitt 67 procent och de senaste fem åren har den genomsnittliga svarsfrekvensen varit strax under 52 procent.

Av det ursprungliga urvalet på totalt 6 000 personer (bruttourvalet) var det 3 059 personer som besvarade och skickade in formuläret. Från bruttourvalet har det så kallade naturliga bortfallet definierats bort, vilket är personer som är fysiskt eller mentalt oförmögna att svara på enkäten, personer som är avlidna, bortresta under större delen av fältperioden, emigrerade, har språksvårigheter eller inte alls talar svenska. Sammanlagt 242 personer, motsvarande 4,0 procent, räknades bort som naturligt bortfall i 2017 års västsvenska SOM-undersökning. Antalet personer som svarat på respektive formulär alternativt noterats som naturligt bortfall redovisas i tabell 4. Informationen om svarsbortfallet, alltså de respondenter som inte kan eller vill svara på enkäten, har inhämtats på flera sätt: via telefonpåminnelserna, direkt från respondenter eller anhöriga som hört av sig under fältarbetets gång, via den bifogade bortfallsenkäten i sista påminnelsen med frågor om varför man inte önskar eller kan delta i undersökningen samt via Skatteverkets befolkningsregister.

Tabell 3 Svarsfrekvensen i de västsvenska SOM-undersökningarna 1992–2017 (procent)

Under-söknings- år	Brutto- urval	Netto- urval	Andel naturligt bortfall	Antal svar	Svars- frekvens (brutto)	Svars- frekvens (netto)	Fältarbete utfört av
1992	2 800	2 650	5,4 %	1 603	57 %	60 %	Linfab
1993	2 800	2 647	5,5 %	1 586	57 %	60 %	Linfab
1994	2 800	2 639	5,8 %	1 591	57 %	60 %	Linfab
1995	2 799	2 620	6,4 %	1 709	61 %	65 %	Temo
1996	2 900	2 621	9,6 %	1 807	62 %	69 %	Gallup
1997	2 900	2 637	9,1 %	1 845	64 %	70 %	Gallup
1998*	5 800	5 385	7,2 %	3 487	60 %	65 %	Sifo
1999	5 900	5 557	5,8 %	3 760	64 %	68 %	Kinnmark
2000	6 000	5 602	6,6 %	3 684	61 %	66 %	Kinnmark
2001	6 000	5 420	9,7 %	3 808	63 %	70 %	Kinnmark
2002	6 000	5 538	7,7 %	3 792	63 %	68 %	Kinnmark
2003	6 000	5 537	7,7 %	3 654	61 %	66 %	Kinnmark
2004	6 000	5 489	8,5 %	3 630	61 %	66 %	Kinnmark
2005	6 000	5 505	8,3 %	3 419	57 %	62 %	Kinnmark
2006	6 000	5 462	9,0 %	3 347	56 %	61 %	ScandInfo
2007	6 000	5 491	8,5 %	3 420	57 %	62 %	Kinnmark
2008	6 000	5 553	7,5 %	3 240	54 %	58 %	Kinnmark
2009	6 000	5 539	7,7 %	3 368	56 %	61 %	Kinnmark
2010	6 000	5 503	8,8 %	3 276	55 %	59 %	Kinnmark
2011	6 000	5 493	8,5 %	3 135	53 %	57 %	Kinnmark
2012	6 000	5 511	8,2 %	3 186	53 %	58 %	Kinnmark
2013	6 000	5 608	6,5 %	2 983	50 %	53 %	Kinnmark
2014	6 000	5 626	6,2 %	2 900	48 %	52 %	Kinnmark
2015	6 000	5 609	6,5 %	2 830	47 %	50 %	Kinnmark
2016 Ordinarie	6 071	5 745	5,4 %	2 800	46 %	49 %	Kinnmark
2016 Experiment	1 929	1 850	4,1 %	1 016	53 %	55 %	Kinnmark
2017 Ordinarie	3 000	2 863	4,6 %	1 576	53%	55%	Indikator
2017 Experiment	3 000	2 895	3,5 %	1 483	49%	51%	Indikator

Kommentar: Deltagare i experimentgruppen 2017 fick inga telefonpåminnelser. Med nettourval avses bruttourval minus naturligt bortfall. Som naturligt bortfall räknas adress okänd, avflyttad, bortrest under fältperioden, ej svensktalande, bosatt, studerar eller arbetar utomlands, fysiskt eller mentalt oförmögen att svara samt avliden. *Från och med 1998 års undersökning ingår hela Västra Götaland samt Kungsbacka kommun i urvalet. Innan dess ingick endast Göteborg med kranskommuner.

Tabell 4 redogör även för skillnaderna mellan den grupp som fick telefonpåminnelser och den experimentgrupp utan påminnelser. Utöver den högre svarsfrekvensen i den ordinarie gruppen är andelen ej anträffade lägre i den ordinarie gruppen, vilket betyder en högre total kontaktgrad bland dem som kontaktades även via telefon.

Tabell 4 Svarande och bortfall i den västsvenska SOM-undersökningen 2017

	Den västsvenska SOM-undersökningen	
	Ordinarie	Experiment
Bruttourval	3 000	3 000
Naturligt bortfall	137 (4,6 %)	105 (3,5 %)
Nettourval	2 863	2 895
Vägran/Ej anträffade	1 287	1 412
Antal svarande	1 576	1 483
Svarsfrekvens brutto	53 %	49 %
Svarsfrekvens netto	55 %	51 %

Kommentar: Deltagare i experimentgruppen kontaktades inte via telefonpåminnelse. Med nettourval avses bruttourval minus naturligt bortfall. Som naturligt bortfall räknas: adress okänd, avflyttad; bortrest på längre tid; studier/militärtjänstgöring på annan ort; boende/studier/arbete utomlands; sjuk, institutionsvård, förståndshandikapp; avliden; ej svensktalande. Bruttosvarsfrekvenserna som här rapporteras följer den standard som upprättats av den amerikanska organisationen AAPORs definition (RR2) (AAPOR, 2015.)

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2017.

Representativitet

Naturligt bortfall och svarsvägran riskerar att leda till avvikelser från representativiteten mellan population och urval, vilket måste tas i beaktande när materialet analyseras. Vilka som svarar och vilka som inte svarar på en frågeundersökning har betydelse för tolkningen av undersökningens resultat. Om en viss grupp är underrepresenterad och samma grupps svar tenderar att skilja sig från övriga gruppers blir studiens resultat mindre giltiga för populationen som helhet. Om svarsbenägenheten i en grupp varierar påtagligt mellan åren kan det också förklara variationer i svarsmönster för enskilda frågor.

Av appendix A-C framgår hur svarsbenägenheten i de västsvenska SOM-undersökningarna varierar med kön, ålder och geografisk hemvist över tid. Små skevheter finns i samtliga parametrar där exempelvis andelen svarande i Göteborg är något lägre än andelen göteborgare i urvalet. Kvinnor svarar i något högre utsträckning än män, en skillnad som varit stabil sedan början av 2000-talet. Representativiteten i olika åldersgrupper utgör den största utmaningen då de yngre åldersgrupperna i ökande utsträckning är underrepresenterade. SOM-institutet har studerat vilka konsekvenser skevheter i representativiteten har för undersökningens träffsäkerhet genom att vikta resultaten för kön, ålder och geografisk hemvist och jämföra utfallet i den viktade och oviktade gruppen. Elias Markstedt (2014) visar att träffsäkerheten i attitydfrågor om politiska förslag och

bedömningar av ekonomin är hög trots de sjunkande svarsfrekvenserna. Frågor om nyhetskonsumtion påverkas däremot något mer av att delar av befolkningen har en lägre representation i svarsunderlaget. De dalande svarsfrekvenserna har alltså en effekt på svarens träffsäkerhet i vissa typer av frågor där det existerar stora generationsskillnader.

Den västsvenska SOM-undersökningen 2017 besvarades av 3 059 personer vilket motsvarar en nettosvarsfrekvens på 53 procent. Svaren samlades in både via pappers- och webenkäter. Trots att hälften av respondenterna inte svarar på enkäten är den demografiska representativiteten i svarsgruppen god i de flesta avseenden. SOM-institutet fortsätter att utvärdera och utveckla tillvägagångssätt och metod för att bättre förstå konsekvenserna av en sjunkande svarsfrekvens och dess påverkan på analysmöjligheter.

Noter

- ¹ Kapitlet bygger på tidigare års metodredogörelser, se exempelvis Bové (2016).
- ² Parallellt med den nationella SOM-undersökningen genomförde SOM-institutet en motsvarande nationell enkätundersökning och en i Göteborgs kommun.
- ³ Kodningsarbetet har utförts av Marcus Weissenbilder och Amanda Hansson. Underlaget för kodningen finns tillgängligt i kodboken för 2017 års västsvenska SOM-undersökning (se www.som.gu.se/undersokningar).
- ⁴ www.som.gu.se/undersokningar
- ⁵ Indikator anlätades 2017.

Referenser

- Arkhide, Sofia, Josefine Bové, Klara Bové & Daniel Jansson (2017). *SOM-undersökningarna 2016 – en metodöversikt*. Rapport 2017:34. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- AAPOR (2015). Standard definitions. *The American Association For Public Opinion Research*, 8th edition.
- Jansson, Daniel, Frida Tipple & Marcus Weissenbilder (2018). *SOM-undersökningarna 2017 – en metodöversikt*. Rapport 2018:31. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Markstedt, Elias (2014) *Representativitet och viktning - Riks-SOM som spegel av det svenska samhället 1986-2013*. Rapport 2012:30 v2. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Bové, Klara (2017). Den västsvenska SOM-undersökningen 2016. I Ulrika Andersson & Annika Bergström (red) *En brokig gemenskap*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.

Appendix A Fördelning över invånare i Göteborg, Göteborgs kranskommuner och övriga Västra Götaland i befolkningen 16–85 år (2010–2017), i urvalet, respektive i inkomna enkäter (1999–2017) (procent)

År	Grupp	Område			Summa	Antal
		Göteborg	Göteborgs kranskommuner	Övriga Västra Götaland		
1999	Urval (brutto)	30	24	46	100	5 900
	Svarande	29	24	47	100	3 760
2000	Urval (brutto)	31	25	44	100	6 000
	Svarande	28	25	47	100	3 684
2001	Urval (brutto)	31	23	46	100	6 000
	Svarande	29	24	47	100	3 808
2002	Urval (brutto)	31	25	44	100	6 000
	Svarande	28	26	46	100	3 792
2003	Urval (brutto)	31	23	46	100	6 000
	Svarande	29	24	47	100	3 654
2004	Urval (brutto)	31	24	45	100	6 000
	Svarande	30	24	46	100	3 630
2005	Urval (brutto)	31	24	45	100	6 000
	Svarande	29	24	47	100	3 419
2006	Urval (brutto)	30	24	46	100	6 000
	Svarande	28	24	48	100	3 347
2007	Urval (brutto)	31	22	47	100	6 000
	Svarande	30	24	46	100	3 420
2008	Urval (brutto)	31	24	45	100	6 000
	Svarande	29	24	45	100	3 240
2009	Urval (brutto)	30	25	45	100	6 000
	Svarande	28	26	46	100	3 368
2010	Befolkning	32	24	44	100	1 322 426
	Urval (brutto)	32	24	44	100	6 000
	Nettourval	32	24	44	100	5 506
	Svarande	30	25	45	100	3 276
2011	Befolkning	32	24	44	100	1 331 458
	Urval (brutto)	31	24	45	100	6 000
	Nettourval	30	25	45	100	5 493
	Svarande	28	25	47	100	3 151
2012	Befolkning	32	24	44	100	1 338 066
	Urval (brutto)	32	24	44	100	6 000
	Nettourval	31	25	44	100	5 511
	Svarande	29	25	46	100	3 186
2013	Befolkning	32	25	43	100	1 347 293
	Urval (brutto)	32	24	44	100	6 000
	Nettourval	31	25	44	100	5 608
	Svarande	31	24	45	100	2 983

Forts.

År	Grupp	Område			Summa	Antal
		Göteborg	Göteborgs kranskommuner	Övriga Västra Götaland		
2014	Befolkning	32	24	44	100	1 359 047
	Urval (brutto)	32	24	44	100	6 000
	Nettourval	32	24	44	100	5 626
	Svarande	29	26	45	100	2 900
2015	Befolkning	33	24	43	100	1 369 777
	Urval (brutto)	33	24	43	100	6 000
	Nettourval	33	24	43	100	5 609
	Svarande	31	24	45	100	2 830
2016 Ordinarie	Befolkning	32	24	44	100	1 386 329
	Urval (brutto)	32	25	43	100	6 071
	Nettourval	31	26	43	100	5 745
	Svarande	30	27	43	100	2 800
2016 Experiment	Urval (brutto)	30	25	45	100	1 929
	Nettourval	30	25	45	100	1 850
	Svarande	29	24	47	100	1 015
2017 Ordinarie	Befolkning	33	24	43	100	1 400 539
	Urval (brutto)	30	23	47	100	3 000
	Nettourval	30	23	47	100	2 863
	Svarande	31	24	45	100	1 576
2017 Experiment	Urval (brutto)	33	24	43	100	3 000
	Nettourval	33	24	43	100	2 895
	Svarande	30	25	45	100	1 483

Kommentar: Deltagare i experimentgruppen erbjöds en skraplott som tack för sin medverkan i undersökningen. Med nettourval avses bruttourval minus naturligt bortfall. Som naturligt bortfall räknas att adressen är okänd (formuläret kommer i retur), att respondenten har flyttat från urvalsområdet, är bortrest, sjuk, avliden, har läs- och skrivsvårigheter eller är ej svensktalande. Göteborgs kranskommuner är samtliga kommuner i Göteborgsregionen exklusive Göteborgs kommun.

Källa: De västsvenska SOM-undersökningarna 1999–2017. Uppgifterna om befolkningen är hämtade från Statistiska centralbyrån (SCB).

Appendix B Åldersgruppernas fördelning i hela urvalet respektive i inkomna enkäter 1992–2017 och åldersfördelningen hos befolkningen i Västsverige 2002–2017 (procent)

År	Grupp	Åldersgrupp					Summa	Antal
		15–29	30–49	50–64	65–80	65–85		
1992	Urval	27	38	19	16		100	
	Svarande	25	37	21	17		100	1 603
1993	Urval	28	37	19	16		100	
	Svarande	27	36	20	17		100	1 586
1994	Urval	27	37	20	16		100	
	Svarande	27	36	22	15		100	1 591
1995	Urval	26	37	21	16		100	
	Svarande	26	37	22	15		100	1 708
1996	Urval	25	38	22	15		100	
	Svarande	26	36	23	15		100	1 807
1997	Urval	26	37	22	15		100	
	Svarande	26	36	23	15		100	1 845
1998	Urval	24	37	24	16		101	5 385
	Svarande	22	36	25	17		100	3 487
1999	Urval	25	35	24	16		100	5 900
	Svarande	22	34	27	17		100	3 760
2000	Urval (15-80)	24	36	24	16		100	5 815
	Svarande (15-80)	21	34	27	18		100	3 597
2000	Urval (15-85)	23	34	24		19	100	6 000
	Svarande (15-85)	20	33	27		20	100	3 684
2001	Urval (brutto)	23	34	24		19	100	6 000
	Svarande	20	35	27		19	100	3 808
2002	Befolkning	23	35	23		19	100	1 245 689
	Urval (brutto)	24	34	24		18	100	6 000
	Nettourval	23	35	25		17	100	5 538
	Svarande	20	34	27		19	100	3 792
	Befolkning	23	35	23		19	100	1 254 946
2003	Urval (brutto)	24	34	23		19	100	6 000
	Nettourval	23	35	24		18	100	5 537
	Svarande	20	33	27		20	100	3 654
	Befolkning	23	35	22		20	100	1 257 591
	Urval (brutto)	24	33	23		20	100	6 000
2004	Nettourval	24	33	24		19	100	5489
	Svarande	20	32	26		22	100	3630
	Befolkning	23	35	24		18	100	1 268 979
	Urval (brutto)	23	34	24		19	100	6 000
	Nettourval	23	36	24		17	100	5 505
2005	Svarande	19	33	27		21	100	3 419
	Befolkning	23	33	25		19	100	1 269 125
	Urval (brutto)	23	34	24		19	100	6 000
	Nettourval	23	34	25		18	100	5 462
	Svarande	18	32	28		22	100	3 347
2006	Befolkning	23	33	25		19	100	1 269 125
	Urval (brutto)	23	34	24		19	100	6 000
	Nettourval	23	34	25		18	100	5 462
	Svarande	18	32	28		22	100	3 347
	Befolkning	23	33	25		19	100	1 269 125

Forts.

Appendix B forts.

År	Grupp	Åldersgrupp					Summa	Antal
		15–29	30–49	50–64	65–80	65–85		
2007	Befolkning	24	34	23		19	100	1 298 829
	Urval (brutto)	24	34	24		18	100	6 000
	Nettourval	23	35	24		18	100	5 491
	Svarande	19	32	27		21	100	3 420
2008	Befolkning	24	34	24		18	100	1 309 857
	Urval (brutto)	24	33	24		19	100	6 000
	Nettourval	23	34	25		18	100	5 553
	Svarande	18	31	29		23	100	3 240
2009	Befolkning	23	34	24		19	100	1 300 914
	Urval (brutto)	24	34	23		22	100	6 000
	Nettourval	22	34	24		20	100	5 539
	Svarande	16	32	27		25	100	3 368
2010	Befolkning	23	34	23		20	100	1 322 426
	Urval (brutto)	23	33	23		20	100	6 000
	Nettourval	22	34	24		20	100	5 506
	Svarande	17	32	27		24	100	3 276
2011	Befolkning	23	34	23		20	100	1 331 458
	Urval (brutto)	22	34	24		20	100	6 000
	Nettourval	21	35	25		19	100	5 493
	Svarande	15	31	28		26	100	3 151
2012	Befolkning	23	33	23		21	100	1 338 065
	Urval (brutto)	23	33	23		21	100	6 000
	Netto urval	22	34	23		21	100	5 511
	Svarande	16	31	25		28	100	3 186
2013	Befolkning	23	33	23		21	100	1 347 293
	Urval (brutto)	23	34	22		21	100	6 000
	Netto urval	22	35	22		21	100	5 608
	Svarande	15	31	25		29	100	2 983
2014	Befolkning	23	33	23		21	100	1 359 047
	Urval (brutto)	21	34	23		22	100	6 000
	Netto urval	21	35	23		21	100	5 626
	Svarande	14	29	27		30	100	2 900
2015	Befolkning	23	33	23		21	100	1 369 777
	Urval (brutto)	23	33	23		21	100	6 000
	Netto urval	22	33	24		21	100	5 609
	Svarande	14	29	27		30	100	2 830
2016 Ordinarie	Befolkning	22	33	23		22	100	1 386 329
	Urval (brutto)	23	32	23		22	100	6 071
	Netto urval	23	32	23		22	100	5 445
	Svarande	15	28	26		31	100	2 800
2016 Experiment	Urval (brutto)	21	34	22		23	100	1 929
	Netto urval	21	34	23		22	100	1 850
	Svarande	14	31	25		30	100	1 015

Forts.

Appendix B forts.

År	Grupp	Åldersgrupp					Summa	Antal
		15–29	30–49	50–64	65–80	65–85		
2017	Befolkning	22	33	22		22	100	1 400 539
	Urval (brutto)	23	34	24		20	100	3 000
	Ordinarie	23	34	24		20	100	2 863
	Svarande	18	33	24		25	100	1 576
2017	Urval (brutto)	21	30	22		28	100	3 000
Experiment	Netto urval	21	30	22		28	100	2 895
	Svarande	15	25	24		36	100	1 483

Kommentar: Deltagare i experimentgruppen erbjöds en skraplott som tack för sin medverkan i undersökningen. I jämförelsesyfte redovisas för år 2000 även resultat för ett begränsat urval som omfattar samma åldersintervall, 15–80 år, som de tidigare årens undersökningar. Uppgifterna om befolkningen är hämtade från Statistiska centralbyrån (SCB).

Källa: De västsvenska SOM-undersökningarna 1992–2017. Uppgifterna om befolkningen är hämtade från Statistiska centralbyrån (SCB).

Appendix C Könsfördelning hos befolkningen (2010–2017), i urvalet (2010–2017) och bland de svarande (1992–2017) i de västsvenska SOM-undersökningarna (procent)

År	Grupp	Kön		Summa
		Män	Kvinnor	
1992	Svarande	50	50	100
1993	Svarande	51	49	100
1994	Svarande	51	49	100
1995	Svarande	49	51	100
1996	Svarande	50	50	100
1997	Svarande	49	51	100
1998	Svarande	47	53	100
1999	Svarande	48	52	100
2000	Svarande	49	51	100
2001	Svarande	47	53	100
2002	Svarande	48	52	100
2003	Svarande	47	53	100
2004	Svarande	47	53	100
2005	Svarande	47	53	100
2006	Svarande	47	53	100
2007	Svarande	47	53	100
2008	Svarande	47	53	100
2009	Svarande	47	53	100
2010	Befolkningen	50	50	100
	Bruttourval	50	50	100
	Nettourval	50	50	100
	Svarande	46	54	100
2011	Befolkningen	50	50	100
	Bruttourval	50	50	100
	Nettourval	50	50	100
	Svarande	47	53	100
2012	Befolkningen	50	50	100
	Bruttourval	50	50	100
	Nettourval	50	50	100
	Svarande	47	53	100
2013	Befolkningen	50	50	100
	Bruttourval	50	50	100
	Nettourval	50	50	100
	Svarande	48	52	100
2014	Befolkningen	50	50	100
	Bruttourval	51	49	100
	Nettourval	51	49	100
	Svarande	48	52	100

Forts.

Appendix C forts.

År	Grupp	Kön		Summa
		Män	Kvinnor	
2015	Befolkningen	50	50	100
	Bruttourval	50	50	100
	Nettourval	50	50	100
	Svarande	49	51	100
2016	Befolkningen	50	50	100
	Bruttourval	51	49	100
	Ordinarie	51	49	100
	Svarande	49	51	100
2016 Experiment	Bruttourval	50	50	100
	Nettourval	50	50	100
	Svarande	47	53	100
2017	Befolkningen	50	50	100
	Bruttourval	50	50	100
	Ordinarie	51	49	100
	Svarande	52	48	100
2017 Experiment	Bruttourval	51	49	100
	Nettourval	51	49	100
	Svarande	50	50	100

Kommentar: Deltagare i experimentgruppen erbjöds en skraplott som tack för sin medverkan i undersökningen.

Källa: De västsvenska SOM-undersökningarna 1992–2017. Uppgifterna om befolkningen är hämtade från Statistiska centralbyrån (SCB).

OM FÖRFATTARNA

Dennis Andersson, masterexamen i statsvetenskap, verksam vid Svenska valforskningsprogrammet, Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Hans forskning är inriktad på opinionsbildning och demokratiforskning.

Kontakt: dennis.andersson@gu.se

Ulrika Andersson, docent, är verksam som forskare vid SOM-institutet, Göteborgs universitet. Hennes forskning är framför allt inriktad på medieinnehåll, mediepublik samt mediemedarbetare.

Kontakt: ulrika.andersson@som.gu.se

Annika Bergström, professor, är verksam som forskare och lärare vid Institutionen för journalistik, medier och kommunikation, Göteborgs universitet. Hennes forskning är framför allt inriktad på digitala mediers publik med särskilt fokus på hur människors nyhetsanvändning ser ut i digitala medier samt på digitalt deltagande inom journalistik och politik.

Kontakt: annika.bergstrom@jmg.gu.se

Anders Carlander, forskare vid SOM-institutet samt Psykologiska institutionen, Göteborgs universitet. Han är affilierad med Centrum för Finans, Handelshögskolan, Göteborgs universitet. Hans forskning handlar om finansiella konsumenter och beslutsfattande men även om riskbedömningar och tillit samt förtroende.

Kontakt: anders.carlander@gu.se

Sophie Cassel, fil master, är verksam som biträdande undersökningsledare vid SOM-institutet, Göteborgs universitet.

Kontakt: sophie.cassel@som.gu.se

Johan Martinsson är föreståndare för SOM-institutet och docent i statsvetenskap vid Göteborgs universitet. Hans forskning är inriktad på väljarbeteende, människors åsikter om miljöpolitik, och surveymetodologi.

Kontakt: johan.martinsson@som.gu.se

Kajsa Nolbeck, mag folkhälsovetenskap, doktorand på Institutionen för Vårdvetenskap och Hälsa vid Sahlgrenska Akademin, Göteborgs universitet. Hennes forskning är inriktad på vårdmiljön för barn och ungdomar under tvångsvård, specifikt de särskilda ungdomshemmen i Statens Institutionsstyrelses (SiS) regi.

Kontakt: kajsa.nolbeck@gu.se

Henrik Oscarsson, professor, lärare och forskare vid statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Hans forskning är inriktad på val, demokrati, väljarbeteende och opinionsbildning. Han är ansvarig för det svenska Valforskningsprogrammet. Kontakt: henrik.oscarsson@pol.gu.se

John Magnus Roos, fil dr i psykologi, är lektor i socialpsykologi vid Institutionen för Hälsa och Lärande vid Högskolan i Skövde och forskare vid Centrum för konsumtionsvetenskap vid Handelshögskolan vid Göteborgs universitet. Han bedriver tvärvetenskaplig forskning om konsumtionsmönster och är redaktör för konsumtionsrapporten.

Kontakt: magnus.roos@cfk.gu.se

Björn Rönnerstrand, fil dr, är verksam som forskare vid SOM-institutet, Göteborgs universitet. Hans forskning kretsar bland annat kring social kapital, kollektivt handlande, samt attityder till hälso- och sjukvård i ett europeiskt perspektiv.

Kontakt: bjorn.ronnerstrand@som.gu.se

Maria Solevid, fil dr, är verksam som universitetslektor vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Hon forskar om politiskt beteende.

Kontakt: maria.solevid@pol.gu.se

Charlotta Thodelius, master i kriminologi, doktorand på Institutionen för Arkitektur och Samhällsbyggnadsteknik, Chalmers Tekniska Högskola. Hennes forskning är inriktad på samspelet mellan ungdomars risksituation och den fysiska utformningen av bostadsområdet, samt vilka möjligheter det finns att arbeta förebyggande mot risker genom att förändra den fysiska miljön.

Kontakt: chatho@chalmers.se

Marcus Weissenbilder, fil master, är verksam som biträdande undersökningsledare vid SOM-institutet, Göteborgs universitet. Hans forskningsintressen rör välfärdsopinion och jämförande politisk ekonomi.

Kontakt: marcus.weissenbilder@gu.se

SOM-INSTITUTETS BÖCKER

ISSN 0284-4788

1. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *SOM-undersökningen 1986*
Göteborg 1987, 87 sidor. Pris 20 kronor (moms tillkommer)
2. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *SOM-undersökningen 1987*
Göteborg 1988, 112 sidor. Pris 20 kronor (moms tillkommer)
3. Björkqvist, Karin: *SOM-undersökningen 1988*
Göteborg 1989, 68 sidor. Pris 20 kronor (moms tillkommer)
4. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *Åttiototal*
Göteborg 1989, 183 sidor. Pris 20 kronor (moms tillkommer)
5. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *Medier och opinion i Sverige*
Göteborg 1990, 140 sidor. Pris 20 kronor (moms tillkommer)
6. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *Politiska opinioner*
Göteborg 1991, 147 sidor. Pris 20 kronor (moms tillkommer)
7. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *Åsikter om massmedier och samhälle*
Göteborg 1991, 150 sidor. Pris 20 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--7--SE
8. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *Trendbrott?*
Göteborg 1992, 260 sidor. Pris 50 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--8--SE
9. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *Perspektiv på krisen*
Göteborg 1993, 250 sidor. Pris 50 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--9--SE
10. Nilsson, Lennart (red): *Västsvensk opinion*
Göteborg 1993, 250 sidor. Pris 50 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--10--SE
11. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *Vägval*
Göteborg 1994, 320 sidor. Pris 170 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--11--SE
12. Nilsson, Lennart (red): *Väst Sverige i fokus*
Göteborg 1994, 150 sidor. Pris 130 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--12--SE
13. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *Det gamla riket*
Göteborg 1995, 305 sidor. Pris 180 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--13--SE
14. Nilsson, Lennart (red): *Västsvensk horisont*
Göteborg 1995, 250 sidor. Pris 150 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--14--SE. ISBN 91-972694-1-7

15. Jarlbro, Gunilla (red): *Ungdomars opinioner*
Göteborg 1996, 120 sidor. Pris 110 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--15--SE. ISBN 91-972694-2-5
16. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *Mitt i nittiotalet*
Göteborg 1996, 470 sidor. Pris 220 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--16--SE. ISBN 91-972694-3-3
17. Nilsson, Lennart (red): *Västsvenska perspektiv*
Göteborg 1996, 238 sidor. Pris 160 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--17--SE. ISBN 91-972694-4-1
18. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *Ett missnöjt folk?*
Göteborg 1997, 380 sidor. Pris 220 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--18--SE. ISBN 91-972694-5-X
19. Nilsson, Lennart (red): *Nya landskap*
Göteborg 1997, 290 sidor. Pris 190 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--19--SE. ISBN 91-972694-6-6
20. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *Opinionssambället*
Göteborg 1998, 342 sidor. Pris 220 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--20--SE. ISBN 91-972694-8-4
21. Nilsson, Lennart (red): *Mångfald – bilder av en storstadsregion*
Göteborg 1998, 283 sidor. Pris 190 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--21--SE. ISBN 91-972694-9-2
22. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *Ljusnande framtid*
Göteborg 1999, ca 420 sidor. Pris 250 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--22--SE. ISBN 91-973670-1-X
23. Nilsson, Lennart (red): *Region i omvandling*
Göteborg 1999, ca 300 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-973670-2-8. ISRN: GU-STJM-SOM--23--SE
24. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *Det nya samhället*
Göteborg 2000, ca 520 sidor. Pris: 275 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-973670-3-6. ISRN: GU-STJM-SOM--24--SE
25. Nilsson, Lennart (red): *Den nya regionen*
Göteborg 2000, ca 325 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-973670-4-4. ISRN: GU-STJM-SOM--25--SE
26. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *Land, Du välsignade?*
Göteborg 2001, 485 sidor. Pris: 275 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-973670-6-0. ISRN: GU-STJM-SOM--26--SE
27. Nilsson, Lennart (red): *Flernivådemokrati i förändring*
Göteborg 2002, ca 340 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-973670-7-9. ISRN: GU-STJM-SOM--27--E
28. Oscarsson, Henrik (red): *Spår i framtiden*
Göteborg 2002, ca 212 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-973670-8-7. ISRN: GU-STJM-SOM--28--SE

29. Wadbring, Ingela: Weibull, Lennart & Bergström, Annika (red):
Efter Arbetet. Synen på nedläggningen och dess konsekvenser.
Göteborg 2002, 212 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISSN: 1101-4692 och 0428-4788. ISRN: GU-STJN-SOM--29--SE
30. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Det våras för politiken*.
Göteborg 2002, 544 sidor. Pris: 275 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-973670-9-5. ISRN: GU-STJN-SOM--30--SE
31. Nilsson, Lennart (red) *Perspektiv på Västsverige*
Göteborg 2003, 288 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-89673-01-8. ISRN: GU-STJN-SOM--31--SE
32. Oscarsson, Henrik (red) *Demokratitrender*
Göteborg 2003, 343 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-89673-02-6. ISRN: GU-STJN-SOM--32--SE
33. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Fåfångans marknad*
Göteborg 2003, 432 sidor. Pris: 260 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-89673-03-4. ISRN: GU-STJM-SOM--33--SE
34. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Ju mer vi är tillsammans*
Göteborg 2004, 440 sidor. Pris: 260 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-89673-04-2. ISRN: GU-STJM-SOM--34--SE
35. Nilsson, Lennart (red) *Svensk samhällsorganisation i förändring*
Göteborg 2004, 570 sidor. Pris: 260 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-89673-05-05-13
36. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Lyckan kommer, lyckan går*
Göteborg 2005, 492 sidor. Pris: 260 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-89673-06-9. ISRN: GU-STJM-SOM--36--SE
37. Nilsson, Lennart (red) *Nya gränser – Västsverige*
Göteborg 2006, 328 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-89673-07-7. ISRN: GU-STJM-SOM--37--SE
38. Nilsson, Lennart (red) *Nya gränser – Skåne*
Göteborg 2006, 288 sidor. Pris: 200 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-89673-08-5. ISRN: GU-STJM-SOM--38--SE
39. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Du stora nya värld*
Göteborg 2006, 560 sidor. Pris: 260 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-89673-09-3. ISRN: GU-STJM-SOM--39--SE
40. Nilsson, Lennart (red) *Det våras för regionen – Västsverige 1998-2005*
Göteborg 2007, 328 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-10-6. ISRN: GU-STJM-SOM--40--SE
41. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Det nya Sverige*
Göteborg 2007, 560 sidor. Pris: 270 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-11-3. ISRN: GU-STJM-SOM--41--SE

42. Nilsson, Lennart & Johansson, Susanne (red)
Regionen och flernivådemokratin
 Göteborg 2008, 336 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
 ISBN: 978-91-89673-12-0. ISRN: GU-STJM-SOM--42--SE
43. Nilsson, Lennart & Antoni, Rudolf (red) *Medborgarna, regionen och flernivådemokratin*
 Göteborg 2008, 288 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
 ISBN: 978-91-89673-13-7. ISRN: GU-STJM-SOM--43--SE
44. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Skilda världar*
 Göteborg 2008, 616 sidor. Pris: 280 kr (moms tillkommer)
 ISBN: 978-91-89673-14-4. ISRN: GU-STJM-SOM--44--SE
45. Nilsson, Lennart och Susanne Johansson (red) *Att bygga, Att bo, Att leva. En bok om Västra Götaland*
 Göteborg 2009, 304 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
 ISBN: 978-91-89673-15-1. ISRN: GU-STJM-SOM--45--SE
46. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Svensk Höst*
 Göteborg 2009, 560 sidor. Pris: 280 kr (moms tillkommer)
 ISBN: 978-91-89673-16-8. ISRN: GU-STJM-SOM--46--SE
47. Nilsson, Lennart (red) *En region blir till*
 Göteborg 2010, 504 sidor. Pris: 250 kr (moms tillkommer)
 ISBN: 978-91-89673-18-2. ISRN: GU-STJM-SOM--47--SE
48. Johansson, Susanne (red) *Regional demokrati. Om politik och medier i Skåne*
 Göteborg 2010, 232 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
 ISBN: 978-91-89673-17-5. ISRN: GU-STJM-SOM--48--SE
49. Oskarson, Maria, Bengtsson, Mattias & Berglund, Tomas (red)
En fråga om klass. Stockholm: Liber
<http://www.liber.se/Facklitteratur/Sociologi/Sociologi/En-fraga-om-klass>
50. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Nordiskt ljus*
 Göteborg 2010, 592 sidor. Pris: 280 kr (moms tillkommer)
 ISBN: 978-91-89673-19-9. ISRN: GU-STJM-SOM--50--SE
51. Nilsson, Lennart (red) *Västsvensk demokrati i tid och rum*
 Göteborg 2011, 272 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
 ISBN: 978-91-89673-20-5. ISRN: GU-STJM-SOM--51--SE
52. Holmberg, Sören, Weibull Lennart & Oscarsson, Henrik (red)
Lycksalighetens ö
 Göteborg 2011, 676 sidor. Pris 280 kr (moms tillkommer)
 ISBN: 978-91-89673-21-2. ISRN: GU-STJM--52--SE
53. Bergström, Annika (red) *Västsvensk vardag*
 Göteborg 2012. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
 ISBN: 978-91-89673-22-9. ISRN: GU-STJM--53--SE

-
54. Nilsson, Lennart, Aronsson, Lars & Norell, PO (red) *Värmländskt landskap*
Göteborg 2012. Pris: 250 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-86637-04-0. ISRN: GU-STJM--54--SE
55. Berg, Linda & Oscarsson, Henrik (red) *Omstritt omval*
Göteborg 2012, 216 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-23-6. ISRN: GU-STJM--55--SE
56. Weibull, Lennart, Oscarsson, Henrik & Bergström, Annika (red)
I framtidens skugga
Göteborg 2012, 696 sidor. Pris: 280 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-24-3. ISRN: GU-STJM--56--SE
57. Bergström, Annika & Ohlsson, Jonas (red)
Medborgarna om välfärden
Göteborg 2012, 248 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-25-0. ISRN: GU-STJM--57--SE
58. Ohlsson, Jonas & Bergström, Annika (red)
Vanor och attityder i förändring
Göteborg 2013, 228 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-26-7. ISRN: GU-STJM--58--SE
59. Weibull, Lennart, Oscarsson, Henrik & Bergström, Annika (red)
Vägshål
Göteborg 2013, 784 sidor. Pris: 340 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-27-4. ISRN: GU-STJM--59--SE
60. Bergström, Annika & Ohlsson, Jonas (red)
En region för alla?
Göteborg 2013, 286 sidor. Pris: 250 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-29-8. ISRN: GU-STJM--60--SE
61. Bergström, Annika & Oscarsson, Henrik (red)
Mittfärd & marginal
Göteborg 2014, 576 sidor. Pris: 340 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-30-4. ISRN: GU-STJM--61--SE
62. Bergström, Annika & Ohlsson, Jonas (red)
Brytningstider
Göteborg 2014, 322 sidor. Pris: 250 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-31-1. ISRN: GU-STJM--62--SE
63. Bergström, Annika, Johansson, Bengt, Oscarsson, Henrik & Oskarson, Maria (red)
Fragment
Göteborg 2015, 608 sidor. Pris: 340 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-32-8. ISRN: GU-STJM--63--SE
64. Bergström, Annika & Ohlsson, Jonas (red)
Alla dessa val
Göteborg 2015, 236 sidor. Pris: 250 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-33-5. ISRN: GU-STJM--64--SE

65. Solevid, Maria (red)
Svenska utlandsröster
Göteborg 2016, 312 sidor. Pris: 250 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-34-2. ISRN: GU-STJM--65--SE
66. Ohlsson, Jonas, Oscarsson, Henrik & Solevid, Maria (red)
Ekvilibrium
Göteborg 2016, 480 sidor. Pris: 340 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-35-9. ISRN: GU-STJM--66--SE
67. Norell, P O & Nilsson, Lennart (red)
Värmländska utmaningar
Göteborg, 2016. 230 sidor. Pris: 250 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-36-6. ISRN: GU-STJM--67--SE
68. Bergström, Annika & Harring, Niklas (red)
Hållbarhetens horisont
Göteborg, 2016. 230 sidor. Pris: 250 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-37-7. ISRN: GU-STJM--68--SE
69. Andersson, Ulrika (red)
Slutna rum och öppna landskap
Göteborg, 2017. 178 sidor. Pris: 250 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-38-0. ISRN: GU-STJM--69--SE
70. Andersson, Ulrika, Ohlsson, Jonas, Oscarsson, Henrik & Oskarson, Maria (red)
Larmar och gör sig till
Göteborg, 2017. 648 sidor. Pris: 340 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-39-7. ISRN: GU-STJM--70--SE
71. Andersson, Ulrika & Bergström, Annika (red)
En brokig gemenskap
Göteborg, 2017. 192 sidor. Pris: 250 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-40-3. ISRN: GU-STJM--71--SE
72. Andersson, Ulrika, Carlander, Anders, Lindgren, Elina & Oskarson, Maria (red)
Sprickor i fasaden
Göteborg, 2018. 432 sidor. Pris: 320 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-42-5. ISRN: GU-STJM--72--SE
73. Carlander, Anders & Rönnerstrand (red)
Hemma Väst
Göteborg, 2018. 176 sidor. Pris: 250 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-43-3. ISRN: GU-STJM--73--SE

SOM-institutet	E-postadress: info@som.gu.se
Göteborgs universitet	Hemsida: www.som.gu.se
Box 710, 405 30 GÖTEBORG	Telefon: 031-786 33 00

Beställning av publikationer kan göras på bokbestallning@som.gu.se.

Hemma Väst presenterar huvudresultaten från 2017 års västsvenska SOM-undersökning. I fokus för undersökningen står boende i Västra Götaland och de skillnader som finns mellan stad och land i fråga om boendesituation och levnadsvillkor.

Titeln knyter an till de resultat och analyser som redovisas i boken och till upplevelsen att känna sig hemma i Västra Götaland. *Hemma Väst* riktar fokus på de utmaningar som boendefrågan ger upphov till och täcker in ämnen som variationer i boendemiljö, boende och hälsa, sjukvård, integration och segregation på boende- och arbetsmarknaden, samhällsoro, politiskt förtroende och medievanor. Boendetemat analyseras utifrån samhällseliga, politiska, ekonomiska och sociala vinklar, för att försöka få en bred förståelse för medborgarnas upplevelser och åsikter. Flera kapitel innehåller jämförelser med tidigare års västsvenska SOM-undersökningar och med de nationella SOM-undersökningarna.

I *Hemma Väst*, den 73:e forskarantologin från SOM-institutet, bidrar forskare från olika discipliner vid Göteborgs universitet och Chalmers tekniska högskola med analyser av det västsvenska samhället. Boken innehåller också en metoddokumentation av 2017 års västsvenska SOM-undersökning.

SOM-INSTITUTET
SAMHÄLLE OPINION MEDIER

GÖTEBORGS UNIVERSITET